

KATALUNA ESPERANTISTO*

* Llengua internacional i drets lingüístics

NÚMERO 362-363 (128-129) · DESEMBRE 2014

**Desterritorialització a la regió
fronterera germanopolonesa**

**Canvi i continuïtat
de la llengua grega**

**La premsa en esperanto
durant la Primera
Guerra Mundial**

Kataluna Esperantisto és una publicació semestral en català de l'Associació Catalana d'Esperanto sobre els drets lingüístics, les llengües de relació internacional, les llengües minoritzades i la història i actualitat de l'esperanto i de les llengües planificades.

Edita: Associació Catalana d'Esperanto
Apartat 1008
08200 Sabadell
www.esperanto.cat
info@esperanto.cat

Redactors: Hèctor Alòs i Font, Xavier Alcalde i Villacampa

Correcció lingüística: Gerard Sugranyes

Composició: Ferriol Macip i Bonet

ISSN de l'edició en paper: 2014-8364

ISSN de l'edició electrònica: 2014-8372

Dipòsit legal: B-27362-1982

La revista i l'entitat editora no comparteixen necessàriament les opinions que expressen els articles signats.

Tots els articles estan subjectes a llicència Creative Commons Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>). Està permès de reproduir-los i distribuir-los, sempre que es faci sense afany de lucre i se'n reconegui explícitament els autors, i l'Associació Catalana d'Esperanto com a editora.

Imprès a: Recordgraf, C/ Mandoni, 08004 Barcelona
Foto de portada: Manuel de Sousa

KATALUNA ESPERANTISTO*

* LLENGUA INTERNACIONAL I DRETS LINGÜÍSTICS

NÚM. 362-363 (128-129) · DESEMBRE 2014

Javier Guerrero

▶ **La premsa en esperanto durant la Primera Guerra Mundial** 3

Goro Christoph Kimura

▶ **“Desterritorialització” a la regió fronterera germanopolonesa i la seva importància per al sòrab com a llengua minoritària (des del punt de vista del paisatge lingüístic)**..... 13

Hèctor Alòs i Font

▶ **Les llengües planificades com a mètode d'investigació lingüística**..... 20

Saioa Escobar Calzada

▶ **Canvi i continuïtat de la llengua grega: del grec postclàssic a la revolució de 1821**..... 35

38a KATALUNA KONGRESO DE ESPERANTO 38è CONGRÉS CATALÀ D'ESPERANTO

Ŝancoj de inmigrado, kun la partopreno de:
Els reptes de la immigració, amb la participació de:

- ▶ Jorge Camacho
- ▶ István Ertl
- ▶ Zhou Mack Mafuila

MATARÓ (Maresme), 30/31 d'octubre i 1 de novembre 2015

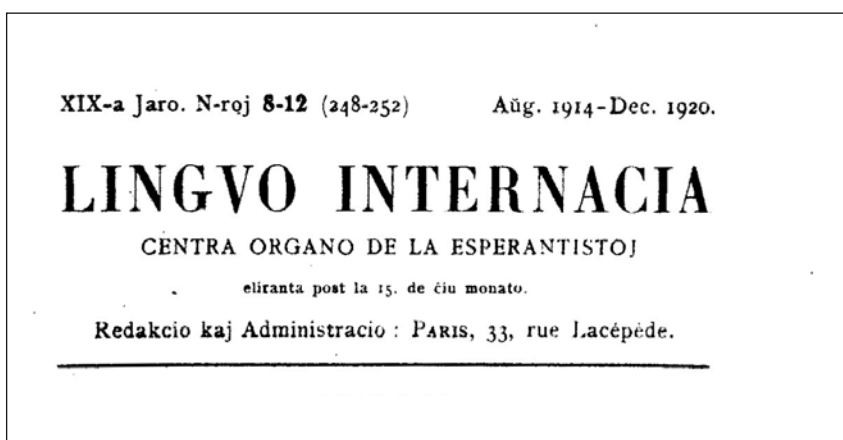
www.esperanto.cat

LA PREMSA EN ESPERANTO DURANT LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Javier Guerrero*

El juliol de 1914 *Lingvo Internacia*, la revista en esperanto més important d'aquell temps, va publicar el seu número 247. El següent, i darrer exemplar, que no va aparèixer fins al desembre de 1920, dedica el seu contingut a tota aquella època dantesca (agost de 1914 - desembre de 1920)

En aquell interval es va desenvolupar la guerra més terrorífica coneguda fins aleshores. El moviment esperantista amb prou feines va sobreviure a l'impacte de la Primera Guerra Mundial. El mateix Zamenhof, el creador de

Capçalera del darrer número de *Lingvo Internacia*.

* Javier Guerrero és traductor. Ha col·laborat amb les biblioteques esperantistes de Mojà i Subirats en la digitalització de revistes i la facilitació de l'accés en línia als seus recursos. Ha creat el web literaturamondo.org, dedicat a la revista literària en esperanto més influent nascuda en el període d'entreguerres. És autor del blog Esperantaj Bitoj ["bits esperantistes"], en el qual el present text va aparèixer publicat originalment el març de 2013 en quatre parts:

1. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.html>
2. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.8.html>
3. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.10.html>
4. <http://enesperantujo.blogspot.com.es/2013/03/la-esperanta-gazetaro-dum-la-1.17.html>

Traducció: Pere Fornells

RESUM

El Congrés Universal a París l'agost de 1914 s'havia anunciat com el més gran i reeixit de la història de l'esperanto. Tanmateix, només alguns dies abans de la seva inauguració va esclatar la Primera Guerra Mundial. Aquest article estudia, a través de les revistes esperantistes de l'època, les conseqüències devastadores que aquesta guerra va tenir per a la difusió de l'esperanto. L'autor exposa la situació de la premsa en esperanto abans de la Gran Guerra, les posicions de les publicacions en països d'ambdós costats de la contesa, l'ús de l'esperanto per a la propaganda militar, l'activitat de l'Associació Universal d'Esperanto en aquells anys, mitjançant el seu òrgan, la revista *Esperanto*, i el paper de Zamenhof. L'horitzó de la llengua internacional va enfosquir-se encara més amb la mort de Zamenhof abans de la fi de la guerra.

RESUMO

La Universala Kongreso en Parizo en aŭgusto 1914 antaŭanoncis sin kiel la plej grandan kaj sukcesan de la historio de Esperanto. Tamen, nur kelkajn tagojn antaŭ ĝia malfermiĝo, eksplodis la unua mondmilito. Tiu ĉi artikolo studas la terurajn konsekvencojn de la milito ankaŭ por la disvastigo de Esperanto kaj tion faras pere de la tiama esperanta gazetaro. La aŭtoro elmontras la situacion de la esperanta gazetaro antaŭ la mondmilito, la sintenon de esperantaj revuoj en landoj de ambaŭ flankoj dum la mondmilito, la uzadon de Esperanto por milita propagando, la agadon de UEA dum tiuj jaroj, ĉefe pere de ĝia presorgano *Esperanto*, kaj la rolon de Zamenhof. La horizonto de la lingvo internacia eĉ pli nubigiĝis per la forpaso de Zamenhof antaŭ la fino de la mondmilito.

Capçalera de Le Monde Espérantiste.

la llengua, va morir d'una malaltia del cor l'abril de 1917 a Varsòvia, en el que en aquell moment era l'efímer regne de Polònia controlat pels alemanys.

Moltes altres revistes es van extingir per culpa del conflicte, o van deixar de publicar-se durant molts anys (per exemple, *Belga Esperantisto* va desaparèixer entre l'agost de 1914 i gener-febrer de 1921). A França, *La Revuo*, després d'haver publicat més de 6.000 pàgines, es va extingir l'agost de 1914, quan París ja era a punt per celebrar el X Congrés Universal d'Esperanto.

Al país de Zamenhof, *Pola Esperantisto* va publicar el número 87 al juliol de 1914, i va caldre esperar fins l'octubre de 1922 perquè sortís un número nou (també, per error, el 87). Precisament el darrer exemplar abans de l'esclat de la guerra tocava un tema sensible per a les revistes esperantistes de l'època. L'article principal, ubicat a la primera pàgina, es titulava "Hi hauria d'haver temes tabú per als òrgans impresos de propaganda esperantista?" [Chybczyński 1914]. Segons *Pola Esperantisto*, la revista *Esperanto*, òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, "els membres de la qual són molt nombrosos i dispersos per tot el planeta" havia de ser, fins i tot en els seus estatuts, neutral "respecte a les religions, la política i les nacionalitats". Però quin va ser l'origen de la discussió entre *Esperanto* i *Pola Esperantisto*? El desembre de 1913, la revista *Esperanto* va publicar l'article "Apunts de la història de l'esperanto", on l'autor, Stanislas Schulhof, defensava la similitud ètnica entre els jueus de l'Imperi Rus i la "població del país". Contra aquesta idea de Schulhof, que fins i tot citava un estudi craniomètric (!) de l'antropòleg Krzywiński, va reaccionar furiosament Andrzej Niemojewski. Al maig de

1914, Niemojewski escrivia a *Pola Esperantisto* l'article "Polonesos i jueus" i es mofava del mètode de mesurar de Krzywiński:

Si mitjançant aquest mètode algú hagués d'esbrinar, per exemple, quina és la diferència entre un barriol de cervesa i un de vi, mesuraria la quantitat de líquid en tots dos contenidors i de la semblança de la mesura en deduiria la semblança del contingut, evitant amb un gran esforç, per dir-ho d'alguna manera, el "mètode del tast". [Niemojewski, 1914a]

I tot seguit criticava els costums dels jueus:

Són el paradís més gran de la cultura gràcies als seus costums, adquirits tot sovint en temps prehistòrics, com ara la circumcisió, que encara avui dia es practica de vegades amb una pedra esmolada, [...] com el ritual del bany femení de cada mes, com el salt a la lluna en el seu primer quart amb una pregària especial, com la descàrrega dels pecats de la butxaca sobre l'aigua... [Niemojewski, 1914a]

L'article de Niemojewski va aparèixer a la secció "Tribuna lliure", però la presentació de l'autor deixava ben clar el suport de *Pola Esperantisto*. L'autor de l'article era un "destacat lliurepensador polonès", i els seus "escrits científics" (*Déu-Jesús* i *Astrologia cristiana*) eren coneguts a l'estranger gràcies a la seva publicació en alemany. A la presentació de l'article, *Pola Esperantisto* també parla del Talmud com "aquest llibre terrorífic de supersticions i odi contra tot allò que no és jueu".

Com era d'esperar, després de l'article "Polonesos i jueus", *Pola Esperantisto* "va rebre algunes protestes, naturalment només de jueus" ["Al samideanoj", 1914].

L'article antisemita de Niemojewski també va tenir impacte entre els esperantistes de fora de Polònia. El redactor de *Le Monde Espérantiste*, A. Fréchas, va reaccionar amb "Vergonya de *Pola Esperantisto*", principalment contra el seu col·lega Czerwiński, "un ximple perillós enecat d'odi tribal a qui els esperantistes de tot arreu li haurien d'assenyalar el seu mal gust". A la mateixa pàgina el varsovià Lonkopolański [Wiesenfeld-Łąkopolański] demana que els "esperantistes, jueus o no, bombardegin el redactor de *Pola Esperantisto*" amb un "crit de dolor". La resposta de Niemojewski [1914b], i de *Pola Esperantisto* en general, encara va encendre més la disputa.

Aquest era l'ambient, ben contrari a les idees de Zamenhof, a les revistes esperantistes europees, i la idea que hi havia pel que fa als "temes tabú per als òrgans impresos de propaganda esperantista" quan l'assassinat de l'arxiduc Francesc Ferran va encendre la metxa de la Primera Guerra Mundial.

INTERNACIA BULTENO (1914-1918)

El dia 1 de novembre de 1914 va néixer una revista en esperanto diferent del que era habitual. La revista era "enviada de franc als interessats i a revistes dels països no germànics" i tenia com a finalitat informar sobre la guerra segons el punt de vista oficial del govern alemany. El butlletí va estar, des de bon començament, ple d'il·lustracions, i redactat amb bon estil per Friedrich Ellersiek (1880-1959), un editor important que en aquella època també era redactor de *Germana Esperantisto*. Sota la capçalera s'explicava en alemany, anglès, francès, italià i castellà, que *l'Internacia Bulteno* es publicava només en esperanto per evitar de traduir el contingut en diverses llengües.

L'editor deixava ben clar, a la primera pàgina, l'objectiu del "butlletí quinzenal d'informació sobre la guerra":

El nostre primer i més important objectiu és defensar Alemanya i Àustria-Hongria contra les mentides i calúmnies que els seus adversaris propaguen

Internacia Bulteno

Duonmonata informilo pri la milito

La Bulteno estas senpage sendata al interesuloj kaj gazetoj en ekstergermanaj landoj. En Germanujo kaj Aŭstrio-Hungarujo ĝi estas abonebila por 4 M (24 numeroj); unu numero kostas 20 Pf.

Zur Vermeidung der Herausgabe in mehreren Sprachen erscheint dieses Blatt nur in der neutralen Welt-hilfssprache Esperanto. Dolmetscher für diese Sprache gibt es in jedem größeren Orte aller Kulturländer.

To avoid the edition in different languages, this bulletin appears only in the neutral universal auxiliary language of "Esperanto". There are interpreters for this language in every place of any importance in the whole civilized world.

Pour éviter l'édition dans plusieurs langues, ce bulletin ne paraît qu'en «Esperanto», langue auxiliaire universelle neutre. Des interprètes de cette langue se trouvent dans toutes les places de quelque importance de tous les pays civilisés.

Per evitare l'edizione in più lingue, questo giornale verrà pubblicato nei paesi neutrali in lingua «Esperanto». Interpreti per questa lingua si trovano facilmente nelle città di qualcuo importanza dei paesi civili.

Con et fin de extender la publicación en mudros idiomas aparece esta hoja solamente en los países neutrales en el nuevo lenguaje «Esperanto». En todas las ciudades de alguna importancia de los países cultos, hay intérpretes para este idioma.

Redakcio: Friedrich Ellersiek, Berlin S 59, Wissmannstrasse 46
Administracio: Esperanto-Zentrale, Dresden-A. 1, Struvestr. 40

Noj 1—3

1 a de Novembro

1914

Enhavo: Kion ni volas — La radikoj de la milito — Anglujo deziras la militon — Anglujo kiel protektanto de neŭtralaj ŝtatoj — La germana imperiestro al prezidanto Wilson — La imperia kanceliero von Bethmann-Hollweg al Ameriko — La stato de Belgujo komence de Septembro — La tragedio de Loewen — La vero pri Loewen — La kanonpafado sur la katedralo de Reims — La katedralo kiel artilleria apogilo — „Times“ kontraŭ „Times“ — Milita kroniko — Diversajoj — Diversaj bildoj intermetitaj

Capçalera del primer número d'Internacia Bulteno.

La unua diserva aŭtomobilo en la germana armeo
La bildo montras la malfermitan altaron; maldekstre apud ĝi staras ĉefepiskopo
D-vr. von Hartmann, el Kŝln.

El cotxe-capella de l'exèrcit alemany. Les imatges també servien per ensenyar les bones accions de la soldadesca alemanya.

sobre l'estat de l'economia i les accions de guerra dels dos estats. Alemanya, principalment, és l'objectiu dels atacs més deshonestos provinents no tan sols de mals periodistes, sinó fins i tot d'institucions oficials. Volem informar els països neutrals –i si pot ser també els enemics– sobre la veritat, perquè sàpiguen de quina manera es vol desacreditar els alemanys i els seus països. [“Kion ni volas” 1914: 1]

També sobre el moviment esperantista i l'ús de l'esperanto:

Està força ben organitzat, i té membres a totes les nacions cultes del món, de tal manera que la informació escrita en esperanto es pot difondre fàcilment no tan sols als països neutrals, sinó també als que participen a la guerra. Aquesta darrera circumstància no existeix en cap altra organització, almenys no en un nivell tan alt com en l'esperantisme. I és per això que, considerant les circumstàncies favorables, hem decidit fer servir la llengua internacional neutral esperanto també per a la informació sobre la guerra. El públic a qui podem enviar el nostre butlletí no té límits. Si el receptor és esperantista, millor; si no domina l'esperanto, en qualsevol lloc una mica important hi trobarà esperantistes que, voluntàriament, li traduiran el contingut del butlletí. [“Kion ni volas” 1914: 2]

La revista va difondre la crònica de la guerra, però el seu objectiu principal era contrarestar la propaganda anglesa, francesa i russa sobre la crueltat dels alemanys: ús d'algunes armes, maltractament als presoners de guerra, destrucció d'obres d'art valuoses... Així, paraules com *mentida*, *calúnnia* o *engany* eren de les que es repetien més sovint.

Un altre objectiu era criticar les males accions dels adversaris, com per exemple l'ús d'escuts humans.

El principal exemple de salvatgisme bèl·lic el van donar els russos en una batalla a prop de Tomaszów, a la Polònia russa: van col·locar davant seu habitants polonesos com a escuts humans, per dificultar d'aquesta manera els trets dels alemanys. [“Rusa barbareco” 1914]

Per a aquest objectiu no hi mancaven els diners, potser perquè, com comentava el *Daily Chronicle* anglès:

L'esperanto ha guanyat un nou deixeble. És la captura més gran que aquesta llengua internacional, fins ara l'afició d'un grup de pacifistes i entusiastes similars,

ha fet fins ara. Perquè el nou deixeble és el govern alemany mateix. [German Government ... 1914: 11]

Fa cent anys, *Internacia Bulteno* ja va demostrar la importància de la propaganda de guerra i de les fotografies manipulades (abans de l'existència d'eines com Photoshop).

Mai abans s'havia fet servir la llengua de Zamenhof d'una manera tan àmplia per a un objectiu diferent al de la mateixa difusió de la llengua, encara menys per a un objectiu tan allunyat de la “interna ideo” (malgrat que els militars van tenir un paper important en els primers temps de l'esperanto en països com Espanya i França).

**Fa cent anys,
Internacia Bulteno
ja va demostrar la
importància de la
propaganda de guerra
i de les fotografies
manipulades**

La primera pàgina del conte original a Strand Magazine, número 283 (juliol de 1914). Que potser la il·lustració de Hodgson va ser un mal auguri de l'enfonsament del vaixell de vapor Lusitània?

Peces literàries de mal auguri

Però a l'*Internacia Bulteno* la crònica militar no ho era tot. A l'abril de 1915, va començar a publicar-se la secció "Literatura parto" i, curiosament, la primera obra que hi va aparèixer no era de cap autor alemany, sinó de l'escriptor anglès Arthur Conan Doyle. La redacció va traduir de l'anglès el conte com "La caiguda d'Anglaterra, diari del capità Sírius" ("La subigo de Anglujo, taglibro de ŝipestro Sírius"). Amb aquest conte, *Internacia Bulteno* pretenia denunciar la propensió bèl·lica dels anglesos, i demostrar que "l'autor ara no té vergonya d'insultar i calumniar públicament Alemanya, on les seves obres s'havien venut i molt, de tal manera que la seva baixesa supera tot el que es podia esperar d'un adversari educat". El conte havia aparegut primerament en anglès a la

revista *Strand Magazine* al número de juliol de 1914, és a dir, només uns dies abans de l'esclat de la guerra, amb el títol "Danger! Being the log of captain Sirius".

Des de la seva participació en una trobada automobilística internacional organitzada pel príncep Enric de Prússia, el cèlebre pare de Sherlock Holmes (les històries de crims del qual també van aparèixer primer de tot al *Strand Magazine*) estava convençut que la guerra era inevitable. El text de Conan Doyle sobre submarins i la il·lustració d'Edward S. Hodgson van anticipar, com un mal auguri, la guerra marítima i l'enfonsament del vaixell *Lusitania*. El subsegüent "intercanvi de missatges sobre l'afer Lusitania", que gairebé va provocar l'entrada dels Estats Units a la guerra ja l'any 1915, també es pot llegir a *Internacia Bulteno*.

Entre gener de 1918 i gener de 1919 *Internacia Bulteno* també va publicar la "novella de crims internacional" *Pro kio?*, escrita per Argus, pseudònim de l'editor Ellersiek. L'any 1920 el text es va publicar en forma de llibre, i l'editorial Mondial el va reeditar l'any 2008. Encara es pot comprar en alguns distribuïdors de llibres en esperanto.

Internacia Bulteno va publicar un total de 60 números (4 volums, 1.588 pàgines) en format 22x14 centímetres entre novembre de 1914 i gener de 1919. Durant la guerra va publicar alguns afegits a la revista com ara un "Àlbum sobre les presons de guerra alemanyes", "Picota" o "La batalla final". Els alemanys també van publicar els "fulls grocs", informes d'una pàgina sobre la guerra, i el document de 36 pàgines "La veritat sobre la guerra".

LES REVISTES EN ESPERANTO ALS PAÏSOS DE LA TRIPLE ENTESA I ALIATS POSTERIORIS

Al contrari del que va passar a França i a Bèlgica, el desenvolupament de la guerra va permetre que *The British Esperantist* es seguís publicant a Anglaterra. Un informe del Setè Congrés Britànic a Sheffield i l'anunci de la reunió de l'associació "Paco per Esperanto" en l'imminent Congrés Universal de París ocupaven les primeres pàgines de *The British Esperantist* al juliol de 1914. Tanmateix, ben aviat, tot va canviar. El número de setembre començava així:

Després de l'aparició del nostre darrer número, d'un cel aparentment blau va esclatar la tempesta política més terrorífica que el món hagi experimentat mai. Tot Europa, de sobte, va trontollar a causa de la guerra, que ara mateix sacseja els fonaments de la nostra civilització, no tan sols als països on els exèrcits lluiten amb fúria, sinó també als països allunyats de l'escena bèl·lica. ["Milito" 1914]

La distribució dels *flavaj flugfolioj* ["fulls grocs"] alemanys amb informació sobre la guerra van provocar al Regne Unit un debat sobre la neutralitat de la llengua internacional. Harold Broilingboke Mudie (1880–1916), president de la Brita Esperanto-Asocio, es va allistar a l'exèrcit i va defensar l'ús de l'esperanto a la guerra.

Tan bon punt vaig rebre el primer full groc, vaig escriure [...] per proposar la

redacció de fulletons o resums del “Llibre Blanc” per a la seva difusió internacional [...] Protesto contra la protesta sobre l’ús de l’esperanto per difondre informació oficial. Si la nostra llengua no s’ha de fer servir per a això o per a qualsevol altra comunicació, de debò que no entenc quina és la seva utilitat [...] i si algú creu ingènua-ment que la nostra llengua existeix només per difondre informació que complagui a tots els esperantistes del món, no podré estar-hi d’acord. [...] Totes les idees noves [...] s’apliquen primerament a les necessi-tats militars. [Mudie 1914: 205–206]

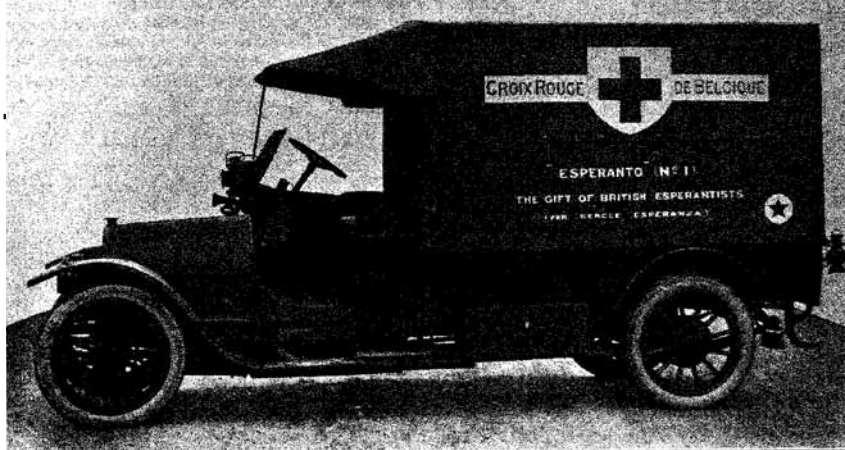
També al novembre de 1914, John Merchant va proposar recollectar 400 lliures per comprar un cotxe i donar-lo a la Creu Roja. Els esperantistes britànics van reunir els diners ben aviat, i l’ambulància “Esperanto núm 1” es va posar al servei de la Creu Roja belga.

El dia 1 de maig de 1915 Frank H. Sweet va embarcar a Nova York per participar al 8è Congrés Britànic, a Bath. El seu vaixell era “el vaixell de vapor més gran i ràpid que viatja entre els Estats Units i Anglaterra”. Tanmateix, el *Lusitania* mai no va arribar al port de Liverpool. El 7 de maig, un torpede alemany el va colpejar, i ràpidament es va inclinar cap a l’esquerra i es va enfonsar a prop de la costa irlandesa. Avui dia sabem que, a més a més dels passatgers, transportava una gran quantitat de munició de rifle, però la discussió sobre si era o no un objectiu militar legítim va començar ben aviat a tot el món i també a les revistes esperantistes. Al naufragi hi van morir 1.198 persones. Entre els 761 supervivents hi havia l’esperantista Frank H. Sweet, que va assolir el seu “objectiu principal”, és a dir, el 8è Congrés Britànic de Bath. En un article de tres pàgines al número d’agost de 1915 de *The British Esperantist*, Sweet explicava els esdeveniments. L'article “En l’enfonsament del *Lusitania*” acaba així:

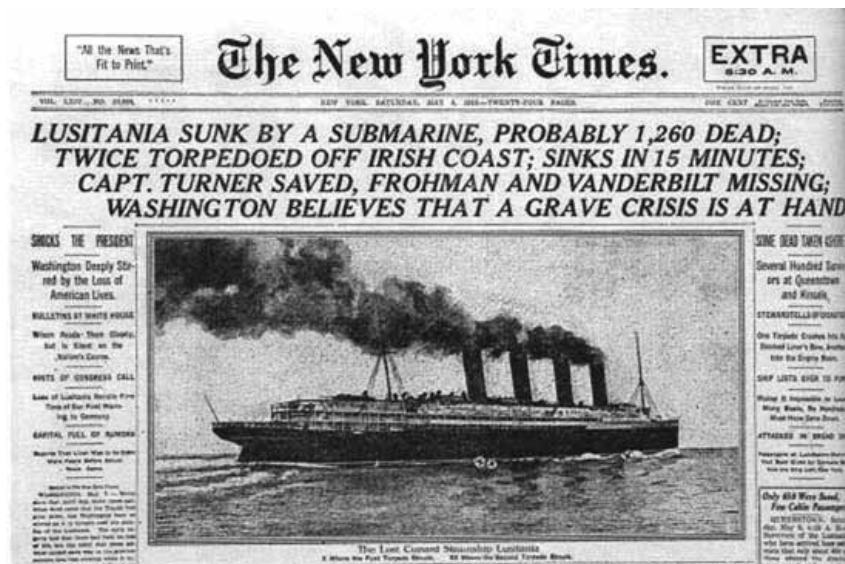
Si algun peix curiós s’endinsa al *Lusitania* llegirà, en un cartell clavat a la porta d’una cabina, “Aquí es parla esperanto”. [Sweet 1915: 149]

Sweet finalment va participar a la guerra, i extractes d’una carta seva van aparèixer a *The British Esperantist* al novembre de 1917 amb el títol “Des de la trinxera” [Sweet 1917].

Les notícies dels esperantistes belgues ocupaven força sovint les pàgines de *The British Esperantist*. Gràcies als esforços de Paul Blaise, professor de la universitat de Lovaina que vivia a Londres, es va organitzar un congrés belga a Bath el 1915 coincidint amb el brità-

Ambulància Esperanto, donació dels esperantistes britànics

El naufragi del *Lusitania* al NY Times

nic. Menys habitual era trobar a la revista dels esperantistes britànics, durant la guerra, petits articles de *Germana Esperantisto*. Això ho va aconseguir el relat d’un capità alemany anomenat per la inicial “G.” sobre l’estada “a la llar del doctor Zamenhof” al carrer Królewaska 41 de Varsòvia.

L’any passat la guerra no em va deixar conèixer el mestre a París, vaig fugir cap a l’orient sota l’enseny de l’emperador. I ara la mateixa guerra m’ha donat la felicitat d’estar cara a cara amb el mestre, no només amb l’assistència de molta gent, sinó essent el seu convidat. Així que tots els fets tenen dues cares, fins i tot la guerra. [“En la hejmo de D-ro Zamenhof” 1915: 201]

A Rússia *La Ondo de Esperanto*, llançada l’any 1909, es va publicar fins al maig de 1917 (és a dir, entre la revolució de febrer i la d’octubre). El darrer número informava sobre la manifestació de l’1 de maig.

El dia 1 de maig un grup de treballadors va participar a la manifestació solemne amb què els treballadors lliures russos celebraven aquest dia. Sobre l’estandard

Les notícies dels esperantistes belgues ocupaven força sovint les pàgines de The British Esperantist

Al X Congrés Universal, a París, s’hi esperaven 3.700 assistents, però la guerra ho va impedir

vermell s'hi havia pintat un quadrat blanc amb un estel verd de cinc puntes, i s'hi havia escrit la divisa: "Proletaris del món sencer, uni-vos! La llengua internacional esperanto farà més forta la nostra unió a la Internacional" [Esperanto en Ruslando 1917]

La Ondo de Esperanto va reaparèixer l'any 1991, poc abans de la caiguda de la Unió Soviètica.

Amerika Esperantisto, on l'anglès hi tenia un paper important, es va seguir publicant durant la guerra. Estats Units no es va incorporar al camp de batalla fins l'abril de 1917, però com és natural abans d'aquesta data ja es parlava de la guerra a les seves pàgines. El gener de 1914 ja hi apareixia la "Carta des d'Europa" del "nostre corresponsal Privat" [Edmond Privat]. A l'article, Privat informava sobre el premi Nobel de medicina atorgat a "l'esperantista francès Professor Charles Richet, fisiòleg reconegut i pacifista sincer". Ja l'any 1911 el premi de la pau l'havia guanyat l'alemany-austriac Alfred Fried "pel seu servei destacat al moviment pacifista mitjançant escrits i una propaganda entusiasta, sobretot entre periodistes" i l'any 1913 ho va fer un altre esperantista, Henri Lafontaine, senador belga i president del comitè internacional de l'Oficina per a la Pau a Berna. Privat es preguntava quan guanyaria el premi Zamenhof. Al mateix article, ja analitza l'assumpte de "les relacions franco-alemanyes i l'esperantisme" i esmenta la "por d'una guerra propera".

Al X Congrés Universal, a París, s'hi esperaven 3.700 assistents, però la guerra ho va impedir. L'any 1915, l'XI Congrés Universal es va celebrar a San Francisco (Estats Units) i *Amerika Esperantisto* en va informar. Només 163 congressistes de 16 països van participar en el Congrés Universal menys nombrós que hi ha hagut. Després, els congressos internacionals es van interrompre fins l'any 1920.

REVISTES EN ESPERANTO EN PAÏSOS NEUTRALS

Als països involucrats en un o altre bàndol només algunes revistes en esperanto van seguir publicant-se. Segons la revista *Esperanto*:

La majoria de les revistes esperantistes han interromput la seva aparició.

Kataluna Esperantisto, any VII, núm. 69-70 (novembre-desembre 1916)

Capçalera del primer número de Hispana Esperantisto (gener de 1917)

En el que portem de guerra només hem vist aparèixer aquestes: *British Esperantist*, *Germana Esperantisto*, *German-Aústria Esperantisto*, *Holanda Pioniro*, *Ondo de Esperanto*, *La Espero* (Noruega), *Vegetarano*. ["Tra la gazetaro" 1915]

A les publicacions esmentades per l'òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, s'hi ha d'afegir com a mínim *Kataluna Esperantisto*, revista de l'actiu moviment esperantista català. Tot i que el govern espanyol no va prendre part a la guerra, Frederic Pujulà –el director de nacionalitat francesa de *Kataluna Esperantisto*, "que va viatjar a França amb motiu del desè congrés"– va ser mobilitzat per l'exèrcit francès ja a l'agost de 1914. La revista catalana va aparèixer sense interrupció fins al final de la seva primera època, a l'abril de 1917.

Després de la desaparició de *La Suno Hispana* i *Portugala Revuo* l'any 1914, *Kataluna Esperantisto* era l'única publicació en esperanto a la Península Ibèrica. Tot i que l'any 1916 va esdevenir també l'òrgan de la Baska Esperanta Federacio i posteriorment de l'Aragona Esperantista Federacio, els esforços per unificar els esperantistes ibèrics (més endavant només els espanyols) mitjançant una confederació no van acabar de tenir èxit.

El juny de 1916 es va organitzar el primer congrés de la Confederació Esperantista Espanyola (conjuntament amb el 5è congrés català), però el moviment esperantista ja estava dividit. Aviat es va fundar a Madrid la Zamenhofa Federacio, "de tots els grups, societats esperantistes i esperantistes aïllats de les dues Castelles, Extremadura, Múrcia, Galícia, Astúries, Navarra i els arxipèlags balear i canari"

[“Regularo...” 1917], i el gener de 1917 es va començar a publicar *Hispana Esperantisto*. Julio Mangada en va ser el cap de redacció (tot i que no hi apareix cap nom de director) fins al febrer de 1923 (en total 868 pàgines).

Però, naturalment, la revista esperantista més important publicada en un país neutral era *Esperanto*, l'òrgan oficial de l'Associació Universal d'Esperanto, que llavors es publicava a Ginebra sota la direcció d'Hector Hodler (1887–1920). El maig de 1914, en ple ambient prebèl·lic, a la secció “Actualitats” va començar a publicar-se “La pau: la vols?”, un article de F. Brossier, “estudi original sobre la qüestió de la pau, que tractarà successivament aquests punts: Aturar la carrera armamentista. Desarmament. Disminució dels exèrcits. Antimilitarisme. Arbitratge sense excepcions. Federació.” Es van arribar a publicar cinc parts de la sèrie d'articles, la darrera al número del 20 de juliol de 1914 sota l'anunci als lectors del retard en la sortida del proper número.

El retard va ser més gran i la seva causa, malauradament, no va ser el X Congrés Universal. Fins al gener de 1915 *Esperanto* no va tornar a aparèixer, com a revista mensual.

Vam pensar que, en aquestes circumstàncies, la nostra associació podia fer un paper útil, i vam fer el possible per a això, participant també en el moviment, extraordinari, que intenta alleugerir el patiment causat per la guerra. No volem, ni hem d'oblidar, especialment en la tristesa, la solidaritat que lliga els membres de la nostra associació i el deure d'ajuda mútua que comporta. [“Al niaj legantoj” 1915]

Les ressenyes habituals sobre les activitats esperantistes a diversos països no es van aturar, però van cedir part del seu espai a seccions noves com ara “Els nostres morts” o “Esperantistes presoners de guerra”.

L'article “La pau: la vols?” va quedar interromput i les “Actualitats” van ser escrites per Hector Hodler, que va prendre les regnes de la revista personalment. Els temes més sensibles (per exemple “Sobre el paper de l'Associació Universal d'Esperanto durant i després de la guerra”) eren possiblement els que tractava Théophile Cart a la seva secció “Carta de l'home de la barba blanca”.

Les nostres associacions nacionals són “nacionals”, oi? Per tant sembla evi-

AL NIAJ LEGANTOJ
Pro la Pariza Kongreso, Esperanto ne aperos la 5 aŭgusto. La proksima N-ro eliros do la 20 aŭgusto kaj enhavos plenan raporton pri la Kongreso. La nuna N-ro aperas kun 20 paĝoj.

Esperanto, any XI, núm. 172 (13) (20-7-1914), p. 197

dent que no hi ha motiu perquè se'ls vulgui refusar el dret de defensar el punt de vista de la nació i d'esforçar-se per aconseguir que aquest punt de vista sigui acceptat pels països neutrals. Per a elles això potser no és un deure absolut, però certament sí que és un dret absolut. [Cart 1915: 32]

Una altra causa que va rebre el suport de la revista *Esperanto* va ser l'activitat de l'oficina suïssa per a la repatriació dels presoners de guerra, dirigida pel Dr. E. Raethisberger (el seu estudi “Les víctimes de la guerra” va aparèixer de manera seriada), o també la distribució de propaganda i llibres d'aprenentatge d'esperanto entre els presoners.

Zamenhof a les revistes esperantistes durant la guerra

L'1 d'agost de 1914 Zamenhof i la seva dona van arribar a Colònia, i allà van rebre la notícia de la proclamació de “l'estat de preguerra”. *Germana Esperantisto* ho explicava així:

Sense demora van viatjar de nou cap a l'orient, per mirar d'arribar encara a temps a la frontera russa. Ja havien assolit la frontera, però el tren que els podia portar a Rússia ja no va anar més enllà. Així que van tornar a Berlín, i des d'allà per Dinamarca, Suècia i Finlàndia van arribar a Sant Petersburg; a finals d'agost es trobaven encara en aquesta ciutat. Si van aconseguir arribar a Varsòvia o encara són en un altre lloc, no se sap del cert, però gràcies a l'amable intermediació de la senyoreta Noll de Copenhaguen sabem, com a mínim, que fa un parell de mesos els senyors Zamenhof estaven prou bé, dins de les circumstàncies. Han fet un viatge

llarg i molt desagradable. Van estar quinze dies en camí, i com que per la rapidesa del transbordament a Berlín no van poder endur-se el seu equipatge, no han tingut ni roba interior en tot el viatge. El seu equipatge encara és a l'estació Friedrichstrasse de Berlín. A l'oficina de trameses van obrir les maletes, i en trobar-hi entre altres coses llibres d'esperanto, van arribar a la conclusió que eren del creador de l'esperanto! L'oficina en va informar el sotasignat i li va demanar, mitjançant l'ajuda d'un esperantista d'algun país neutral, de fer arribar el bitllet de l'equipatge del Dr. Zamenhof, perquè algú li pugui fer arribar en mà les maletes i es puguin conservar fins després de la guerra. Fins ara no ha estat possible rebre els papers, i l'equipatge encara és al dipòsit de l'estació. Però l'assumpte de l'equipatge no és tan important, el que compta és que els senyors Zamenhof es troben bé i fora del perill de la guerra. Els desitgem el millor! Estarem agraïts si algú ens pot donar alguna certesa respecte on són ara el nostre mestre i la seva benvolguda senyora. [“La vojaĝo...” 1914].

La desaparició de *La Revuo* va ser un cop dur, no només per a l'esperantisme, sinó també per a la situació financera de Zamenhof. La manca d'ingressos el va obligar a proposar la venda dels drets d'autor de totes les seves obres.

I també el va obligar a buscar un nou editor per al seu projecte de traducció.

El 22 de novembre de 1914 en Zamenhof va patir un atac de cor i el doctor Kunig li va ordenar de fer llit. Posteriorment només treballava a la seva consulta oftalmològica durant dues hores a les tardes, i la major part del seu temps lliu-

Grava !

Pro kelkaj cirkonstancoj (kiuj havas karakteron pure personan kaj neniom concernas la sorton de nia lingvo) mi deziras vendi por ĉiam la aŭtorajn rajtojn pri ĉiuj miaj verkoj (kompreneble nur en tiu grado, en kiu il estas mia propraĵo). Kiu deziras aĉeti, volu sin turni al mi.

L. L. ZAMENHOF,
Varsovio, str. Królewska, No. 41.

Julio 15, 1915.
(Komunikaĵojn oni povas adresi al B.E.A., kiu transsendos ilin tuj kiam eble).

The British Esperantist, Vol. XI, núm. 129 (setembre 1915), p. 165

re el va dedicar a la traducción de l'Antic Testament. Els avançaments de la publicació de la Bíblia es poden llegir, principalment, a *The British Esperantist*, però finalment la traducción completa en esperanto no es va publicar fins l'any 1931. Sobre l'objectiu principal de Zamenhof en aquell temps, el seu afany per l'*humanitarisme* ("homaranismo"), no se'n pot llegir gairebé res a les publicacions en esperanto.

Després del seu retorn a Varsòvia, no hi ha gaires notícies de Zamenhof a les revistes esperantistes. Tan sols l'article citat del capità alemany G. (el setembre de 1915) i el de la visita d'Edmond Privat a la casa del carrer Królewska el desembre de 1916.

Naturalment, el traspàs de Zamenhof l'abril de 1917 va omplir les pàgines de les revistes esperantistes. *Esperanto* va publicar immediatament nou pàgines sobre la vida i l'obra del "Mestre".

El darrer article important de Zamenhof va aparèixer el 1915. El va publicar *The British Esperantist* (març de 1915) en la seva versió original i en anglès, i tot seguit el van reproduir *Esperanto* (abril) i altres revistes com *Kataluna Esperantisto* (maig). Com sempre, el que més preocupava a en Zamenhof era el futur.

DESPRÉS DE LA GRAN GUERRA¹

Crida als diplomàtics

Del Dr. L. L. Zamenhof

(Altres revistes: si us plau, reproduïu-ho)

Una guerra terrible ha atrapat ara gairebé tot Europa. Quan s'acabi la carnisseria de masses que deshonra d'una manera tan gran el món civilitzat, es reuniran els diplomàtics i procuraran reordenar les relacions entre els pobles. A vosaltres, els futurs ordenadors, em dirigeixo ara.

Quan us reuniu després de la guerra més exterminadora que la història ha conegut mai, tindreu davant vostre una tasca

1 Una traducció al català parcial d'aquesta Crida es troba en el llibre *Zamenhof, autor de l'esperanto* de Marjorie Boulton (*El Llamp*, 1987), trad. Jordi Carbonell i Pinyol (*Nota del trad.*)

Alvokoj

Mi serĉas eldoniston!

Mi dezirus komenci sisteman tradukadon de diversaj plej famaj verkoj el la tutmonda literaturo. Sed bedaŭrinde mia financa situacio ne permesas al mi entrepreni tian laboron proprarimede; tial mi serĉas ian bonhavan eldoniston, kiu volus preni sur sin tiun entreprenon. Kiu havas la intencan, preni sur sin tiun aferon, volu min sciigi, en kia formo kaj sub kiaj kondiĉoj li dezirus tion fari.

L. L. Zamenhof,
41, str. Królewska, Varsovio.

Esperanto, any XIII, núm. 195 (11) (5-11-1916), p. 131

Esperanto, any XIV, núm. 201 (5) (5-5-1917)
XIV^a jaro, N° 201 (5)   • Monata •   5 majo 1917

ESPERANTO

Oficiala organo de UNIVERSALA ESPERANTO-ASOCIO

JARA ABONO	REKLAMO
Ordinara eldono . . . . . 5.— Frankoj (2.— Sm.)	Reklamo (1 linio al 5-a spaco) . . . . . 0.50 Fr. (0.20 Sm.)
Lakta eldono . . . . . 6.25 Frankoj (2.50 Sm.)	Anonco (1 linio: 10 vortoj) . . . . . 0.40 Fr. (0.16 Sm.)
Sola politika konto 1.20.— (Ĉi akceptas nur laŭlonge-abonojn.)	Korespondado (1 uskurbo) . . . . . 0.30 Fr. (0.20 Sm.)
La abonaj homaĝoj de la 1 ^a de ĉiu monato	Dubato: 4 esprtoj 10%: 12 esprtoj 25%: 24 esprtoj 30%

Direktoro: HECTOR HODLER — Redakto & Administraj: 10, rue de la Bourse, GENÈVE (Svisujo)

TEKSTO: La morto de D-ro Zamenhof: Notoj de H. Hodler. Zamenhofaj Paroloj. — Esperantismo: La estonteco de D-ro Zamenhof. Kroniko. Diversaĵoj. Tre la Gastero. — U. E. A.: Oficiala informilo. Esperanto vivo.

MORTO DE DOKTORO ZAMENHOF

Kun granda ĉagreno ni komunikas al niaj legantoj kaj al la tuta Esperantistaro, ke nia kara Majstro, Doktoro L. L. ZAMENHOF, subite mortis en Varsovio la 14 aprilo 1917.

Telegramo anoncanta la funebran informon aperis en granda nombro de gazetoj, tiel ke multaj Esperantistoj kredeble jam scias pri tiu kaj plej profunda bedaŭro.

nova kruela bato.

La morto de nia Majstro estis konfirmita al ni per speciala telegramo. Pliaj detaloj ankoraŭ mankas.

Al Sinjorino Zamenhof, dolorige frapita, kaj al la tuta familio Zamenhof ni sendas, en la nomo de ĉiuj Esperantistoj, la esprimon de nia tutkora simpatio

extraordinàriament gran i important. Dependrà de vosaltres que el món aconsegueixi una pau estable per molt de temps, i potser per sempre, o que tinguem tan sols un temps de silenci aviat interromput per nous esclats de conflictes entre pobles o fins i tot per noves guerres. Reflexioneu doncs des d'ara mateix i amb molta cura sobre la vostra tasca, perquè ara, quan per ella s'estan sacrificant molts centenars de milers de vides humanes i milions de benestars personals adquirits amb moltes dificultats, tindreu sobre vosaltres una responsabilitat moral molt gran. Tingueu cura, doncs, que la vostra feina no sigui infructuosa, i que en acabar el vostre treball la humanitat pugui dir: no vam suportar l'enorme i terrible sacrifici en va.

Us dedicareu simplement a refer i apedaçar el mapa d'Europa? Decidireu simplement si el tros de terra A ha de pertànyer al poble X i el tros de terra B al poble Y? És cert que aquesta labor l'haureu de fer, però ha de ser una part poc important de les vostres tasques. Guardeu-vos del fet que refer el mapa esdevingui l'essència de la vostra feina, perquè aleshores tot el que fareu no tindrà cap valor, i l'immens sacrifici de sang que la humanitat suporta serà inútil.

Per molt que vulgueu acontentar els pobles, per molt justos que vulgueu ser amb uns i altres, no aconseguireu res refent el mapa, perquè tot allò que li sembli just a un poble sempre ho trobarà injust un altre. Els temps actuals no són com els antics: a cada racó de terra en disputa hi ha treballat i vessat la seva sang no només un poble, sinó també d'altres, i si decidiu que aquest o aquell altre territori ha de pertànyer a aquest o aquell poble, no només no fareu justícia, sinó que tampoc evitau en aquell territori la causa d'una lluita futura. "L'alliberament" que donareu a un o altre territori serà només un sofisma, perquè només voldrà dir que doneu a les persones d'un o altre poble el dret de ser en aquell territori senyors sobre unes altres persones d'altres pobles, que també hi han nascut, treballat i patit, i que també tenen respecte a la seva pàtria els mateixos drets naturals que els nens tenen respecte a la seva mare. És veritat que aquell poble a qui afavoriu cridarà amb entusiasme: "Visquin els diplomàtics", i si aquell poble és majoritari en el territori en qüestió, mitjançant terror silenciarà els altres, i totes les publicacions del món diran que tots els habitants del territori A són molt feliços... però serà mentida, una simple mentida, que el món no entendreà només perquè no els arribarà el lament dels oprimits silenciats amb terror, dels qui al seu país hauran esdevingut estrangers.

Traspasant qualsevol territori als membres d'aquest o d'aquell altre poble cometreu sempre una injustícia contra altres persones que tenen els mateixos drets naturals sobre aquell territori. L'única decisió realment justa que podeu prendre és aquesta: proclamar ben alt i oficialment, amb un acord ferm i amb garanties plenes, la decisió de tots els estats europeus de

seguir aquest principi natural, però malauradament no observat fins ara:

"Tot país pertany moralment i materialment amb els mateixos drets a tots els seus fills."

És a dir, que en la seva vida privada qualsevol ciutadà de qualsevol estat tingui ple dret de parlar aquella llengua o dialecte que vulgui, i de professar la religió que vulgui; que si a les institucions públiques es fa servir una sola llengua, sigui només per una cessió d'una minoria a la majoria per una qüestió d'oportunitat, sense que sigui el tribut humiliant d'un poble sotmès al poble que el domina. Com que el nom que tenen moltes regions i províncies és la causa principal per la qual els habitants d'un determinat origen es veuen com a senyors dels habitants d'un altre origen, els noms de tot estat i província han de tenir no el nom d'un poble, sinó només un nom geogràfic neutre.

El millor seria que, en lloc d'uns quants estats europeus, grans i petits, tinguéssim algun dia uns "Estats Units d'Europa", repartits proporcionalment i geogràficament. Però si encara és massa aviat per parlar d'això, almenys caldria acceptar oficialment, i per part de tothom, el principi exposat, per desfer-nos d'aquest mal enorme, aquesta font inacabable de lluites constants que és la identificació entre país i poble.

Quan el principi citat més amunt sigui sancionat oficialment mitjançant una resolució garantida per tots els estats europeus, desapareixerà la causa principal de les guerres, de les pors recíproques i de les curses armamentistes sense fi, perquè llavors enlloc ningú no podrà tornar a dir que "la pàtria està en perill". Sabem prou bé que les paraules "pàtria en perill" no volen dir que algú vulgui arrencar una part de la nostra pàtria i llançar-la a la mar, o que algú vulgui arrabassar les possessions dels seus habitants; habitualment aquestes paraules volen dir simplement: "Hi ha el perill que, sobre un territori on fins ara la meva gent governava i els altres hi eren només més o menys tolerats, demà potser uns altres se'n faran els amos i nosaltres hi serem amb prou feines els tolerats".

Quan a tota Europa hi hagi una justícia política absoluta, és a dir natural, igual per a tothom i a tot arreu, quan tots els habitants del país siguin plenament iguals en drets moralment i materialment, quan els països ja no tinguin noms de pobles, quan la llengua oficial ja no tingui un tarannà xovinista ni humiliant i ja no existeixin més els pobles amos i els pobles esclaus, aleshores ja no hi haurà causa per a la guerra entre pobles, aleshores cadascú podrà seure tranquil·lament a la seva única veritable, natural, sincerament estimada pàtria, ja no haurà de témer que algú la hi pugui arrabassar, no li caldrà somiar arrabassar-li la pàtria a algú altre.

Sé molt bé que l'odi entre els pobles no desapareixerà de sobte, en un dia, siguin quines siguin les disposicions dels diplomàtics. Però per a això ja hi treballaran després altres persones en privat, mitjançant la predicació, l'educació, el costum, etc.; de vosaltres, els diplomàtics, només espero que ens doneu l'oportunitat de fer-ho. L'odi recíproc entre els diversos pobles de la humanitat no és natural, com no ho seria l'odi recíproc entre les diverses famílies d'un mateix poble. La causa de l'odi tan sols és –a banda del desconeixement i la incomprensió mutus, fàcilment superables– l'existència de pobles opressors i pobles oprimits, l'egoisme cec, l'orgull i la propensió a les calúmnies dels primers, la reacció natural dels darrers. Agermanar persones lliures i iguals en drets és senzill, però no es poden agermanar persones quan unes es veuen a si mateixes com a senyors dels altres per dret.

Si no féssiu res més, si només eliminéssiu els noms gentilicis de països (cosa que es pot fer molt fàcilment), amb això ja faríeu una acció extraordinàriament important, crearíeu un nou capítol de la història d'Europa. Perquè en un país amb un nom neutre la plena igualtat de drets de tots els seus habitants s'assoliria inevitablement, més tard o més d'hora, però en un país amb el nom d'un poble la igualtat no serà mai plena ni duradora, perquè aquest nom infeliç no tan sols donarà raons a les injustícies més innobles entre pobles en els països plurinacionals de l'Europa oriental, sinó que fins i tot en països més civilitzats enterboliran la raó dels ciu-

Vizito al D-ro Zamenhof

Dum monato decembro 1916 trian fojjon mi vojaĝis Polojon kaj en 3-tu milito dnan fojjon mi vizitin nian karan Majstron en Varsovio.

Longa malkano lin suferigis antaŭ kelka tempo, sed nun li jam resaniĝis kaj daŭre kuracas okulojn de sia nova klientaro. Elektive stan ĝimnastikistaron kaj loĝejon li transdonis al sia filo Adamo kaj mem kuls loĝejon en granda strato Krakowska ĉe centro de la urbo. Sed la tempo estas nun tre malfacila kaj por ĉiu Varsovia la vizitigado estas ofte vera problemo, ĉar la kontrolo aliĝis en terura grado.

Pri tio D-ro Zamenhof nesios diris al mi, sed mi ja konstatis la faktojn kaj, kvankam nia Majstro ĉiam preferis kuracig kaj sendepende perlabori sian vivon per sia okultista profesio, min doloras la impreso, ke li ne povas nen iam riposi kaj liberigi el profesiaj devoj.

La sano estas ankoraŭ seforta. Je ekscitiĝoj ŝi lacero li ricevas korbatojn kaj spitas mallicite. Estas por mi Esperantistoj ion kontinde, ke la verkaro de nia Majstro ne povas havigi al li merititan pensio, kiel al ĉiuj talentaj geniaj aŭtoroj. Ĉar li mem neniam aludas ĉi-tian temon kaj estas delikata nekomerema viro, ni devus men arangi lin indan sinterajtajon por asistado la Nobelan premion, ĝis li ricevos ĝin.

Nek pri tio, nek pri politiko mi parolis kun D-ro Zamenhof, kvankam la nuna stato de Poloj estas trege interesa. Mi nur promesis al li, ke mi ĉiuj laboros en niaj diversaj landoj, por ke la paconfereco stariga liberan Polojon, en kies ĉelburo ni faros venontan Esperanto-kongreson, por eviti al li lacigan vojaĝadon.

Pri kio parolis do nia Majstro? Unue pri ĉiuj ŝildaj samideanoj falintaj en la milito. Kvazasi patron ĉagrenvundis la Doktoron tiuj multnombraj mortoj.

Due pri homaro ĝenerale. La paca genio estas, ke li ne povos plenumi la pli gravan partion de sia devo al homaro, t. e. la klopodo por starigi intergentan liberan fratecon. Ni ja scias, ke nur por tio celo li donis al ni la lingvon, kie suflita por lin famigi kaj igi nin jam tre dankaj.

Je nomo de multaj samideanoj mi lin certigis, ke mi komprenas tion kaj bezonas ĉian genion post la milito por labori laŭ tiu direkto. Multajn homojn pripensigis la terura buĉado. Gravan rolon povos havi D-ro Zamenhof en la rekonstruado de la homa socio. Ni volas, ke li vivo por tio, kaj ni dankas ĉian fidelan edzinon, kiu tiel ame zorgas por deliĝi ĉian vivon.

Al ĉiuj Esperantistaro mi transdonas fratran saluton en la nomo de ĉiuj Esperantistaro.

Edmond Privat.

Esperanto, any XIV, núm. 197 (1) (5-1-1917), p. 9.

tadans més honrats, que mantindran sempre l'opinió i el sentiment que un país pertany només al poble que li dóna el nom, i que tots els altres pobles hi són estrangers. Ni amb la millor voluntat els ciutadans d'aquest país poden acostumar-se a la idea que tots ells formen una nació, perquè per a aquest tipus de nació no existeix cap nom, i aleshores, quan se'ls demana per la seva pertinença, els habitants d'aquest país per manca d'aquesta paraula es veuen obligats a anomenar un poble determinat, i aquesta adscripció constant d'un mateix a un poble particular en lloc d'a la nació comuna alimenta amb força el xovinisme i la manca de pau entre compatriotes.

Resumint tot el que he dit, repeteixo:

Quan després de la guerra es reunixin els diplomàtics, poden fer canvis al mapa d'Europa, però aquesta no ha de ser la seva tasca principal. Aquesta feina ha de ser establir, en nom i sota la garantia dels seus governs, més o menys aquesta mena de lleis:

Cada estat pertany moralment i materialment a tots els seus habitants naturals o naturalitzats, tinguin la llengua, religió o suposat origen que tinguin; cap poble d'un estat no ha de tenir ni més ni menys drets o deures que cap altre.

Cada ciutadà té ple dret a fer servir aquella llengua o dialecte que vulgui, i a professar la religió que vulgui. No

més les institucions públiques que no estiguin destinades especialment a un poble han de fer servir aquella llengua que d'acord entre tots s'accepti com a llengua de l'estat. En aquelles institucions públiques que tinguin un caràcter especialment local es pot fer servir una altra llengua, si no menys de nou de cada deu ciutadans hi estan d'acord. Però la llengua de l'estat o de la ciutat s'ha de veure no com una imposició humiliant de dominants a dominats, sinó com una cessió de la minoria a la majoria per voluntat pròpia per una qüestió d'oportunitat.

Per totes les injustícies comeses en qualsevol país, el govern d'aquest país ha de respondre davant d'un Tribunal Europeu Permanent establert per acord entre tots els estats.

Cap país ni província no ha de dur el nom d'un poble, sinó només noms geogràfics neutres, acceptats per acord entre tots els estats.

Senyors diplomàtics: Després de la guerra terrible i exterminadora, que ha col·locat la humanitat per sota de les bèsties més salvatges, Europa espera de vosaltres la pau. No espera una pacificació temporal, sinó una pau constant, com correspon a la raça humana civilitzada. Però recordeu, recordeu i recordeu que l'únic mitjà per assolir aquesta pau és foragitar d'una vegada per totes la causa principal de la guerra, el residu bàrbar dels temps més antics, d'abans de la civilització, el domini d'uns pobles sobre altres pobles.

BIBLIOGRAFIA

"Al niaj legantoj" (1915). *Esperanto*, 173, p. 1.

"Al samideanoj" (1914). *Pola Esperantisto*, 86, p. 60.

"Ankoraŭ pri poloj kaj hebreej" (1914). *Pola Esperantisto*, 86, p. 60-63.

Cart, Théophile (1915). "Pri la tasko de niaj Naciaj Societoj dum la minlito". *Esperanto*, 175, p. 32.

Chybczyński, L. (1914). "Ĉu devas ekzisti netuŝeblaj temoj por esperantistaj propagandaj presorganoj?" *Pola Esperantisto*, 87, p. 73-76.

"German Government 'News' in Esperanto" (1914). *Daily Chronicle*, 17 de novembre, p. 11.

Eldonantoj, la [Friedrich Ellersiek] (1914). "Kion ni volas". *Internacia Bulteno*, 1, p. 1-2.

"En la hejmo de D-ro Zamenhof" (1915). *The British Esperantist*, 131, p. 201.

"Esperanto en Ruslando" (1917). *La Ondo de Esperanto*, 4-5, p. 36.

Fréchas, A. (1914). "Honto de 'Pola Esperantisto'". *Le Monde Espérantiste*, 6, p. 44.

"La vojaĝo de nia majstro" (1914). *Germana Esperantisto*, 8-10A, p. 113

Lonkopolanski, E. (1914). "Krio pro doloro". *Le Monde Espérantiste*, 6, p. 44.

"Milito!" (1914). *The British Esperantist*, 117, p. 161.

Mudie, Harold B. (1914). *The British Esperantist*, 119, p. 205-206.

Niemojewski, Andrzej (1914a). "Poloj kaj hebreej". *Pola Esperantisto*, 85, p. 45-48.

— (1914b). "Ankoraŭ pri poloj kaj hebreej". *Pola Esperantisto*, 86, p. 60-63.

Privat, Edmont (1914). "Letero el Eŭropo de nia Privat-a Korespondanto". *Amerika Esperantisto*, gener, p. 4-9.

"Regularo de Zamenhofa Federacio" (1917). *Hispana Esperantisto*, 1, p. 6.

"Rusa barbareco" (1914). *Internacia Bulteno*, 4-6, p. 88.

Schulhof, Stanislas (1913). "Skizoj de la historio de Esperanto". *Esperanto*, 159, p. 370-372.

Sweet, Frank H. (1915). "Ĉe la subakvigo de vaporŝipo Lusitania". *The British Esperantist*, 128, p. 147-149.

— (1917). "El la tranĉeoj". *The British Esperantist*, 154, p. 81.

"Tra la gazetaro" (1915). *Esperanto*, 173, p. 9.

Zamenhof, L. L. (1915). "Letero al la diplomatistoj". *The British Esperantist*, 123, p. 51-55.

“DESTERRITORIALITZACIÓ” A LA REGIÓ FRONTERERA GERMANOPOLONESA I LA SEVA IMPORTÀNCIA PER AL SÒRAB COM A LLENGUA MINORITÀRIA (DES DEL PUNT DE VISTA DEL PAISATGE LINGÜÍSTIC)

Goro Christoph Kimura*

0. INTRODUCCIÓ

Aquesta ponència es traduirà oralment d'una llengua no territorial (esperanto) a una llengua amb una forta territorialitat (català). D'acord amb aquest aspecte lingüístic, vull pensar en la relació entre desterritorialitat i territorialitat, especial-

ment en relació amb la influència de la primera sobre la segona.

En aquesta era de mundialització hom es refereix sovint a l'enfortiment de la llengua internacional, l'anglès. Però la intensificació de les relacions transnacionals ha conduït també a un contacte més freqüent entre les llengües veïnes. Això es pot veu-

re també en el paisatge lingüístic de Tòquio, en què al costat del japonès nacional i l'anglès internacional no és estrany tampoc l'ús de les llengües veïnes, el xinès i el coreà (Foto 1).

D'altra banda, també es fan esforços per a fer reviure llengües minoritàries en diversos llocs arreu del món. Al Japó, per

* KIMURA Goro Christoph és professor d'estudis alemanys i relacions internacionals a la Universitat Sophia, Tòquio. Les seves publicacions inclouen articles sobre sociolingüística, llengües minoritzades i interlingüística.

El present article és la traducció al català de la ponència que va presentar el 21 de març de 2014 a la jornada “La territorialitat lingüística” organitzada pel Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades de la Universitat de Barcelona.

Traducció: Josep Maria Milla i Saldon.

RESUM

La frontera germanopolonesa actual va ser establerta el 1945 com a frontera lingüística clara sense continuïtat lingüística ni bilingüisme històric. Tanmateix, en els últims anys, especialment després de l'entrada de Polònia a la Unió Europea (2004), s'han incrementat els contactes en les dues direccions. En aquest procés el polonès és cada cop més usat en el costat alemany i l'alemany a la banda polonesa. En aquest article es mostren aquestes tendències des del punt de vista del paisatge lingüístic i es discuteix si es pot parlar de “desterritorialització” de l'alemany i el polonès. A continuació es discuteix quina influència té aquesta desterritorialització en el sòrab, llengua eslava enclavada a Alemanya oriental, per examinar com un procés de desterritorialització influeix en la perspectiva d'una llengua minoritzada. L'anàlisi mostra que des del punt de vista del paisatge lingüístic la frontera germanopolonesa ja no consisteix només en territoris estrictament monolingües. La utilitat pràctica creixent de llengües eslaves veïnes pot empènyer a l'ús transfronterer del sòrab. Aquesta funció de “pont” es pot aplicar en principi a altres llengües minoritzades, que sovint estan situades a la perifèria dels estats.

RESUMO

La nuna german-pola landlimo ekestis en 1945 kiel klara lingva limo sen lingva kontinueco kaj historia dulingveco. Sed en la lastaj jaroj, precipe post eniro de Pollando al Eŭropa Unio (2004), rapide evoluis reciproka kontaktoj. En tiu procezo la pola lingvo estas pli kaj pli uzata ankaŭ en la germana flanko, kaj la germana en la pola flanko. Ĉi tiu artikolo unue montras tiajn tendencojn el vidpunkto de lingva pejzaĝo kaj diskutas, ĉu eblas paroli pri “deteritoriiĝo” de la germana kaj pola lingvoj. Sekve ĝi pritraktas la implicon de tia ĉelandlima deteritoriiĝo al la soraba lingvo, slava malplimulta lingvo en orienta Germanujo, por ekzameni kiamaniere deteritoriiĝo influas la perspektivon de malplimulta lingvo. La analizo montras, ke el vidpunkto de lingva pejzaĝo la german-pola landlima regiono ne plu konsistas el strikte unulingvaj teritorioj. La pliiganta praktika utileco de najbaraj slavaj lingvoj povus instigi al translimcela uzo de la soraba. Tia “ponta” funkcio principe aplikeblas ankaŭ rilate al aliaj malplimultaj lingvoj, kiuj ne malofte situatas ĉe malcentroj de ŝtatoj.

Foto 1

mes, commercial shop signs, and public signs of government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region or urban agglomeration.

[El llenguatge dels senyals de trànsit públic, les tanques publicitàries, els noms de carrers, els noms de llocs, els rètols de les botigues comercials i els anuncis públics dels edificis governamentals es combina per a formar el paisatge lingüístic d'un determinat territori, regió o aglomeració urbana.]

Segons aquests autors, el paisatge lingüístic té dues funcions bàsiques. L'una és la funció d'informació, és a dir que proporciona informació sobre la situació lingüística al territori. L'altra és la funció simbòlica, és a dir, la que introdueix diverses llengües en públic i contribueix a la identitat social dels grups lingüístics. Es podria entendre que la primera funció *reflecteix* (directament o indirectament) la situació lingüística i que la segona forma part de la situació lingüística i *ajuda a crear* la identitat lingüística.

Foto 2. Aquesta foto mostra potser l'únic rètol públic de benvinguda en l'idioma ainu a la regió de Tòquio: a l'entrada d'un aqüari públic un freret crestat —ocell que al Japó viu només a Hokkaido i és anomenat en japonès pel seu nom ainu, etupirka— dona la benvinguda als visitants en la llengua ainu.

exemple, hi ha un moviment per a fer reviu l'idioma ainu, la llengua dels ainus, que tradicionalment viuen a l'illa nord de Hokkaido. Però al Japó les llengües minoritàries a penes són públicament visibles.

Però avui no parlaré del Japó, sinó de l'Europa Central, on vaig estar-me l'any passat estudiant la situació lingüística a la frontera germanopolonesa. En primer lloc, considerarem què significa el paisatge lingüístic per a la territorialitat lingüística. A continuació, donarem una ullada a la situació lingüística a la regió de la frontera entre Alemanya i Polònia, i sobretot a les tendències que es podrien interpretar com a desterritorialització. Després, posarem l'atenció en la relació entre aquesta desterritorialització a la frontera i la territorialitat de l'idioma sòrab, per a examinar com la desterritorialització influeix en la perspectiva d'una llengua minoritària.

La significació del paisatge lingüístic ha estat cada vegada més reconeguda en els darrers anys, fins a convertir-se en un camp de recerca independent dins i fora de la sociolingüística (Shohamy i Gorter 2009). Però, quina relació té amb la territorialitat? Entre altres raons, he de confessar que he triat el paisatge lingüístic perquè, sense parlar català ni cap altre idioma romànic, esperava que les fotos podrien compensar les meves deficiències idiomàtiques. Però no solament per això. Per al nostre tema, la territorialitat, el paisatge lingüístic és particularment important, atès que vincula directament la llengua al lloc. Com constata Backhaus (2007: 55):

The linguistic landscape is the focal point of two of the most essential markers of ethnic identity, language and place.

[El paisatge lingüístic és el punt focal de dos dels marcadors més essencials de la identitat ètnica, l'idioma i el lloc.]

1. PAISATGE LINGÜÍSTIC I TERRITORIALITAT

En un article que es considera una de les aportacions bàsiques i pioneres a la investigació del paisatge lingüístic, Landry i Bourhis (1997:25) en fan la definició següent:

The language of public road signs, advertising billboards, street names, place na-

D'acord amb la doble funció esmentada, d'una banda el paisatge lingüístic reflecteix la territorialitat de la llengua i d'una altra ajuda a crear-la. Així doncs, podem entendre el paisatge lingüístic com un *indicador* i un *element constructiu* del territori lingüístic.

Pel que fa a la territorialitat, la pregunta inicial d'aquesta ponència és: «Què passa amb la territorialitat lingüística en temps de rela-

tivització dels estats nació monolingües?» A Europa constatem, d'una banda, l'avenç de la integració europea en el context de la globalització. Potser això porta a la desterritorialització? D'altra banda, el reconeixement dels drets lingüístics de les minories tradicionals sovint inclou el reconeixement de llur territori. Significa això l'enfortiment de la territorialitat? Com es relacionen de fet la desterritorialització i la territorialitat? Quina influència té la desterritorialització sobre les llengües regionals? Vegem-ho amb l'exemple de la frontera germanopolonesa.

2. SITUACIÓ LINGÜÍSTICA A LA REGIÓ FRONTERERA ENTRE ALEMANYA I POLÒNIA

La frontera entre Alemanya i Polònia, l'anomenada línia de l'Oder-Neisse, va sorgir després de la Segona Guerra Mundial com una de les fronteres lingüístiques més punyents d'Europa. Creada del no-res per raons polítiques el 1945, no té continuïtat lingüística ni bilingüisme històric. Anteriorment les dues ribes dels rius Oder i Neisse pertanyien a Alemanya i hi vivien alemanys a banda i banda dels dos rius. Però al voltant de l'any 1945, els alemanys havien fugit o havien estat expulsats dels territoris que serien cedits o ja havien estat cedits a Polònia. I s'hi van instal·lar residents polonesos nous, principalment de les parts occidentals de Polònia, ara cedides a la Unió Soviètica. Així es va instaurar aquesta frontera lingüística especial, que dividí clarament territoris lingüístics germànics i eslaus. No obstant això, hi ha una minoria eslava a la part alemanya: els sòrabs, que hi viuen des del segle VI. Fa més de mil anys que hi viuen envoltats d'alemanys. Aquesta situació és sovint comparada amb una illa. Però, de fet, en aquesta «illa» ara també hi resideixen alemanys, i per tant és bilingüe. Així, es poden distingir tres territoris lingüístics a la frontera: dos territoris monolingües, l'alemany i el polonès, i un de bilingüe, la regió alemanya i sòraba.

Després de la caiguda del teló d'acer es van produir alguns canvis significatius per a la regió. El 1990, un mes després de la unificació dels dos estats alemanys, la República Federal d'Alemanya va signar finalment el reconeixement definitiu de la frontera amb Polònia. Però llavors la frontera esdevenia la frontera oriental de la Unió Europea, i es va mantenir com a tal. Aquesta situació va canviar quan Polònia va entrar a la Unió Europea el 2004 i a l'espai de Schengen el 2007. Des de l'any 2011 hom té la llibertat de moure-s'hi per aconseguir una feina.

Mapa 1

Dibuix 1

3. TENDÈNCIES DE DESTERRITORIALITZACIÓ

Per a veure el que signifiquen aquests canvis per a la regió fronterera, observem detalladament el paisatge lingüístic a Frankfurt de l'Oder i Słubice, ciutats veïnes prop de la frontera (Mapa 1). Frankfurt (un esperantista local en diu *Frankfurtet*) és una ciutat del costat alemany, amb aproximadament 58.000 habitants. Słubice, a l'altra banda del riu, és una petita ciutat polonesa, amb aproximadament 12.000 habitants. Fins al 1945 Słubice era una part de Frankfurt. En els darrers anys, la cooperació i el contacte transnacional —de fet, transfluvial— cada vegada s'han intensificat més. El 2012, quan jo hi vivia, van demolar el punt de control al pont. Ara el pont també sembla un simple pont. És difícil adonar-se d'on és la frontera. És simbòlic que per a aproximar-se mútuament les dues ciutats triessin el 2012 un emblema comú per a fer-lo servir en els documents oficials i els cartells (Di-

buid 1). L'ús d'aquest emblema en espais públics reflecteix la cooperació, i al mateix temps té com a objectiu enfortir la identitat comuna dels ciutadans de les dues ciutats.

Fem ara un petit passeig per les dues ciutats i contemplem-ne el paisatge lingüístic. Podem distingir entre senyals oficials, comercials i altres de privats. En els senyals oficials, hi podem constatar fàcilment un bilingüisme (i parcialment multilingüisme) de principi (Foto 3). Aquí clarament es tracta de política municipal. En els senyals comercials, hi trobem un bilingüisme esporàdic. El polonès no s'hi usa regularment, però s'hi pot afegir. En senyals privats, cal destacar que ocasionalment es poden trobar inscripcions en polonès en parcs i altres llocs. Això indica que a la ciutat hi viuen polonesos —o almenys s'hi mouen.

També a Słubice els senyals oficials són regularment bilingües (polonès i ale-

Foto 3: Frankfurt de l'Oder

Słubice

Foto 4

many). Els senyals comercials, a diferència de Frankfurt, són normalment bilingües, i en alguns fins i tot hi domina l'alemany (Foto 4). Sens dubte, això reflecteix el poder econòmic més fort dels alemanys. De senyals privats, no comercials, escrits en alemany no en vaig trobar a Słubice. Això coincideix també amb la meua experiència local: hi ha polonesos que viuen a Frankfurt, però gairebé no hi ha alemanys que encara visquin a Słubice.

Aquesta visió general mostra que, encara que de manera parcialment asimètrica, tots

Foto 5

dos idiomes ja pertanyen a una part normal del paisatge lingüístic de l'altre costat del riu (Taula 1). La frontera lingüística ja no és tan estricta com hom acostuma a imaginar pensant en aquesta regió, almenys des del punt de vista del paisatge lingüístic.

4. TERRITORIALITAT DEL SÒRAB

I ara arribem a la qüestió del sòrab. En primer lloc, cal constatar la importància del paisatge lingüístic per al sòrab. Segons Landry i Bourhis (1997), podem dir que el bilingüisme públic té una funció informativa per a marcar el territori sòrab i una funció simbòlica per a la identitat sòraba. Per això, l'ús públic del sòrab és una qüestió habitual en diaris i revistes sòrabs. Recentment, coincidint amb la inauguració del nou parlament de l'estat federal de Brandenburg, on viuen una part dels sòrabs, hom va mostrar amb orgull que l'escut de l'entrada és bilingüe (Foto 5) (*Serbske Nowiny*, suplement alemany, febrer 2014). Per contra, hom critica l'absència del sòrab. També recentment, durant l'obertura d'un nou pont, el nom del riu només es va escriure en alemany. En una carta a un diari sòrab un lector escriu que en veure el rètol només en alemany gairebé restà sense alè a causa del xoc (*Serbske Nowiny*, 24-1-2014). Les autoritats van reaccionar ràpidament i van instal·lar-hi un rètol bilingüe tan sols uns quants dies més tard. Fins i tot hi ha una iniciativa que proposa enganxar un adhe-

	Frankfurt de l'Oder	Ślubice
Rètols oficials	Bilingüisme públic (en part trilingüisme)	Bilingüisme públic (en part trilingüisme)
Rètols comercials	Bilingüisme esporàdic (el polonès com a llengua extra)	Bilingüisme normal (fins i tot domini parcial de l'alemany)

Taula 1. Comparació de paisatges lingüístics

Foto 6

siu en els rètols públics només en alemany que diu «A serbsce?» [I en sòrab?] (Foto 6). Un membre d'aquesta iniciativa explica la importància dels rètols públics. Aquesta explicació il·lustra bé les dues funcions del paisatge lingüístic, la informativa i la simbòlica:

Табле same njejsu zakładny problem. Wone su jenož wočiwidny, zjawny signal wo falowacej dwurěčnosći a rěčnej runoprawnosći [...]. Hdyž na nich jenož němske napisy steja, potom widžiš jako Serb, zo twoja rěč njeje tak wažna kaž němčina, štož je tež jasny signal hladajo na sebjewědomje.

[Els rètols mateixos no són el problema de fons. Només són un senyal visible, públic, de la manca de bilingüisme i d'igualtat lingüística [...]. Quan els rètols són escrits només en alemany, com a sòrab veus que el teu idioma no és tan important com l'alemany. Aquest és un signe

clar lligat a la pròpia consciència.] “Rozmołwa z lěpjerjom”, *Rozhľad*, 62 (7-8), p. 46.

Aquesta crítica no té solament una base emocional, sinó que també en té una de legal, atès que l'ús públic del sòrab és un dret reconegut a les lleis pertinents de la regió tradicional de residència dels sòrabs (cf. Elle 1999). En els dos *lands* federals on tradicionalment hi viuen sòrabs, una llei sobre els drets dels sòrabs garanteix rètols bilingües a les institucions públiques, carrers, etc.

No obstant això, quin és el grau real d'ús públic del sòrab? Visitem les dues principals ciutats de la regió sòraba, Chošebuz (Cottbus), a Brandenburg, i Budyšin (Bautzen), a Saxònia. Si passegem per aquestes ciutats, notarem que de fet hi ha bilingüisme alemany-sòrab. Però aquest bilingüisme és molt diferent del bilingüisme alemany-polonès, molt pràctic, que hem assenyalat a Frankfurt/Ślubice. Majoritàriament es

Foto 7: Cottbus/Chošebuz

Bautzen/Budyšin

5. RELACIÓ ENTRE LA DESTERRITORIALITZACIÓ FRONTERERA I LA TERRITORIALITAT SÒRABA

Després d'observar les tendències de desterritorialització a la frontera entre Alemanya i Polònia i la situació del sòrab, considerem ara com interactuen aquests dos paisatges lingüístics. El fet és que el territori sòrab es troba a la frontera entre Alemanya i Polònia.

tracta de bilingüisme en els noms de llocs i altres noms propis. A Budyšin hom incorpora el bilingüisme als rètols d'una manera més conseqüent (Foto 7). A Chošebuz, de rètols comercials en sòrab gairebé no n'hi ha, i només n'hi ha esporàdicament a Budyšin. Aquest ús fa saber clarament als residents i visitants que aquest territori històricament era sòrab, però, de fet, també fa palès que el sòrab gairebé no hi té cap utilitat pràctica (Taula 2). El paisatge lingüístic reflecteix la feble posició del sòrab, i al mateix temps contribueix a afeblir-la. Davant una llengua alemanya molt més forta, la posició del sòrab al seu territori tradicional sembla feble.

	Cottbus/Chošebuz	Bautzen/Budyšin
Rètols oficials	Bilingüisme oficial dels noms dels carrers	Bilingüisme oficial dels noms dels carrers i algunes indicacions
Rètols comercials	El sòrab és gairebé inexistent	Bilingüisme esporàdic en botigues especials

Taula 2. Comparació del paisatge lingüístic

Foto 8

Una possibilitat és que el polonès representi una competència per al sòrab. Per a il·lustrar això, vegem un exemple de cadascuna de les dues principals ciutats de la regió sòraba que hem esmentat suara. A Chošebuz, on amb prou feines hi ha cartells comercials en sòrab, n'hi trobem, però, en polonès. Pel que sembla, el polonès ocupa el lloc del sòrab com a segon idioma. I a Budyšin l'any passat va aparèixer una proposta en un diari alemany local per a reemplaçar la salutació en sòrab que hi ha a la sortida de la ciutat per altres idiomes veïns, entre els quals el polonès. Si aquest tipus de tendències i patrons de pensament augmenten, el polonès podria ser vist com una competència, fins i tot una amenaça, per a l'ús públic del sòrab.

Tanmateix, també hi ha exemples en l'altra direcció. Un cartell en una paradeta de vi calent al mercat de Nadal de Budyšin mostra l'oferta en cinc idiomes: alemany, sòrab, polonès, txec i anglès (Foto 8). L'addició d'un idioma no n'ha d'excloure d'altres. Però malgrat tot la manca d'espai pot ser un veritable problema per al multilingüisme en el paisatge lingüístic. En aquest cas cal considerar la idea de la «intercomprensió eslava». En una entrevista, un exresponsable d'affers exteriors de l'organització nacional sòraba Domowna em va dir el següent:

Polonesos i txecs entenen millor el sòrab que l'alemany. Una associació turística regional em va demanar d'instalar senyals en sòrab. Si hom escriu en sòrab, txecs i polonesos també ho poden entendre. Abans, els alemanys sempre deien que afegir-hi el sòrab era massa car i opac. Deien que tots els sòrabs entenen perfectament l'alemany. Ara s'adonen que també és una qüestió de negocis. (Entrevista, 26-3-2013)

Això té a veure amb l'anomenada funció de pont del sòrab. Hi ha una dita sòraba que diu: «Ze serbskej hubu přindžež přez Polsku a Rusku» [Amb una boca sòraba pots travessar Polònia i Rússia]. Un professor sòrab ho explica així:

L'idioma sòrab pot ser un pont cap a Polònia, la República Txeca o Eslovàquia. Concretament, això significa que gràcies a les estructures gramaticals anàlogues i a un conjunt de paraules properes o relacionades el parlant de sòrab entén bàsicament els veïns sense un intèrpret. (Libo 2002, 54).

Sovint els parlants de sòrab fan servir aquesta funció de pont com a argument per a sostenir la utilitat de la seva llengua. Però en el nostre context val la pena notar que el pont també podria tre-

ballar en sentit invers. És a dir que el sòrab pot ser útil, o almenys simpàtic, per als polonesos (txecs, eslovacs...) que arribin a la regió.

6. CONCLUSIONS

Des del punt de vista del paisatge lingüístic, hem constatat que a la regió de què parlem aquí les llengües veïnes són un component normal de les «ciutats bessones» frontereres, i que la regió de la frontera entre Alemanya i Polònia ja no és formada per territoris estrictament monolingües. Aquest bilingüisme alemany-polonès podria ser considerat com una amenaça aparent per a la territorialitat del sòrab. D'altra banda, la utilitat pràctica de les llengües eslaves veïnes podria fomentar l'ús pràctic del sòrab, que ara s'empra sobretot i només formalment en els noms propis.

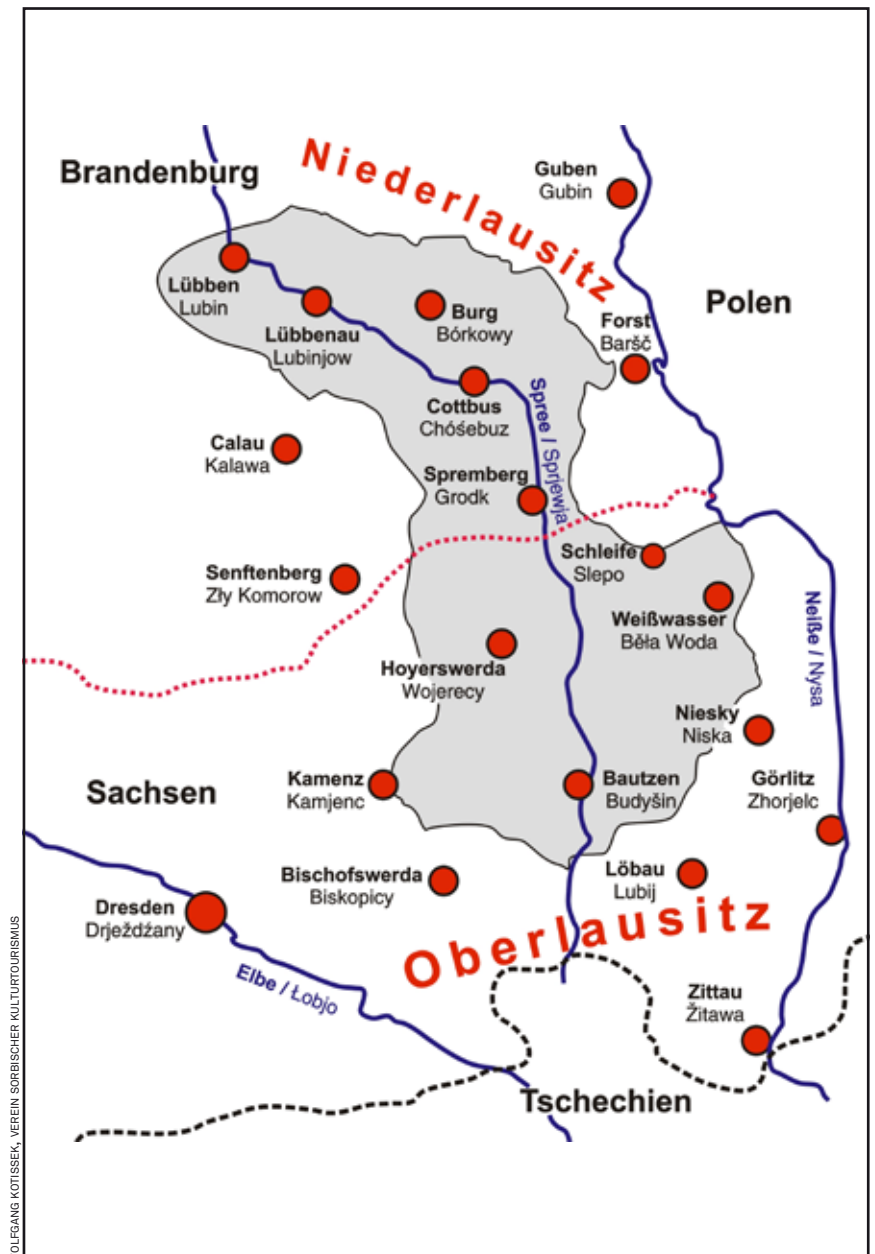
De manera més general, aquestes troballes suggereixen la possibilitat que la integració europea, amb la lliure mobilitat de les persones, accelera la relativització de la territorialitat de les llengües nacionals, almenys en les regions frontereres. Si és així, un desafiament per a les llengües minoritàries regionals —no poques vegades situades en la perifèria dels estats— és de quina manera s'han d'adaptar a aquesta tendència i l'han d'aprofitar estratègicament. Fins ara hem discutit normalment sobre les llengües minoritàries en relació amb una llengua nacional o estatal. Però cada vegada és més important veure'n la perspectiva en un context més ampli transnacional i internacional (cf. Kimura 2008).

BIBLIOGRAFIA

Backhaus, Peter (2007). *Linguistic Landscapes. A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon [et al.]: Multilingual Matters.

Elle, Ludwig (1999). "Regionale Aspekte nationaler Minderheiten und das deutsch-sorbische Siedlungsgebiet". *Lětopis*, 46 (2), p. 70–90.

Kimura, Goro Christoph (2008). "Internaciaj lingvoj, fremdaj lingvoj kaj minoritataj lingvoj: interrilateco de lingvaj problemoj". Dins: Kimura, Goro C.; Yoshida, Naoko (ed.). *Azia ni okeru kousei na gengoseisaku ni muke-te - daigokai nitobe simpoziumu kirokusyuu / Al justa lingvopolitiko en Azio - Aktoj de la 5a Nitobe-Simpozio / Towards Equitable Language Policy in Asia - Proceedings of the 5th Nitobe Symposium*. Tòquio: European Institute of Sophia University; Japana Esperanto-Instituto, p. 76–80.

Landry, Rodrigue; Bourhis, Richard Y. (1997). "Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study". Dins: *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1), p. 23–49.

Libo, Fryco (2002). "Sprachausbildung im Land Brandenburg in Regional- und Nachbarsprachen". Dins: *Sprache als Chance. Schlüsselfunktion sprachlicher Kompetenz für das Gelingen der EU-Osterweiterung und insbesondere der Integration Polens in die EU. Beiträge, Reden, Protokolle*. Land Brandenburg, p. 54–59.

Shohamy, Elena; Gorter, Durk (2009). *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. Nova York; Londres: Routledge.

A Budyšin l'any passat va aparèixer una proposta en un diari alemany local per a reemplaçar la salutació en sòrab que hi ha a la sortida de la ciutat per altres idiomes veïnes

LES LLENGÜES PLANIFICADES COM A MÈTODE D'INVESTIGACIÓ LINGÜÍSTICA

Hèctor Alòs i Font*

Per a un lingüista, especialment l'estudiós d'universals lingüístics i de la tipologia de comunitats sociolingüístiques, i per al pidginista i el criollista i l'estudiós del contacte lingüístic, la planificació lingüística i l'emergència de noves comunitats lingüístiques, és particularment fascinant d'observar el desenvolupament diacrònic de l'esperanto des de merament un dels nombrosos projectes quasilingüístics faltat en les concomitàncies sociològiques de la parla humana, a una llengua humana caracteritzada per una estructura lingüística completa, la capacitat generativa de formes i un conjunt de parlants fidels a uns patrons comuns lingüístics i culturals (Wood 1979: 439).

L'esperanto és un model únic per monitoritzar i investigar moltes idees en la lingüística general. En si, l'esperanto ens ajuda a observar el procés del naixement i l'establiment d'una llengua davant dels nostres ulls, tal com va ser. Ens ajuda a estudiar el desenvolupament de les llengües amb l'examen del creixement des d'un projecte de llengua fins a una llengua plenament funcional. Fa llum en el creixement de la polisèmia i la redundància. Podem observar a través de la seva història lingüística el creixement d'una llengua mitjançant una acció de recopilació; podem estudiar universals lingüístics; podem investigar el fenomen del control social (Duličenko 1997).

André Martinet fa 70 anys escrivia una frase lapidària: “El domini de la creació interlingüística roman per a molts allà on la fantasia desenfrenada de diletants irresponsables es dona necessàriament lliure curs” (Martinet 1946: 37, citat a Blanke 1989: 65). Martinet no era aliè al tema: durant uns anys va ser director de l'Associació per una Llengua Auxiliar Internacional (International Auxiliary Language Association, IALA)¹. No ha estat l'únic gran lingüista interessat en

¹ Sobre la vinculació de Martinet amb les llengües planificades, vegeu Blanke (1985: 167–183) i, més resumidament, Martinet (1991) i Lo Jacomo i Blanke (1993). Els seus escrits més importants en la matèria són Martinet (1946, 1949a, 1949b).

* Hèctor Alòs i Font és sociolingüista resident a Rússia, on estudia la situació de les llengües de la regió del Volga. És autor de diferents treballs sobre aspectes socials de l'esperanto i l'esperantisme.

Una versió inicial d'aquest article va ser presentat com a treball de fi de curs de l'assignatura de Metodologia de la Investigació Lingüística, impartida pel professor Ramon Cerdà a la Universitat de Barcelona. L'autor agraeix a Antonio Valén i Xavier Alcalde els seus comentaris enriquidors sobre el text original.

RESUM

Aquest treball presenta diferents usos de les llengües planificades en lingüística. En primer lloc s'estudia el seu ús en treballs comparatius, com en la comparació entre la construcció d'una llengua planificada i la d'una llengua estàndard, o el procés de socialització d'un projecte de llengua i la formació d'un pidgin o un crioll. A continuació, es repassa la construcció de llengües com a mètode per corroborar o refutar hipòtesis en lingüística teòrica o bé com a models simplificats per a l'aprenentatge de llengües. Finalment, es discuteix la complicada relació entre lingüistes i usuaris de llengües planificades, apuntant que sembla estar canviant.

RESUMO

Ĉi tiu artikolo prezentas diversajn formojn de uzado de la planlingvoj en lingvistikaj studoj. Oni unue studas ilian uzon en tiaj komparaj laboraĵoj, kiel la komparo inter la konstruo de planlingvo kaj normlingvo aŭ la procezo de ensociiĝo de lingvoprojekto kaj la formiĝo de piĝino aŭ kreola lingvo. Tuj poste oni trarigardas la konstruon de lingvoj kiel metodon por akcepti aŭ refuti hipotezojn en teoria lingvistiko aŭ kiel simpligitajn modelojn en lingvopedagogio. Fine, oni diskutas la malfacilan rilaton inter lingvistoj kaj uzantoj de planlingvoj, rimarkante, ke ĝi ŝajne estas ŝanĝiĝanta.

llengües planificades: abans seu, Edward Sapir va ocupar el mateix càrrec (Falk 1995, Fernández Asensio 2011), mentre que, per citar només tres noms de primera fila, Rasmus Rask (1996 [1823]), Otto Jespersen (1928) i Charles Kay Ogden (1930) han estat creadors de diferents llengües planificades.

El nom no fa la cosa, però sí marca molt la concepció que puguem arribar-nos-en a fer. A l'esperanto se l'acostuma a anomenar “llengua artificial”, en comptes de les formes més correctes “llengua planificada” (vg. Blanke 1985, 1989: 63–64, Liu 1999 i, especialment, Blanke 1987) –terme creat per Wüster (*Plansprache*, 1931)– o “llengua construïda” (Ruiz *et al.* 2001: 174) –terme encunyat per Jespersen (*constructed language*, 1928). El terme “llengua artificial” remet a una realitat habitualment ignorada per al lingüista, mentre que “llengua planificada” o “llengua construïda” remet a parcelles conegudes de la lingüística: a la sociolingüística (i, en particular, a la planificació lingüística) i a l'enginyeria lingüística, respectivament. Segons aquesta visió, la generació d'una llengua planificada tindria un paral·lisme amb la creació d'un estàndard, de manera que guardaria una relació quantitativa i no qualitativa amb altres processos de normativització. Al mateix temps, la socialització de l'esperanto tampoc és un fet únic, sinó que manté paral·lismes amb el renaixement de l'hebreu² i actualment altres llengües (com el còrnic o el manx), que també estan en procés de recuperació després d'haver deixat de parlar-se en l'àmbit familiar. També els processos de socialització (o normalització lingüística) s'estudien en el marc de la planificació lingüística. Això ens fa pensar que l'oposició “llengua artificial” / “llengua natural” no sembla productiva en el marc de la investigació lingüística sobre l'esperanto, mentre sí són d'interès l'establiment d'oposicions com “llengua viva” / “llengua morta” i “llengua viva” / “projecte de llengua” (Ruiz *et al.* 2001: 232–233). Aquesta segona oposició ens permet establir, com veurem, diferències interessants entre tipologies de llengües planificades.³

L'aclariment terminològic resulta pertinent perquè aquest treball pretén estudiar les llengües planificades, però no com a objecte, sinó com a mètode d'investigació lingüística.

2 La contemporaneïtat i origen comú de Zamenhof i Ben Yehuda (tots dos, jueus lituans) no ha passat desapercebuda pels estudiosos. Remetem els interessats a l'article de Sasaki (1996).

3 Vegeu: Couturat i Leau (1903), Drezén (1991), Duličenko (2006), Eco (1994), així com també Janton (1976: 11–32) i Valén (2004: 171–173).

Les llengües planificades són construccions de molt d'interès per a la lingüística, i així ho esperem mostrar al llarg de les següents pàgines, no només com a objectes lingüístics en si, sinó perquè el seu estudi comparat pot aportar perspectives imprevistes en alguns camps de la investigació lingüística. Sense pretendre cap mena d'exhaustivitat en les recerques basades en l'ús d'aquestes llengües, començarem per analitzar semblances i diferències en la planificació entre llengües naturals i construïdes, per després distingir entre diversos tipus de llengües planificades. Aquest estudi aproparà aquestes últimes als pidgins i criolls, la qual cosa ens fornirà un primer ús de les llengües planificades com a mètode en els estudis lingüístics. Veurem que s'han utilitzat també com a models per a la investigació en la lingüística teòrica, la sociolingüística i l'ensenyament de segones llengües.

NIVELLS EN LA PLANIFICACIÓ LINGÜÍSTICA

És habitual considerar les llengües planificades com a radicalment diferents de la resta de llengües humanes. Tanmateix, ja Schuchardt escrivia el 1921: “però... aquest contrast no existeix en absolut en mirar aquestes llengües: les llengües artificials són també més o menys naturals, les llengües naturals són també més o menys artificials” (Schuchardt 1976: 375, citat a Liu 2001b: 137). De fet, encara abans, Saussure assenyalava que les llengües artificials no es podrien escapar d'un aspecte crucial de les llengües, com és el canvi lingüístic:

No hi ha distinció entre llengües naturals i artificials, sinó més aviat una escala entre els dos pols ‘artificial’ i ‘natural’ o ‘conscientment desenvolupat’

Aquesta evolució [de les llengües] és fatal; no hi ha cap exemple d'una llengua que se'n resisteixi. Al cap d'un cert temps sempre es poden constatar desplaçaments sensibles. Això és tan cert que aquest principi s'ha de verificar fins i tot en relació a les llengües artificials. Aquell qui en crea una la té a la mà mentre no estigui en circulació; però des del mateix instant en què compleix la seva missió i esdevé la cosa de tothom, el control s'escapa. L'esperanto és un assaig d'aquesta mena; si té èxit, s'escaparà a la llei fatal? Passat el primer moment, la llengua entrarà molt probablement en la seva vida semiològica; es transmetrà per lleis que no tenen res de comú amb les de la creació reflexionada i ja no es podrà tornar enrere (Saussure 1969: 111).⁴

També Schubert considera que “no hi ha distinció entre llengües naturals i artificials, sinó més aviat una escala entre els dos pols ‘artificial’ i ‘natural’ o ‘conscientment’ i ‘inconscientment desenvolupat’” (Schubert 1989b: 10). De la mateixa manera, Barandovská-Frank (1995: cap. 3.1) considera que “en principi totes les llengües són artificials; només es distingeixen

pel grau d'artificialitat” i cita la següent classificació d'Svadosht:

1. Llengües que no tenen sistema d'escriptura: llengües d'una comunitat de parlants, de llengües nacionals⁵ preàgrafes, llengües històriques o dialectes abans de ser normativitzats.
2. Llengües normativitzades: les llengües nacionals, literàries.
3. Projectes de llengües internacionals encara no utilitzades (només experimentalment): llengües construïdes sobre la base de les experiències lingüístiques de la humanitat, amb el material de llengües històriques (llengües a posteriori).
4. Projectes construïts sense considerar les experiències lingüístiques de la humanitat, sobre la base d'una classificació filosòfica de les idees i d'un conjunt de símbols alfabètics (llengües a priori).
5. Sistemes que no poden ni tan sols experimentalment funcionar de forma oral: interllengües entre màquines, codis matemàtics, cibernètics, en general tots els codis.

4 Saussure va encertar plenament i l'esperanto, com també Zamenhof havia previst, evoluciona d'una manera comparable a altres llengües (Alòs i Font 2008b). Potser cal assenyalar que Ferdinand de Saussure tenia un especial bon coneixement del tema ja que el seu germà René, matemàtic, va ser la primera persona que, el 1910, va estudiar descriptivament el funcionament de l'esperanto, en particular de la seva morfologia (Saussure 1985), en contraposició al treball prescriptiu del també matemàtic Louis Couturat, que va desembocar en la formació de l'ido (Couturat 1910). Per desgràcia per a nosaltres, probablement el fet que tant Ferdinand com René visquessin a Ginebra no ens ha llegat cap correspondència entre ells sobre els estudis de René sobre l'esperanto i les llengües planificades (Künzli 2001). De fet, parlant de la importància de les aportacions de Baudouin de Courtenay –també esperantista actiu– en nocions que després van configurar l'estructuralisme, Tonkin considera que “Zamenhof mateix va mostrar en la seva explicació sobre l'estructura de l'esperanto en el Segon Llibre (1888) nocions essencialment estructuralistes: el seu projecte de llengua representava, encara que això a penes es reconeix, una etapa important en la història de l'estructuralisme i consegüentment de la lingüística” (Tonkin 2006: 22).

5 En la literatura esperantista (i en altres llengües planificades) és habitual l'oposició entre llengua nacional (*nacia*) o ètnica (*etna*) i llengua internacional (*internacia*).

Sakaguchi distingeix més nivells en l'eix “espontaneïtat *versus* estandardització”:

Relíquies lingüístiques, dialectes, vernacles (llengües d'una comunitat), llengües nacionals normativitzades (p. ex. l'alemany, l'hongarès o el polonès escrits), llengües bàsiques (mínimes; p. ex. el basic english, el français fondamental, el grunddeutsch), llengües clàssiques (p. ex. el llatí o el sànscrit), llengües franques, pidgins, llengües criolles, llengües naturalistes a posteriori (p. ex. l'occidental, l'interlingua), llengües racionalistes a posteriori (p. ex. l'intal, el neo), llengües clàssiques simplificades (p. ex. el latino sine flexione), llengües nacionals simplificades (les anomenades llengües reformades; p. ex. el wede), llengües formals (p. ex. l'algol, el cobol), llengües a priori (Sakaguchi 1998: 347; citada a Liu 2001b: 137–138).

Per la seva banda, Duličenko (2001) aprofundeix en aquesta qüestió i, en la comparació del cicle de vida de les llengües planificades i les estandarditzades, troba semblances que les aproximen. Això el fa proposar un model de creació d'una “llengua nacional literària” com a resultat d'un procés en un sol pas, sobre la base de diferents dialectes (un dialecte bàsic i altres dialectes perifèrics) i manlleus d'altres llengües (fig. 1).

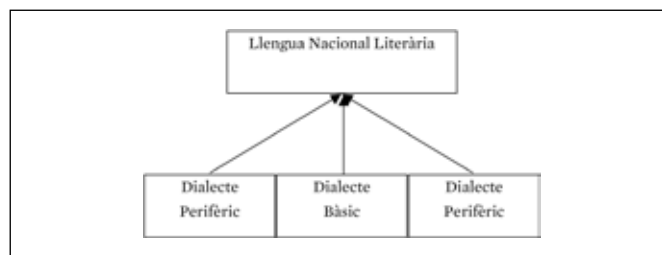

Fig. 1: Estructura d'una llengua nacional literària sobre la base de tres dialectes (Duličenko 2001)

En canvi, per a aquest autor, el model de creació d'una llengua planificada socialitzada difereix en el fet que hi ha un pas més. Sobre la base d'un conjunt de llengües (en el cas de l'esperanto: llatines –grup central–, germàniques, eslaves i altres –grups perifèrics–), una persona o col·lectiu publica un projecte (“el sistema de l'autor”), que mitjançant la socialització esdevé una llengua (“el sistema social”) (fig. 2).

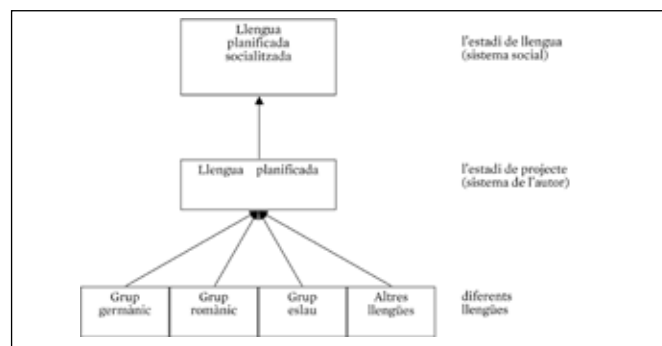

Fig. 2: Esquema de l'estructura d'una llengua planificada socialitzada (sobre la base de l'esperanto) (Duličenko 2001)

En una taula Duličenko (2001) acara l'evolució de “llengua nacional” (vernacle) a “llengua nacional literària” (llengua estandarditzada) i de “projecte” a “llengua planificada socialitzada”.

De llengua nacional a llengua nacional literària	De projecte a llengua planificada socialitzada
1. Sistematització i ordenació dels elements en tots els nivells lingüístics	1. La sistematització i l'ordenació ja estan a complerts a l'estadi de projecte.
2. Activació de diferents blocs del sistema gramatical.	2. "Resurrecció" de tot l'esquema gramatical.
3. La diacronia ja existeix en la llengua nacional; continua l'evolució.	3. Inici i evolució de la diacronia.
4. Un mecanisme d'asimetria del signe lingüístic ja existeix en la llengua nacional i ja és funcional.	4. Inici i formació de l'asimetria del signe lingüístic.
5. Procés de terminologització.	5. Procés de terminologització.
6. Evolució dels estils.	6. Evolució dels estils.

Taula 1: Comparació entre l'evolució d'una llengua nacional i una llengua planificada (Duličenko 2001)

Aquest model pot sobtar, ja que en la majoria de les "grans llengües" aparentment no es passa per un procés conscient de normativització que sembli comparable al de la socialització d'una llengua planificada. Koneski (1982), sobre la base de la discussió de l'estatus del macedoni com a llengua independent del búlgar, repassa la sovint complexa creació dels distints estàndards de les llengües eslaves, començant per la més gran de totes, el rus. En particular, l'elecció del dialecte bàsic –en la terminologia de Duličenko– va resultar complexa per a l'eslovè (p. 71) i l'eslovac (p. 75–76). Per la seva banda, Bociort (2001) mostra com els conceptes d'artificialitat i naturalitat van estar en el centre de la discussió filològica sobre la creació del romanès normatiu durant el segle XIX. I, segons Martinet, "l'hebreu, l'irlandès contemporani, l'estonià... van ser fabricats, però el públic no està necessàriament informat d'aquests fets" (Lo Jacomo i Blanke 2008: 14)⁶.

NIVELLS EN LES LLENGÜES PLANIFICADES

Tanmateix, el model de Duličenko es pot afinar, afegint-li més complexitat: Blanke defi-

⁶ Martinet, de fet, va fins i tot més enllà: "Com a lingüista, he passat la meua vida inventant llengües. Tant si es tracta del sistema fonològic o de la gramàtica, sempre m'he divertit fabricant llengües, perquè és el meu ofici i les estructures lingüístiques m'interessen" (Lo Jacomo i Blanke 2008: 19).

neix no dues, sinó 28 etapes en el desenvolupament d'una llengua planificada⁷:

1: Manuscrit; 2: Publicació; 3: Llibres de text; 4: Propaganda; 5: Revistes; 6: Correspondència; 7: Textos originals i traduïts; 8: Comunicació oral; 9: Organitzacions; 10: Creixement de la producció de textos; 11: Cursos; 12: Petita comunitat lingüística; 13: Discussió sobre qüestions lingüístiques; 14: Comunicació tècnica; 15: Aplecs; 16: Diferenciació de l'estructura de la comunitat lingüística; 17: Formació, estabilització i codificació de la norma; 18: Grans aplecs; 19: Propaganda a nivell mundial; 20: Interlingüística; 21: Investigació heurística; 22: Ús extern; 23: Escoles i universitats; 24: Mitjans electrònics; 25: Diferenciació social; 26: Llengua familiar; 27: Cultura original; 28: Desenvolupament lingüístic (Blanke 2000: 53–57).

Per a Blanke, com per a Duličenko, les llengües planificades es desenvolupen socialment. Per això distingeix tres fases de sistemes de llengües planificades (*Plansprachensysteme*): els projectes de llengua planificada (*Planspracheprojekte*), les semillengües planificades (*Semiplansprache*) i les llengües planificades (*Plansprache*) pròpiament dites. En la primera fase (fins a la novena etapa de les 28) s'han quedat la immensa majoria de la propostes de llengües planificades (917 en total fins al 1973,

⁷ Anteriorment definia un model amb 18 etapes (Blanke 1989: 69–70).

Els conceptes d'artificialitat i naturalitat van estar en el centre de la discussió filològica sobre la creació del romanès normatiu durant el segle XIX

L'estudi per separat dels dos casos o contrastiu entre ells sembla poder aportar dades significatives sobre, per exemple, els processos de socialització o, fins i tot, l'emergència de certs universals lingüístics

segons Duličenko (1990)), mentre que han assolit la segona fase el volapük (1879), el latino sine flexione (1903), l'ido (1907), l'occidental (1922; anomenat interlingue a partir de 1947), el basic english (1930) i l'interlingua (1951). Aquestes semillengües han assolit els estadis 15 o 16, exceptuant l'ido, que hauria arribat al 18 o 19. Només l'esperanto ha continuat fins a la 28ena etapa (Blanke 2000: 59)⁸.

Les llengües com a processos de fusió i evolució no resulten una concepció aliena per a una part de la lingüística, en particular a la criollística, que estudia els pidgins i les llengües criolles. Mühlhäusler també divideix en un conjunt d'etapes el procés de criollització. Basant-se sobretot en l'exemple del tokpisin, defineix el següent itinerari: "jargó (prepidgin, idiolecte multilingüe, híbrid secundari) - pidgin estable

(pidgin, pidgin basolectal, híbrid terciari) - pidgin expandit - crioll" (Mühlhäusler 1997: 6, citat a Liu 2001b: 130). Per la seva banda, Sebba postula un procés evolutiu arquetípic per als pidgins i criolls: "estabilitat creixent → vocabulari creixent → expressivitat creixent → funcions creixents" (Sebba 1997, citat a Liu 2001b: 130). Aquesta tendència, com comenta Liu, subratlla la importància de l'estabilitat en la llengua per a la seva evolució. Aquest fet està ben documentat en la història de les llengües planificades, on discussions sobre el model han generat no poques vegades escissions que han afeblit mortalment un bon nombre de projectes, ja que pocs parlants estan disposats a aprendre noves versions de la seva llengua, com si es tractés de professionals de la informàtica amb els llenguatges de programació. No és, en absolut, l'única semblança que tenen les llengües planificades, els pidgins i els criolls. Moreno Cabrera proposa una "classificació sociolingüística" de les llengües (Taula 2).⁹ Segons aquesta proposta, una llengua artificial es diferencia d'un pidgin pel criteri de la historicitat i pel de l'estandardització.

Resulta difícil establir aquí una separació saussuriana entre trets diacrònics i sincrònics, però podríem dir que la historicitat és un criteri clarament diacrònic i l'homogeneïtat més aviat diacrònic, mentre que la vitalitat i l'estandardització són més aviat sincrònics¹⁰. Si ho mirem en termes de relació al canvi lingüístic, sembla que l'homogeneïtat, la vitalitat i, potser en últim terme, l'estandardització, hi juguen un paper, mentre que la historicitat no sembla tenir-hi cap rellevància. Tot plegat situa les llengües planificades ben a prop dels pidgins i suscita la qüestió de fins a quin punt l'existència de parlants nadius és un criteri pertinent, encara més atès que no és un criteri binari, sinó més aviat continu: l'existència d'un sol parlant nadiu d'un pidgin no caracteritza automàticament la llengua com un crioll¹¹, sinó que convencionalment sembla establir-se un llindar del 10% de parlants nadius per considerar el canvi de classificació (Liu 2001b: 133). Sobre el pas de pidgin a crioll, Holm escriu:

8 Ruíz, Sanz i Solé Camardons (2001: 176) consideren que "han esdevingut llengua realment usada: volapük (entre el 1880 i el 1900), esperanto, ido, interlingua (en l'àmbit escrit)". Martinet cita la següent afirmació d'Auerbach, el 1947, que resulta prou aclaridora: "Tot i que jo sóc idista, penso que l'esperanto funciona; i no tenim la total seguretat que l'ido funcioni perquè no hem tingut l'oportunitat de fer-lo funcionar" (Lo Jacomo i Blanke 2008: 10-11). Per la seva banda, Kuznecov (2006) discuteix la pertinència de distingir entre semillengües planificades i llengües planificades i proposa una alternativa.

9 El concepte d'homogeneïtat ve donat pel fet de si els trets que configuren una llengua són heretats històricament o si es deriven de situacions de contacte amb altres llengües, mentre que el concepte de vitalitat expressa si la llengua té parlants nadius.

Aquest procés de criollització o nativització (en el qual un pidgin adquireix parlants nadius) no està encara plenament entès, però es creu que és l'oposat a la pidginització: un procés d'expansió en comptes de reducció (encara que un pidgin pot expandir-se sense nativitzar-se). Per exemple, els criolls tenen regles fonològiques (p. ex. assimilacions) que no es troben en els pidgins primaris. Els parlants de llengües criolles necessiten un vocabulari per cobrir tots els aspectes de la seva vida, no només un únic àmbit, com el comerç; allà on es troben a faltar paraules, aquestes es proveeixen de diverses maneres, com combinacions innovadores (p. ex. en el crioll jamaicà 'hand-middle' [mà-mig], palmell). Per a molts lingüistes,

10 Convé fer notar el que diu Mühlhäusler (1997: 127, citat a Liu 2001b: 141): "El desenvolupament té una importància cabdal... Els pidgins i els criolls haurien de mirar-se com a sistemes que evolucionen i canvien dinàmicament, no com a estadis o seqüències d'estadis". Aparentment, per a sistemes tan canviants –especialment els pidgins en les seves primeres etapes– la dicotomia saussuriana de sincronia i diacronia no resulta convenient. Per altra banda, Liu subratlla una diferència molt digna d'estudi en relació al canvi lingüístic en pidgins i llengües planificades: "Si els usuaris de pidgins i criolls arriben a dominar perfectament la llengua del superstrat, llavors la 'descriollització' té lloc. Al contrari, l'esperanto continua desenvolupant-se autònomament" (Liu: 2001b: 141). La multiplicat dels superstrats de l'esperanto sembla donar-li estabilitat.

11 Contràriament al que diu Junyent (Tuson 2000: 269).

Historicitat	Estandardització	Vitalitat	Homogeneïtat		
+	+/-	+	+	Estàndard	Castellà
+	+	-	+	Clàssica	Llatí
+	-	+	+	Autòctona	Sard
+	-	+	-	Criolla	Palenquero
+	-	-	-	Pidgin	Cocoliche
-	+	-	±	Artificial	Esperanto
-	-	-	±	Marginal	Lunfardo

Taula 2: Classificació sociolingüística de les llengües (Moreno Cabrera 2004: 54)

l'aspecte més fascinant d'aquesta expansió i elaboració era la reorganització de la gramàtica, des de la creació d'un sistema verbal coherent fins a estructures complexes de frase, com la inclusió (Holm 1988: 7).

Tant els pidgins com les llengües planificades són excel·lents matèries d'estudi sobre els processos de formació de les llengües, si més no en situacions de gran contacte lingüístic¹². L'estudi per separat dels dos casos o contrastiu entre ells sembla poder aportar dades significatives sobre, per exemple, els processos de socialització o, fins i tot, l'emergència de certs universals lingüístics quan la distància lingüística entre els interlocutors resulta aclaparadora. Així, sobre la base de la semblança tipològica entre pidgins i llengües planificades, no resulta estrany trobar que els estudis comparatius entre aquests dos fenòmens hagin esdevingut recentment de l'interès de diferents estudiosos¹³. En particular, Liu, en el seu interessantíssim treball en aquest camp, en resumeix les diferències en la següent taula.

Des d'una visió metodològica, trobem un cas típic en aquests treballs: l'estudi d'una altra disciplina per extreure'n una nova perspectiva sobre la pròpia matèria (en aquest cas, l'estudi de les llengües planificades per part de criollistes i de pidgins i criolls per part

12 Convé assenyalar un cas distint i enriquidor per a aquesta anàlisi: Quer explica la formació primer d'un pidgin i després d'un crioll d'una llengua de signes a Nicaragua a finals dels anys setanta (Quer 2005: 78).

13 Citem: Philippe (1991), Mühlhäusler (1992), Corsetti (1999), Heil (1999), Liu (2001a 2001b). Per a treballs més clàssics: Schuchardt (1888 i 1904) –amb una visió favorable a l'apropament entre les dues disciplines– i Jespersen (1928) –amb grans prejudicis contra els pidgins. Schubert apunta també que Hockett (1958: 422 i seg.) “fa un paralelisme interessant entre la criollització d'un pidgin i l'esperanto, que esdevé usat com a llengua materna per fills de parelles mixtes” (Schubert 1989b: 15). Notem també que un reconegut manual de lingüística fa la següent definició: “L'esperanto és essencialment un pidgin de base romànica amb influència grega i germànica, tot i que altament desenvolupat i amb un vocabulari immens” (Fromkin i Rodman 1988: 288). La petja eslava és, però, molt més important que la grega, particularment en els camps semàntics, l'estructura dels temps verbals i la sintaxi (Duc Goninaz 1974, 1978, 1991).

14 Afegim a la taula original dues altres propietats interessants discutides en l'article de Liu: la “transparència semàntica”, que és comuna en tots dos tipus de llengües (Liu 2001b: 148), i la ja referida “tendència a la descriollització” (Liu 2001b: 141), en què difereixen.

Propietats	Pidgins i criolls	Llengües planificades
Clara data de naixement?	no	sí
Producte conscient?	no	sí
Creador conegut?	no	sí
Entitat creadora?	collectiva	individual (o petit grup)
Escriptura i oralitat	parlat > escrit	escrit > parlat
Distribució dels usuaris	concentrada	diàspora
Regió d'ús	petita i local	àmplia i internacional
Parlants nadius?	sí	sí (pseudo)
Poble o nació?	sí	no
Sistema fonètic	no complex	simple
Morfologia i sintaxi	simplificades	simplificades i regulars
Tipologia	llengües aïllants (sovint)	diverses*
Lèxic (font)	una llengua d'origen	una o poques llengües
Deformació de les paraules d'origen?	sí	sí (en graus diversos)
Nombre de paraules	petit	no gran
Transparència semàntica	sí	sí
Tendència a la descriollització	en contacte amb la llengua lexificadora	no

* En aquest aspecte pot resultar reveladora la certa tendència cap a l'aïllament en l'esperanto que destaca Piron (1983). Sembla especialment significativa la lexemització dels morfemes gramaticals, com el fet que, en l'actualitat, tots els afixos es puguin utilitzar com morfemes radicals, que les terminacions morfològiques s'utilitzen en altres posicions dels mots compostos (*o-vorto*, *i-finajo*, *as-tenso* per, respectivament, substantiu, marca d'infinitiu i present) o, fins i tot que, prescindint de les terminacions morfològiques, determinades arrels hagin esdevingut interjeccions (*boji* > *boj!*, *ek-* > *ek!* per respectivament: *bordar* > *bup!*, prefix perfectiu > *au!*) o també preposicions (*far*, a partir de l'arrel del verb *fari*, *fer*, per a la preposició que introdueix l'agent en construccions passives) (Lo Jacomo 1981, Valén 2004, Alòs i Font 2008b). Cal donar la raó a Mühlhäusler quan afirma que “els qui estan en el negoci de desenvolupar una llengua auxiliar internacional poden aprendre molt amb l'estudi dels pidgins” (1997: 342, citat a Liu 2001b: 165).

Taula 3: Comparació entre pidgins, criolls i llengües planificades (Liu 2001b: 169–170)¹⁴

d'interlingüistes). El mètode, però, no està exempt de problemes, com explica Mühlhäusler:

La raons per les quals pidgins i llengües artificials han tendit a ser estudiades aïlladament inclouen: (1) La relativa joventut dels estudis sobre pidgins; (2) actituds per part dels creadors de llengües artificials;¹⁵ (3) actituds per part de pidginistes; (4) falta d'acord en nocions centrals com la simplicitat i la naturalitat; (5) altres... La majoria dels estudiosos de les llengües artificials continuen ignorant o rebutjant l'estudi dels pidgins en considerar-ho irrellevant per a les llengües artificials (Mühlhäusler 1992, citat a Liu 2001b: 158).

No ens toca jutjar a nosaltres fins a quin punt és correcta aquesta afirmació –matisada per Liu (2001b)–, sinó prendre nota dels problemes que s'expressen en comparar dues disciplines diferents, tot i que aparentment força pròximes, de la lingüística. Però anem més enllà i abordem l'ús de les llengües planificades com a mètode d'estudi des d'una altra perspectiva.

LES LLENGÜES PLANIFICADES COM A MODEL

Lluny de la visió sociolingüística de Blanke, Oostendorp s'interessa per les llengües planificades com a model. Per a Oostendorp, la concepció que una llengua planificada és necessàriament un producte social té punts febles:

Una de les taques en aquest raonament, segons el meu punt de vista, és la qualitat de la llengua de Zamenhof, el creador de l'esperanto, tal com la coneixem segons els seus treballs escrits i alguns dels pocs enregistraments de llengua oral que tenim. Les obres completes de Zamenhof continuen essent molt fàcilment accessibles per al parlant actual de l'esperanto. Poden haver-hi algunes diferències entre els usos de Zamenhof i els presents, però aquestes diferències rau principalment en els elements lèxics i, a més,

no són gaire més grans que en el cas d'autors del segle XIX en altres llengües (europees). Les diferències entre la llengua de Zamenhof i la llengua d'un parlant natiu del segle XXI no són pas tan grans com entre un pidgin i un crioll. Hom té la impressió –que sens dubte és difícil de quantificar– que Zamenhof ja estava utilitzant alguna cosa molt semblant a una llengua plena; un sistema en el qual era capaç de transmetre tots els seus pensaments sense gaire dificultat. Això planteja la qüestió de com és això possible, atès que Zamenhof no era un parlant natiu d'esperanto, probablement mai no va trobar un parlant natiu, no va escoltar programes de ràdio, etc. Fins i tot en el període en què l'esperanto només s'havia embarcat en el primer dels estadis de Blanke, ja era una llengua 'real' –o, en la meua terminologia, almenys 'possible'– per a com a mínim un dels seus parlants. Hi ha hagut un cert desenvolupament lingüístic després, però això no ha estat tan dràstic com algú podria esperar que passaria. Des d'un punt de vista purament estructural, no té sentit establir una distinció neta entre l'esperanto de Zamenhof i la llengua d'un parlant natiu d'avui dia (Oostendorp 2001: 209).

Aquesta crítica sembla una veritable càrrega de profunditat sobre la concepció de les llengües planificades com a producte d'una comunitat de parlants, que és actualment força estesa en la comunitat esperantista. Zamenhof mateix demanava que se'l considerés l'"iniciador" però no el 'creador' de l'esperanto –potser d'acord amb aquesta concepció pluralista de la creació, potser per modestia o potser encara per un simple càlcul propagandístic (que podria estar provocat per la vertiginosa caiguda del volapük causada per l'arrogància del seu creador) (Tonkin 2000: 11). De fet, si comparem la manera d'escriure de gran part dels contemporanis de Zamenhof, es veu una gran diferència; per exemple, quan es comparen traduccions d'un mateix text fetes per diferents mans, com la del conte "L'escòria del món" de Prus feta per Grabowski (1904) –considerat el pare de la poesia en esperanto– i Bein (1906) –considerat el pare de la prosa– o, no diguem, les traduccions de Hamlet fetes per Zamenhof (1894) i Newell (1964)¹⁶. La crítica d'Oostendorp que "no té sentit establir una distinció neta entre l'esperanto

de Zamenhof i la llengua d'un parlant natiu d'avui dia" és correcta, però justament ens obliga a preguntar-nos, d'una banda, per què molts pocs autors de la seva època són equiparables a Zamenhof per la relativa modernitat de la seva prosa i, per l'altra, com és que Zamenhof continua essent en molts aspectes un autor amb una prosa molt llegidora avui en dia, malgrat el creixement considerable del lèxic i la riquesa de matisos i registres, que amb prou feines eren abordables en temps de Zamenhof i Bein.

En tot cas, sobre la base d'aquesta crítica, Oostendorp considera tres tipus de llengües planificades: 'reals' (*actual*), 'possibles' (*possible*) i 'impossibles' (*impossible*). El primer correspondria a una llengua existent; el segon a una llengua no existent, però que no contradiria la teoria lingüística; mentre que el tercer seria una llengua que no pogués executar-se (p. ex. una llengua sense vocals). Per a Oostendorp, les llengües planificades són mecanismes per assajar hipòtesis lingüístiques experimentalment.

El mecanisme d'Oostendorp es pot aplicar, en la meua opinió, a dos tipus ben diferents de casos: a la lingüística teòrica i a la pedagogia de segones llengües. Veurem exemples de cadascuna d'aquestes aproximacions.

MODELS PER A LA LINGÜÍSTICA TEÒRICA

Moreno Cabrera planteja una sèrie de vuit trets inhabituals que són comuns en les famílies cèltica i semítica:

Utilització de canvis fonètics per assenyalar diferències morfològiques i sintàctiques; pluralització multiforme i irregular del substantiu; existència de nom i adjectiu verbals; existència de preposicions flexionades per a persona; ordre de paraules bàsic verb + subjecte + objecte; falta de concordança entre subjecte i verb; existència d'una conjugació i d'un model oracional impersonal; absència del verb 'tenir' i ús d'una oració nominal amb preposició flexionada per a persona per expressar la possessió (Moreno Cabrera 2004: 100).

Aquest autor considera que es tracta de semblances molt marcades, però que no poden explicar-se ni per relació genètica

¹⁵ Probablement sigui més important l'actitud dels usuaris, més que no pas la dels creadors, almenys en el cas de l'esperanto, el creador de la qual ja fa gairebé un segle que és mort.

¹⁶ L'evolució de l'estil literari en prosa està estudiada, per exemple, en Auld (1981).

immediata entre les dues famílies, ni per contactes lingüístics perllongats per proximitat geogràfica. Per a ell, “no hi ha més remei que suposar que existeix un patró tipològic de validesa general que comporta o aglutina el conjunt de propietats observades. Dit d’una altra manera, les llengües VSO que coneixen la flexió tendeixen a posseir aquest conjunt de característiques” (Moreno Cabrera 2004: 100).

Independentment de la demostració de Moreno Cabrera, aquest seria un tipus de problema abordable des de la perspectiva d’Oostendorp. Es tractaria de construir llengües amb algunes de les característiques comunes a les famílies cèltica i semítica, però no totes, i, a continuació, de mirar si aquestes llengües són ‘possibles’ o ‘impossibles’. Una impossibilitat demostraria que, efectivament, un tret està necessàriament induït per d’altres (i, concretament, per quin o quins d’ells), mentre que el contrari indicaria, pròpiament, una correlació, però no obligatòriament una implicació.

Justament, una metodologia semblant s’ha intentat utilitzar amb la creació del loglan, llengua planificada proposada pel sociolingüística James Cook Brown el 1960 (Brown 1960), per investigar fins a quin punt es compleix la hipòtesi del relativisme lingüístic, també anomenada de Sapir-Whorf¹⁷. Durant aquests anys, s’han creat diferents versions de la gramàtica de la llengua, fins a la quarta, publicada el 1989, que és l’estàndard actual. El 1987, però, un grup va proposar una versió alternativa, anomenada lojban, que persegueix els mateixos fins. Segons Nicholas i Cowan (2003: 73), “la hipòtesi Sapir-Worf era important en la lingüística durant els anys 1950, però l’interès va decaure després, a causa en part del fet que resultava molt difícil comprovar-la experimentalment de forma adequada. El lojban permet una nova aproximació a aquesta comprovació experimental”. Per a aquests autors “el lojban està dissenyat per ser culturalment neutral” (p. 1), ja que “si una llengua independent de la cultura pogués ser ensenyada a grups de persones, els efectes de la llengua podrien separar-se més fàcilment dels de la cultura” (p. 73) (les mateixes afirmacions són vàlides per al loglan, segons els seus partidaris). La neutralitat cultural és també un tret bàsic de l’esperanto segons els

seus defensors,¹⁸ però per als partidaris del loglan i el lojban, cal també que la llengua sobre la qual es fan els experiments programats sigui summament versàtil i no un “europeu mig estàndard”, com Brown considera l’esperanto (1989: cap. 1 nota 28)¹⁹. Aquesta és la base dels experiments sociolingüístics que proposa Brown per comprovar la hipòtesi i que detalla en el seu llibre *Loglan 1: Una llengua lògica* (Brown 1989: 476–509).

El mètode exposat, però, genera una pregunta: Resulta eficient un mètode científic que després de seixanta anys d’esforços no ha publicat cap resultat tangible sobre l’objectiu mateix que es plantejava: la confirmació o refutació de la hipòtesi Sapir-Whorf?... És cert que tampoc els mètodes tradicionals no han donat respostes clares i definitives sobre la qüestió en aquest període, però, vistos els resultats obtinguts fins ara amb criteris d’eficiència i rendibilitat, l’experiència no sembla pas poder-se considerar un cas reeixit, o almenys prometedor, d’ús de llengües planificades com a mètode experimental. És potser el moment de mirar cap a una altra direcció, buscant usos més utilitaris d’aquestes llengües.

18 L’esperanto, però, com totes les llengües vives, ha acumulat certa tradició i per tant no és purament mancada de referències culturals intrínseques (com per exemple l’idiotisme *kabei*, deixar el moviment esperantista, verbalització del pseudònim Kabe, o *krokodili*, per parlar en la llengua materna en una reunió esperantista). D’altra banda, l’elecció d’un lèxic implica una segmentació del món, p. ex. la tria d’un o un altre vocabulari per a les relacions de parentiu: l’esperanto té *frato*, equivalent al català *germà*, de manera que no distingeix amb dues paraules atòmiques, i sense que hi hagi hiperònim específic, els conceptes de ‘germà gran’ i ‘germà petit’, com fan el txuvaix i moltes altres llengües. A més, la consulta d’un diccionari ens fa veure que el vocabulari botànic s’adiu al paisatge no ja europeu, sinó típicament centreeuropeu (p. ex. amb la consideració que *pino* és un pi roig, però no un pi blanc o un pi pinyoner, i que *kverko* és un roure, però no una alzina). D’altra banda, això era un fet plenament esperable d’una llengua que en bona part ha evolucionat –i evoluciona– naturalment i que la gran majoria dels seus parlants vivia –i encara continua vivint– a Europa central i oriental. Per a aprofundir sobre aspectes semàntics de l’esperanto –poc abordats fins ara–, vegeu Duc Goninaz (1987: 139–144), Waringhien (1989), Szerdahelyi (1976: 61–121).

19 El terme “europeu mig estàndard” (*Standard Average European*) va ser proposat per Whorf, i Gode el va acceptar com a objectiu del seu projecte, Interlingua (Gode 1959: 5), que parteix d’unes premisses ideològiques ben diferents de les de l’esperanto (Alòs i Font 2009).

17 Es poden trobar descripcions i discussions breus sobre aquesta hipòtesi en diferents manuals d’antropologia, com Harris (1995: 174–176) o Duranti (2000: 94–96), o de lingüística cognitiva (Evans 2014).

Resulta eficient un mètode científic que després de seixanta anys d’esforços no ha publicat cap resultat tangible sobre l’objectiu mateix que es plantejava: la confirmació o refutació de la hipòtesi Sapir-Whorf?

La malleabilitat del material lèxic i de l’estructura sintàctica de la llengua permet crear estructures que no resulten disbarats

Sembla haver-hi un revifament de l’interès sobre les llengües planificades i els seus parlants entre autors aliens a ells

MODELS PER A LA PEDAGOGIA DE SEGONES LLENGÜES

Entre les aplicacions pràctiques de l'estudi de les llengües planificades, aquestes llengües han generat un interès notable en investigadors dels processos d'aprenentatge de segones llengües.

Podríem considerar com un pas intermediari entre la modelització, que hem vist fins ara, i la pedagogia la proposta de Gorrell i Vila (2007) per conformar un model per a certs comportaments de les llengües aïllants i flexives a partir de la modificació de l'esperanto estàndard. En particular, l'autor mostra en la seva proposta que les llengües aïllants impliquen un ordre fix, tant en l'oració com en els sintagmes, així com l'aparició de determinats marcadors lèxics. Gorrell i Vila no està interessat, com Moreno Cabrera, en si aquests processos són *necessaris* en les llengües aïllants, sinó que construeix un prototip simplificat de l'objecte d'estudi per entendre millor el seu funcionament quan la distància estructural amb la llengua d'origen és molt gran i resulta especialment costós comprendre determinats trets de la llengua objectiu. Es tracta, sens dubte, d'un mètode que qualsevol estudiant d'una llengua estrangera utilitza de forma més o menys inconscient, per exemple en traduir literalment una frase al seu idioma. L'avantatge, però, d'utilitzar per a aquesta modelització una llengua planificada com l'esperanto –“una llengua aglutinant amb una gran semblança amb una llengua aïllant”, com Liu el caracteritza (2001b: 135)²⁰– consisteix en el fet que la malleabilitat del material lèxic i de l'estructura sintàctica de la llengua permet crear estructures que no resulten disbarats lingüístics xocants per als seus parlants, sinó llengües (o dialectes) *possibles* en la terminologia d'Oostendorp.²¹

Tanmateix, l'estudi de l'esperanto en els processos d'aprenentatge de segones llengües s'ha decantat cap a camins ben diferents: l'ús propedèutic de l'esperanto com a mitjà per facilitar l'aprenentatge d'altres llengües²². En aquest terreny, els estudis han intentat bàsicament mesurar el grau d'eficàcia d'aprendre l'esperanto i després la llengua L2 en comparació a aprendre directament l'L2. Les discussions s'han centrat en la qualitat dels experiments per poder quantificar els eventuals guanys d'aquesta estratègia pedagògica (Corsetti i La Torre 2001: 188–197). Des del punt de vista de la investigació metodològica –en aquest cas aplicada a qüestions psicolingüístiques– el que ens preocupa no és tant el quant, sinó el com i el perquè: si es comprova que la hipòtesi és certa, com és que l'esperanto facilita l'aprenentatge de segones

20 Sobre les semblances amb llengües aïllants de l'esperanto –una llengua altíssimament aglutinant–, vegeu Piron (1983).

21 En aquest sentit, però sense tantes intervencions en la llengua modelitzadora, el professor Ricard Jordana utilitzava l'esperanto per aclarir certs punts de la gramàtica del japonès als alumnes en les seves classes a la Universitat Autònoma de Barcelona. La força d'una llengua planificada com a model té també el testimoni de Martinet: “Sense cap mena de dubte, el meu contacte, d'altra part molt superficial, amb l'ido, ha estat molt important per al meu pensament lingüístic ulterior, ja que m'ha permès de conscienciar-me que no són les complicacions morfològiques les que fan la riquesa d'una llengua.” (Lo Jacomo i Blanke 2008: 6).

22 En la vasta bibliografia al respecte, remetem al lector interessat a les obres principals: Frank (1983, 1987, 1992), Lobin (2002), Commissione (1995), Corsetti i La Torre (2001), Piron (1994: 319–331). Per a una visió crítica, especialment dels estudis de Frank, vegeu Sikosek (2003: 224–226).

llengües? En particular, quines característiques de l'esperanto ajudarien en aquest aprenentatge? Corsetti i La Torre donen les següents indicacions:

- (1) Les lletres representen un a un els fonemes
- (2) Els morfemes tenen sempre la mateixa forma (no hi ha al·lomorfs segons el context)
- (3) Naturalment, la polisèmia existeix un mica, però es tendeix a reduir-la amb una mena d'economia lèxica. L'homonímia de paraules compostes és poc abundant.
- (4) En la producció i comprensió de l'esperanto, la regularitat (analogia) regeix sobiranament: això vol dir que, després d'aprendre una regla gramatical, es pot aplicar arreu i sempre, sense por de paranys idiomàtics (Corsetti i La Torre 2001: 185).

Per exemple, el projecte “Springboard... to languages” (“Trampolí... cap a les llengües”) sosté que l'ús de l'esperanto permet “incrementar la consciència lingüística i desenvolupar habilitats transferibles” (*Springboard... to languages* s.d.). Això el fa “una preparació ideal per a l'aprenentatge d'altres idiomes” (*ibid.*). Corsetti (2005) afegeix que la sensació d'èxit que obtenen els alumnes en el seu aprenentatge primerenc de l'esperanto augmenta la seva motivació en l'estudi posterior d'altres llengües.

Aquest plantejament, com indiquen Corsetti i La Torre (2001), pot servir per apuntar raons per la presumpta facilitat relativa de l'esperanto comparada amb l'estudi d'altres segones llengües –una afirmació que és gairebé dogma de fe per a molts esperantistes, però discutida per Sikosek (2003: 218–221). El mateix Sapir (1931) afirma que “una llengua internacional ben construïda és apresada molt més fàcilment que una llengua nacional”. De la mateixa manera, quan Martinet assegura que “les diferències entre ‘bé’ i ‘no tan bé’ són menys importants en esperanto que no ho serien en qualsevol llengua nacional” (Lo Jacomo i Blanke 2008: 8–9), podem deduir que aquest fet –si es confirmés– reportaria efectes positius sobre la facilitat de la llengua, en tant que la permissivitat (o purisme) dels parlants seria menys elevat.²³

Tanmateix, Corsetti i La Torre expressen, com Sikosek, dubtes sobre la major facilitat de l'esperanto com a segona llengua per a tots els casos possibles del món (independentment de la primera i la segona llengua del parlant):

La llengua planificada esperanto és més clara que llengües nacionals o projectes de llengua? En relació a la comparació amb llengües nacionals, la primera impressió és positiva. Però sobre la major claredat i especialment sobre la facilitat més gran de l'ensenyament de l'esperanto en comparació amb altres llengües, convé fer experiments seriosos per mesurar objectivament aquestes afirmacions i precisar-ne les condicions (quant, per a qui, com...) (Corsetti i La Torre 2001: 185).

No és evident, per exemple, que per a un catalanoparlant l'esperanto sigui més fàcil d'aprendre que l'occità. Tampoc ho és

23 Aquesta visió va en la línia del treball de Montagut (2004) que discutim després.

que per ajudar-lo a aprendre, per exemple, l'italià o el portuguès valgui la pena fer un curs d'esperanto abans. Corsetti encara va més enllà:

En general, amb la comparació purament teòrica de l'anglès i l'esperanto, no aconseguixo entendre per què l'esperanto hauria d'ajudar un italià o un alemany a aprendre l'anglès. Que té un sistema fonològic intermediari entre les llengües d'Europa occidental i l'anglès? Que té un ordre fix en l'oració, com l'anglès? Potser el seu lèxic...? Etc. (Corsetti 1998, citat a Sikosek 2003: 225).

Aquestes crítiques van clarament orientades contra els treballs de Frank, centrats en l'adquisició de l'anglès com a L2, més que contra els experiments de Szerdahelyi sobre l'aprenentatge de llengües indoeuropees per hongaròfons (Corsetti i La Torre 2001: 188–190). Corsetti i La Torre apunten algunes raons que poden explicar el miratge dels treballs de Frank i els seus col·laboradors de la universitat de Paderborn sobre els treballs en aquesta matèria:

El model de Paderborn es presentava d'una manera formalment refinada, amb símbols matemàtics, gràfics, etc. Les experiències pràctiques posteriors en les escoles de la regió de la Baixa Saxònia semblaven confirmar les hipòtesis teòriques. Gràcies a la incansable labor d'informació de Frank sobre aquest tema, l'“esdeveniment” de Paderborn va ser el cim més alt de la teorització sobre l'efecte de la facilitació de l'aprenentatge de l'esperanto en les darreres dècades (Corsetti i La Torre 2001: 189).

Per la seva banda, Montagut (2004) dóna per fonamentada la sensació que l'esperanto és una llengua que resulta més fàcil d'aprendre, com a segona llengua, que les llengües nacionals, i a partir d'aquí s'interroga sobre quines en poden ser les raons. Sobre la base de les funcions lingüístiques de Jakobson, ampliadades amb aportacions de la sociolingüística, discuteix si aquesta (relativa) facilitat es deu només al fet que no és una llengua prou emprada per a tots els usos (en termes de Blanke, seria una semillengua) i si aquesta presumpta facilitat desapareixeria en un hipotètic cas d'universalització del seu ús com a segona llengua. Per a Montagut, les llengües tenen tres funcions sociolingüís-

tiques: estructuradora, cohesionadora de grup i diferenciadora de grup. Bàsicament, segons el model de Montagut, la dificultat d'una llengua decreix segons el grau de cohesió del grup de parlants i del de diferenciació del grup envers altres. Montagut dóna, de fet, un model complementari al de la distància lingüística, amb què habitualment s'explica la dificultat que representa l'adquisició d'una llengua L2 per al parlant d'una llengua L1. Aquest model podria emprar-se no només per explicar l'aparent facilitat relativa de llengües planificades, sinó també dels pidgins i els criolls. Per altra banda, el model sembla preveure que moltes llengües minoritzades, però també les hegemòniques amb estàndards policèntrics, resulten més simples –en termes de facilitat inherent d'aprenentatge com a segones llengües– que altres tipologies lingüístiques²⁴.

24 Aquesta predicció, que es desprèn del model, suscita una reflexió sobre el concepte –o potser mite– del “parlant competent”, que sovint s'adueix a l'hora d'inferir la gramàtica d'una llengua. En llengües interferides, la majoria dels parlants no només donen per bons elements considerats incorrectes per la norma, si aquesta existeix (la qual cosa no causa gaires maldecaps al lingüista descriptiu), sinó que també expressen molts dubtes sobre l'acceptabilitat de gran nombre de formes de diferent tipus (fonètiques, morfològiques, lèxiques, etc.). Això no només succeeix amb interferències amb la llengua dominant, sinó, en el cas de l'existència de diferents varietats de la llengua superficialment conegudes però acceptades com a correctes (legítimes), determinades formes poden arribar a ser considerades correctes, però atribuïbles a una altra varietat. Un parlant de català del Principat, per exemple, pot considerar que una forma verbal és correcta, però pròpia del País Valencià o de les Balears, de la mateixa manera que un parlant britànic de l'anglès pot atribuir determinades formes a una variant del l'anglès americà que considera també correcta. L'autor mateix no ha tingut problemes perquè parlants nadius d'occità (sense que en tinguin estudis formals) acceptin com a varietat de l'occità el seu català pronunciat com si fos llenguadocià i amb elements lèxics i morfològics occitans. Poc importa, de fet, a l'hora d'establir el model de la llengua “real” si aquestes sospites resulten certes o no per a la varietat concreta forània, sinó si els parlants consideren la forma com a real, segons la terminologia d'Oostendorp. Intuïm, doncs, que en llengües minoritzades, però també en llengües d'amplíssima extensió, com l'anglès o el fula (i sense una concepció social de llengua “correcta” tan monolítica com el francès o el rus), pot produir-se un cert relaxament o difuminació de la norma que podria facilitar el seu aprenentatge com a segona llengua, tal com preveu el model de Montagut.

ELS LINGÜISTES I L'ESPERANTO

Mentre que en els segles precedents construir llengües s'havia considerat una ocupació científica meritòria, durant bona part del segle xx s'ha tendit a ignorar-la o a considerar-la despectivament.²⁵ També el seu estudi i el de les seves comunitats d'usuaris ha estat bandejat. Edwards (2010: 3), per exemple, afirma que “l'estudi [de l'esperanto] ha estat injustificablement bandejat pels sociòlegs del llenguatge”. El canvi d'actitud dels lingüistes podria resultar matèria interessant d'estudi, però no sembla que hagi desvetllat gaire curiositat.

Constatem que aquesta caiguda de l'agenda dels estudis lingüístics ha corregut en paral·lel a la pujada de l'anglès com a llengua que monopolitza les publicacions científiques en pràcticament tots els àmbits, desplaçant, entre altres, l'alemany, el francès i el rus, amb qui estava en nivells comparables a l'inici o mitjan segle xx. En canvi, la majoria de publicacions sobre llengües planificades és en esperanto, alemany (Blanke, Schubert, Sakaguchi, Frank, Lobin i altres) i rus (Duličenko, Kuznecov i altres) (Blanke 2003). Així ho explica Liu:

Malauradament, l'anglès no és pas una de les llengües principals per a publicacions sobre llengües planificades i interlingüística [tot i que el seu pes ha augmentat del 1985 ençà]. Es poden trobar treballs destacables en alemany i en rus. D'acord amb les meves estadístiques, algunes de les llengües importants sobre llengües planificades són, per ordre, l'alemany, el rus, l'hongarès, l'anglès i el francès. I encara més important, el 60% de la documentació interlingüística, d'acord amb investigacions de Blanke, està publicat en una llengua planificada

25 Per exemple, el fons de llibres de les biblioteques de la Universitat de Barcelona sobre llengües planificades és gairebé inexistent. Un treball com aquest resulta inabastable utilitzant el fons de què disposen: alguns llibres de text, comptadíssimes monografies (com Schubert 1989a o Eco 1994) i, sobretot, l'hemeroteca (especialment la revista *Language Problems and Language Planning*). Falten, ni més ni menys, les obres bàsiques sobre la qüestió, començant per Couturat i Leau (1903), Drenzen (1991 [1931]), Blanke (1985), Duličenko (1990) o Sakaguchi (1998).

i, d'aquestes, entre el 90% i el 95% és en esperanto. Si algun autor ignorés la documentació en llengües diferents de l'anglès i de les llengües planificades, el seu treball indubtablement no seria complet ni fiable (Liu 2001b: 158–159).

Segons Blanke (2015: 206), en el període 1999–2008 el 71% de les publicacions sobre interlingüística es van fer en esperanto, l'11% en alemany, el 4% en anglès, el 2% en francès, etc.²⁶ De fet, els esperantistes, per la seva preferència a l'ús de la llengua pròpia i de l'esperanto, han tendit a produir relativament pocs materials en anglès (excepte els estudiosos de l'esperanto de llengua anglesa, com Tonkin, Foster o Pool). A mesura que la ciència (i els científics) s'ha tornat més monolingüe, l'accés a les àrees del coneixement on es conserva la multiplicitat lingüística s'ha vist dificultat. L'historiador Xavier Margais és també del parer que les barreres lingüístiques han estat un impediment per als estudis sobre l'esperantisme:

L'esperantisme ha estat marginat simplement perquè els erudits que haurien pogut fer aquesta tasca, essent incapaços de desxifrar el contingut del material escrit en esperanto, han preferit ignorar la cultura que ha generat l'esperantisme català i han obviat tot el moviment (Margais 2005: 13).

Per altra banda, han anat arrelant una sèrie d'estereotips sobre les llengües planificades i l'esperanto en particular, així com sobre els seus parlants. Eco, per exemple, explica de si mateix:

Respecte a mi, abans de tenir les idees més clares sobre l'esperanto, el seu costat artificial m'amoïnava, certament, però després d'haver-lo estudiat hauria pogut creure que era una llengua natural, encara que l'artificialitat de l'esperanto pesa sobre la seva història i el seu origen, però no necessàriament sobre la seva gramàtica. Es creu sempre que una llengua artificial és una llengua menor, una llengua del tipus “jo Tarzan, tu Jane.” (Ertl i Lo Jacomo 2008: 35).

Per la mateixa raó, Eco explica que a classe va fer la més que arriscada afirma-

ció que “no es farà l'amor en una llengua vehicular” (Ertl i Lo Jacomo 2008: 9).

Edwards, a l'hora de presentar l'estudi de cas sobre l'esperanto en el seu treball sobre llengües minoritàries i identitat grupal, explica que és arriscat per a la reputació d'un sociòleg com ell ocupar-se de coses com les llengües construïdes:

Per a molts dins i fora dels cenacles acadèmics, tota la idea de les llengües construïdes o “artificials” de seguida suscita la imatge d'un radical de les llengües llunàtic o, en el millor dels casos, d'un entusiasme absolutament desencarrilat. L'esperanto i altres llengües semblats es veuen com a creacions de la fantasia d'excèntrics i sonats. Jane Edwards (1986: 99) assenyala que “escriure sobre el moviment [esperantista] és convidar a ser associat amb ell”, i això pot ser un pas altament arriscat per a un investigador social; molts d'ells, al cap i a la fi, han hagut de defensar les seves propostes contra altius científics “reals” i també contra un públic més ampli que acostuma a empassar-se les estranyes cabòries de (posem) els sociòlegs (Edwards 2010: 173–174).

Hi ha, però, una certa raó en considerar els partidaris de l'esperanto, en el millor dels casos, una colla d'entusiastes. Eco (1994: 273) comenta que “la major part de les altres llengües internacionals aspiraven a presentar-se com a ajudes pràctiques, mentre que l'esperanto havia recuperat els elements d'aquella tensió religiosa i irenista que havia caracteritzat les recerques de la llengua perfecta, almenys fins al segle XVII”. Probablement caldria atribuir aquesta diferència a la figura carismàtica de Zamenhof i a l'origen de bona part dels esperantistes de primeríssima època: jueus, polonesos i tolstoians de l'Imperi Rus (dues minories oprimides i un grup parareligiós).²⁷ Aquest fet va crear un cisma ideològic entre els elements més idealistes i els més positivistes, que

²⁷ Falten encara, malauradament, estudis aprofundits sobre la base sociològica dels esperantistes a l'Imperi Rus abans de la primera guerra mundial. En canvi, la faceta jueva de Zamenhof, menystinguda i arraconada durant molt de temps, s'ha fet més i més evident a partir dels anys 1960, gràcies sobretot als treballs de Holzhaus (1969) i Maimon (1978). Per a treballs actuals sobre aquesta qüestió, vg. Korjenkov (2009), Rátkai (2009), Schor (2010), Jagodzińska (2012), Żelazny (2012).

consideraven una llengua internacional com un simple artefacte tecnològic equiparable al telègraf, cosa que va desembarcar en la creació de l'ido (1907) per part de destacats membres del segon grup (Alòs i Font 2008a). Després de la Gran Guerra, en molts països l'esperanto va arrelar en el moviment obrer, part del qual el va veure com un instrument de culturització, d'eixamplament de mires internacionalista i de solidarització de classe per damunt dels nacionalismes burgesos. Com se'n pot deduir, la base esperantista era marcadament idealista, com ho comproven els estudis sociològics sobre el moviment esperantista (Foster 1982, Rašić 1994, Stocker 1996, Alòs i Font 2012a). Molt probablement, sense l'entusiasme i l'idealisme de molts dels seus parlants, l'esperanto hauria tingut el mateix cicle de vida (o falta de vida) que els altres projectes de llengües planificades.

D'aquí, sens dubte, arrenca la crítica de Martinet (1946: 37) amb què comença aquest escrit. En la mateixa línia, per exemple, Falk parla d'“el fanatisme, l'excentricitat i fins i tot el misticisme que han acompanyat la promoció de llengües com l'esperanto” (Falk 1995: 244). La denigració, però, d'aquesta autora del moviment per una llengua auxiliar internacional es fa encara més palesa quan el considera una activitat no-lingüística (p. 254) o quan atribueix a Sapir un possible interès per les llengües planificades per raons inconfessables: “Que continués en el seu treball a IALA tant de temps com ho va fer es pot atribuir a molts factors, incloent-hi un interès sincer en el tema, l'atracció pels fons disponibles per finançar la seva recerca i un entorn social agradable de mansions de Nova York, torres d'estiueig i iots” (p. 253–254).²⁸

Davant d'actituds com la de Martinet o Falk, és comprensible que hi hagi reaccions d'esperantistes, els quals han desenvolupat una relació afectiva amb la llengua que han après (com acostuma a produir-se amb les llengües que s'aprenen). Els lingüistes, però, no deixen de ser persones del seu temps, producte de les ideologies dominants de la seva època i fins i tot col·laboradors en la seva creació i propagació. En aquest sentit, han tingut històricament una llarga trajectòria de fonamentadors d'ideologies de desigualtat, dominació, colonialisme i racisme. Tuson (1990), amb tota raó, tracta alguns lingüis-

²⁸ Sobre la relació de Sapir i les llengües planificades, vg. Fernández Asensio (2011).

tes d'“ideòlegs de la llengua i la substitució lingüística” (p. 92) i els situa en el setè cercle de l'infern o, en les seves paraules, “al darrer esglaó, més enllà del qual no trobarem sinó el buit” (p. 80). En certa manera, el (relatiu) conflicte entre (alguns) lingüistes i els parlants de l'esperanto en part es redueix a un conflicte entre parlants de llengües majoritàries carregats de prejudicis i parlants de llengües minoritàries, la qual cosa no deixa de ser curiosa quan podria semblar, en principi, que els parlants de llengües planificades podrien ser els nens mimats dels lingüistes, sobre els quals aquests lingüistes podrien obrir il·limitades línies d'investigació.

CONCLUSIONS

Malgrat moltes reticències, les llengües planificades, i en particular l'esperanto, s'han integrat en els mètodes d'estudi en diversos àmbits de la lingüística i sota diferents enfocaments. Per una banda, en àmbits propers a la sociolingüística, com en l'estudi de processos d'estandardització o els canvis que es produeixen en les llengües en moments de gran extensió del seu ús. En aquest sentit, els estudis comparatius amb pidgins i criolls semblen prometedors. També els processos de creació d'una comunitat de parlants, amb la formació i transmissió d'una base identitària, han desvetllat interès. El treball d'Edwards en aquest sentit (2010) es pot emmarcar en un camp emergent que compara l'esperanto amb llengües minoritzades (Sadan 2009, Kimura 2010, 2012, Alòs i Font 2012b, Krägeloh i Neha 2014).

Des d'una perspectiva molt diferent, les llengües planificades s'han utilitzat com a model en lingüística teòrica per a verificar o refutar hipòtesis. Tanmateix, els resultats per demostrar o refutar la hipòtesi Sapir-Worf són dubtosos després de dècades d'experimentació, per la qual cosa part d'aquesta línia d'investigació desperta dubtes sobre la seva efectivitat. La construcció de models simplificats de llengua, o l'ús d'una llengua ja construïda, com l'esperanto, tenen aplicacions en l'ensenyament de llengües estrangeres. Les discussions en aquest àmbit són sobre fins a quin punt són aplicables genèricament. Per exemple, no sembla probable que una llengua com l'esperanto, que, tot i màximament aglutinant, té una morfologia i una sintaxi bàsicament indoeuropees, tingui necessàriament efectes prope-dèutics a l'hora que un parlant d'una llengua austronèsica vulgui aprendre'n una

de nigerocongolesa. També sembla difícil que el seu estudi produeixi cap estalvi significatiu si un parlant d'una llengua romànica en vol aprendre una altra.

Malgrat l'interès que haurien de tenir les llengües planificades per als lingüistes, hi ha reticències entre molts d'ells a utilitzar-les en els seus treballs. Per una banda, hi ha una barrera lingüística a l'hora d'accedir als materials d'aquest àmbit, especialment en un entorn científic cada vegada més monolingüe. Per altra banda, han arrelat una sèrie de prejudicis i estereotips sobre l'esperanto que n'han dificultat l'apropament per part de lingüistes externs al grup de parlants. En aquest aspecte, hi ha elements que indiquen un cert canvi de tendència. Sembla haver-hi un revifament de l'interès sobre les llengües planificades i els seus parlants entre autors aliens a ells (p.ex. Eco (1994), Solé i Camardons (1998), Phillipson (2003), Navarro Navarro (2004), Grin (2005), Okrent (2009), Edwards (2010), Van Parijs (2011), Jagodzińska (2012)). És possible que hi hagi contribuït el fet que els interlingüistes han començat a produir més treballs en anglès, independentment de la seva llengua materna (p.ex. Schubert (1989a, 2001), els números de 1991 de la revista *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek* dedicats a la interlingüística o les publicacions sobre la matèria a *Language Problems and Language Planning*). Tot i això, com Blanke i Fiedler mostren, la producció en anglès encara està molt per sota del que es fa en altres matèries. També és possible que estiguem davant d'un canvi de tendència en la lingüística, més oberta a la diversitat, al contacte de llengües i a la seva sociologia, en què el possible major interès per qüestions com les llengües planificades sigui només un símptoma.

BIBLIOGRAFIA

Alòs i Font, Hèctor (2008a). “Conflictes ideològics en el primer esperantisme”. *Kataluna Esperantisto* 342, p. 11–17.

— (2008b). “Creació i evolució de la llengua esperanto”. *Kataluna Esperantisto* 345, p. 15–22.

— (2009). “Ideologia i desenvolupament en les llengües planificades”. *Kataluna Esperantisto* 349, p. 14–19.

— (2012a). *Els esperantistes catalans. Un col·lectiu pacifista en un món global*. Barcelona: ICIP.

— (2012b). “Esperanto i redreçament lingüístic i nacional abans de la II Guerra Mundial.” *Kataluna Esperantisto*, 360, p. 3–19.

Auld, William (1981). *Vereco, distro, stilo*. Saarbrücken: Artur E. Iltis.

Barandovská-Frank, Vera (1995). *Enkonduka lernolibro de interlingvistiko*. Sibiu-Hermannstadt: Editura Universitatii.

Blanke, Detlev (1985). *Internationale Plansprachen. Eine Einführung*. Berlín: Akademie-Verlag.

— (1987). “The Term ‘Planned Language’”. *Language Problems and Language Planning* 11, p. 335–349.

— (1989). “Planned Languages — a Survey of the Main Problems”. Dins: Schubert, Klaus (red.). *Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages*. Berlín, Nova York: Mouton de Gruyter, p. 63–87.

— (2000). “Von Entwurf zur Sprache”. *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek* 15.1, p. 37–89.

— (2003). *Interlinguistik und Esperantologie: Wege zur Fachliteratur*. Bamberg: Deutsches Esperanto-Institut.

— (2015). “How Not to Reinvent the Wheel: ... The Essential Scholarly Literature in Interlinguistics and Esperantology.” *Interdisciplinary Description of Complex Systems* 13 (2), p. 200–215. doi:10.7906/indec.13.2.2.

Bociort, Ignat Florian (2001). “Artefarita kaj natura konceptoj en la evoluigo de la rumana lingvo dum la 19-a jarcento: Skizo de historia trarigardo”. Dins: Fiedler, Sabine; Liu, Haitao (red.). *Studoj pri interlingvistiko. Studien zur Interlingvistik*. Dobřichovice: Kava-Pech, p. 30–35.

Brown, James Cook (1960). “Loglan”. *Scientific American*, juny.

— (1989). *Loglan 1: A Logical Language*. Fredericksburg: BookCrafters.

- Corsetti, Renato (1998). "Esperanto: prope... kio?". *EsperantoAktuell* 2, p. 12–13.
- (1999). "Kreoliĝo de Esperanto inter personaj gustoj kaj oficiala normo". Dins: Blanke, Detlev; McCoy, Roy; Buller, Osmo (ed.). *Por aktiva lingvopolitiko*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio, p. 43–60.
- (2005). "The Rationale of the Springboard Project". [En línia: <<http://www.springboard2languages.org/wp-content/uploads/2013/03/Rationale-of-the-Springboard-to-Languages-programme.pdf>>; consulta: 13 maig 2015]
- ; La Torre, Mauro (2001). "Ĉu klara strukturo estas instrua?". *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek* 15.2, p. 179–202.
- Comissione per la promozione de la lingua internazionale detta esperanto (1995). "Studio sulla Lingua Internazionale (detta Esperanto)". *Bollettino Ufficiale del Ministero dell' Istruzione* 21–22, p. 7–43.
- Couturat, Louis (1910). *Étude sur la dérivation dans la langue internationale*. Paris: Libraire Ch. Delagrave.
- ; Leau, Léopold (1903). *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette.
- Drezen, Ernest (1991). *Historio de la Mondolingvo. Tri jarcentoj da serĉado*. Moscou: Progreso.
- Duc Goninaz, Michel (1974). "Les influences slaves en espéranto". *Cahiers de linguistique, d'orientalisme et de slavistique* 3–4, p. 31–53.
- (1978). "L'influence des langues slaves sur le système sémantique de l'espéranto". *Revue des études slaves* 51, p. 71–74.
- (1987). "Problèmes sémantiques et sociolinguistiques dans l'usage de l'espéranto". Dins: Duc Goninaz, Michel (red.). *Studoj pri la internacia lingvo. Studies on international language. Études sur la langue internationale*. Gent: AIMAV, p. 139–144.
- (red.) (1987). *Studoj pri la internacia lingvo. Studies on international language. Études sur la langue internationale*. Gent: AIMAV. Col. "Étude linguistiques", p. 35.
- (1991). "Slavjanskoe vlijanie v esperanto". Isajev, Magomet (red): *Problemy meždunarodnogo vspomogatel'nogo jazyka*. Moskva: Nauka, p. 117–126.
- Duliĉenko, Aleksandr Dmitrievič (1990). *Meždunarodnye vspomogatel'nye jazyki*. Tallinn: Valgus.
- (1997). "Esperanto: A Unique Model for General Linguistics". Dins: Tonkin, Humphrey (red.). *Esperanto, interlinguistics and planned language*. Lanham (MD): University Press of America, p. 67–69.
- (2001). "Planlingvo: inter lingvokonstruo kaj etna lingvo". Dins: Fiedler, Sabine; Liu, Haitao (red.). *Studoj pri interlingvistiko. Studien zur Interlingvistik*. Dobřichovice: Kava-Pech, p. 109–115.
- (2006). *En la serĉado de la mondolingvo aŭ interlingvistiko por ĉiuj*. Kaliningrad: Sezonoj.
- Duranti, Alessandro (2000). *Antropología lingüística*. Madrid: Cambridge University Press.
- Eco, Umberto (1994). *La búsqueda de la lengua perfecta*. Barcelona: Crítica.
- Edwards, Jane (1986). "Esperanto and an International Research Context". Dins: Tonkin, Humphrey; Johnson-Weiner, Karen (red.). *The Idea of a Universal Language*. Nova York: Center for Research and Documentation on World Language Problems, p. 97–107.
- Edwards, John (2010). *Minority Languages and Group Identity: Cases and Categories*. Impact: Studies on Language and Society 27. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Ertl, István; Lo Jacomo, François (2008). *L'esperanto i el plurilingüismo del futur*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto.
- Evans, Vyvyan (2014). *The Language Myth: Why Language Is Not an Instinct*. Cambridge, Nova York: Cambridge University Press.
- Falk, Julia S. (1995). "Words without Grammar: Linguists and the International Auxiliary Movement in the United States". *Language and Communication* 15(3), p. 241–259.
- Fernández Asensio, Rubén (2011). "Viatge als límits de la ment". *Kataluna Esperantisto* 357, p. 3–9.
- Fiedler, Sabine (2011). "Das Thema Plansprachen (Esperanto) in der aktuellen sprachpolitischen Fachliteratur". Dins: Brosch, Cyril; and Fiedler, Sabine. *Florilegium Interlinguisticum. Festschrift für Detlev Blanke zum 70. Geburtstag*. Frankfurt: Peter Lang, p.79–105.
- Foster, Peter (1982). *The Esperanto Movement*. La Haia: Mouton.
- Frank, Helmar (1983). "Kybernetische Theorie und empirische Ergebnisse des Sprachorientierungsunterrichts". *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 36, p. 684–697.
- (1987). "Propedeŭtika valoro de la internacia lingvo: Kibernetika teorio kaj empiriaj rezultoj de la lingvo-orientiga instruado de la Internacia Lingvo kiel bazo de pli posta lernado de etnaj lingvoj". Dins: *Serta Gratulatoria in Honorem Juan Régulo, II (Esperantismo)*. La Laguna: Universidad de La Laguna, p. 213–222.
- (1992). *Propedeŭtika valoro de la Internacia Lingvo*. Praga: Kava-Pech.
- Fromkin, Virginia; Rodman, Robert (1988). *An introduction to language*. Xicago: Holt, Rinehart and Windston.
- Gode, Alexander (1959). "Manifesto de Interlingua". *Novas de Interlingua*, maig-juny.
- Gorrell i Vila, Albert (2007). "Els meravellosos recursos d'una llengua mutant". *Kataluna Esperantisto* 342, p. 14–16.
- Grin, François (2005). *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. Rapport 19. Haut Conseil de l'Évaluation de l'École. [En línia:<http://www.hce.education.fr/gallery_files/site/21/104.pdf>; consulta: 13 maig 2015]
- Harris, Marvin (1995). *Introducción a la antropología general*. Madrid: Alianza Universidad Textos.
- Hauptenthal, Reinhard (ed.) (1976). *Plansprachen: Beiträge zur Interlingvistik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Heil, Anett (1999). *Grammatische Reduktion in Frankokreolsprachen und Plansprachen*. Frankfurt: Peter Lang.
- Hockett, Charles (1958). *A Course in Modern Linguistics*. Nova York: Macmillan.
- Holm, John (1988). *Pidgins and Creoles. Volume I. Theory and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holzhaus, Adolf (1969). *Doktoro kaj lingvo Esperanto*. Hèlsinki: Fondumo Esperanto.
- Jagodzińska, Agnieszka (2012). *Ludwik Zamenhof wobec "kwestii Żydowskiej"*. *Wybór źródeł*. Cracòvia, Budapest: Austria.
- Janton, Pierre (1976). *El esperanto*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- Jespersen, Otto (1928). *An International Language*. Londres: George Allen & Unwin.
- Kimura, Goro Christoph (2010). "La kornvala kaj Esperanto: entreprenoj similaj?" Dins: Blanke, Detlev; Lins, Ulrich (red.). *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*, p. 171-77. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- (2012). "Esperanto and Minority Languages: A Sociolinguistic Comparison". *Language Problems and Language Planning* 36 (2), p. 167-181. doi:10.1075/lplp.36.2.05kim.
- Koneski, Blaje (1982). "La makedona lingvo en kunteksto de evoluo de la slavaj literaturaj lingvoj". Dins: Dimitrovski, Todor; Koneski, Blaje; Stamatovski, Trajko (red.). *Pri la makedona lingvo*. Zagreb: Internacia Kultura Servo = Medjunarodni centar za usluge u kulturi, p. 64-80.
- Korjenkov, Aleksander (2009). *Homarano. La vivo, verkoj kaj ideoj de d-ro L.L. Zamenhof*. Kaliningrad: Sezonoj.
- Krägeloh, Chris; Neha, Tia N. (2014). "Lexical Expansion and Terminological Planning in Indigenous and Planned Languages: Comparisons between Te Reo Māori and Esperanto." *Language Problems and Language Planning* 38 (1), p. 59-86. doi:10.1075/lplp.38.1.04kra.
- Künzli, Andreas (2001). "René de Saussure (1868-1943) — Tragika sed grava esperantologo kaj interlingvisto el Svislando". Dins: Fiedler, Sabine; Liu, Haitao (red.). *Studoj pri interlingvistiko. Studien zur Interlingvistik*. Dobřichovice: Kava-Pech, p. 524-546.
- Kuznecov, Sergej (2006). "La principoj de la teoria priskribo de planlingvo". *La Ondo de Esperanto* 4-5, p. 5-14.
- Liu, Haitao (1999). "Kiel evoluas interlingvistiko? Kompara studo". *Language problems and language planning* 23(1), p. 65-77.
- (2001a). "Creoles or Planned Languages: Which Have the Simpler Grammar". *Esperantologio / Esperanto Studies* 2, p. 53-57.
- (2001b). "Pidgins, Creoles and Planned Languages — Linguistic Development under Special Conditions". *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek* 15.2, p. 121-177.
- Lobin, Günter (2002). *Ein Sprachmodell für den Fremdsprachenunterricht. Der propädeutische Wert einer Plansprache in der Fremdsprachenpädagogik*. Aachen: Shaker Verlag.
- Lo Jacomo, François (1981). *Liberté ou autorité dans l'évolution de l'espéranto*. Paris: SELAF.
- ; Blanke, Detlev (2008). *Sobre algunes qüestions d'interlingüística: Entrevista amb André Martinet*. Sabadell: Associació Catalana d'Esperanto.
- Mackey, William Francis; Olsten, Jacob (1989). *Sociolinguistic Studies in Language Contact*. Berlín, Nova York: Mouton de Gruyter.
- Maimon, Naftali Zvi (1978). *La kaŝita vivo de Zamenhof*. Tokyo: Japana Esperanto-Instituto.
- Margais, Xavier (2005). "Sobre 'Els inicis del moviment esperantista a Catalunya' de Francesc Poblet". *Kataluna Esperantisto* 336, p. 11-13.
- Martinet, André (1946). "La linguistique et les langues artificielles". *Word* 2, p. 37-47.
- (1949a). "Rapport préliminaire sur la possibilité et l'opportunité d'une langue auxiliaire internationale". Dins: *Actes du sixième congrès international des linguistes*. Paris: Klincksieck.
- (1949b). "Rapport sur l'état des travaux relatifs à la construction d'une langue internationale auxiliaire". Dins: *Actes du sixième congrès international des linguistes*. Paris: Klincksieck.
- (1991). "Sur quelques questions d'interlinguistique. Une interview de François Lo Jacomo et Detlev Blanke". Dins: *Zeitschrift für Phonetik.Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 44, p. 675-687.
- Montagut, Abel (2004). "La dificultat de les llengües i les funcions lingüístiques". *Kataluna Esperantisto* 331, p. 11-15.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2004). *Introducción a la lingüística. Enfoque tipológico y universalista*. Madrid: Síntesis.
- Mühlhäusler, Peter (1992). "Shared Properties of Pidgins and Artificial Languages". Dins: Dutton, Tom; Ross, Malcolm; Tryon, Darrell (eds.). *The Language Game: Papers in Memory of Donald C. Laycock*. Canberra: Pacific Linguistics, p. 283-290.
- (1997). *Pidgin and Creole Linguistics*. Londres: University of Westminster Press.
- Navarro Navarro, Javier (2004). *A la revolución por la cultura: prácticas culturales y sociabilidad libertarias en el País Valenciano (1931-1939)*. València: Universitat de València.
- Nicholas, Nick; Cowan, Nick (2003). *What is lojban?.i la lojban. mo*. Logical Language Group.
- Ogden, Charles Kay (1930). *Basic English: A General Introduction with Rules and Grammar*. Londres: Paul Treber.
- Okrent, Arika (2009). *In the Land of Invented Languages Esperanto Rock Stars, Klingon Poets, Loglan Lovers, and the Mad Dreamers Who Tried to Build a Perfect Language*. Nova York: Spiegel & Grau.
- Oostendorp, Marc van (2001). "Constructed Language and Linguistic Theory

- on the Notions *Possible, Impossible and Actual Language*". *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek* 15.2, p. 203–221.
- Phillipe, Benoît (1991). *Kreolsprache und Plansprache*. Wien: Internationales Esperanto-Museum.
- Phillipson, Robert (2003). *English-Only Europe? Challenging Language Policy*. Londres: Routledge.
- Piron, Claude (1983). *L'espéranto: langue européenne ou asiatique?* Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- (1994). *Le défi des langues*. París: L'Harmattan.
- (s.d.). "Idées inexactes répandues parmi les linguistes au sujet de l'espéranto". [En línia: <<http://claudepiron.free.fr/articlesenfrancais/linguistes.htm>>; consulta: 13 maig 2015]
- Quer, Josep (2005). "Les llengües de signes, les més inaudibles de totes". Dins: Junyent, M. Carme. *Les llengües a Catalunya. Quantes llengües s'hi parlen?* [Barcelona]: Universitat de Barcelona, Octaedro, p. 74–85.
- Rask, Rasmus Kristian (1996). *Traktatu d'un Linguaŭ universale*. Frankfurt: Peter Lang.
- Rašić, Nikola (1994). *La rondo familia. Sociologiaj esploroj en Esperantio*. Pisa: Edis-tudio.
- Rátkai, Arpad (2009). "Lazar Marković Zamenhof kaj la Zamenhof-falsaĵaro". *Esperantologio* 4, p. 61–92.
- Ruiz i San Pascual, Francesc; Sanz i Ribelles, Rosa; Solé i Camardons, Jordi (2001). *Diccionari de sociolingüística*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Sakaguchi, Alicja (1998). *Interlinguistik: Gegenstand, Ziele, Aufgaben, Methoden*. Frankfurt: Peter Lang.
- Sadan, Tsvi (2009). "Sociolingvistika komparo de du diasporaj lingvoj, la jida kaj Esperanto, en Interreto." Dins: Vergara, José Antonio (red.). *Internacia Kongresa Universitato 2009*, p. 48–62. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Sapir, Edward (1931). "Wanted: A World Language". *The American Mercury*, febrer.
- Sasaki, Tsuguya (1996). "La moderna hebrea, la moderna jida kaj Esperanto: tri neslavaj lingvoj, kiuj naskiĝis en la slavlingva tereno". *Heroldo de Esperanto* 1918, p. 3; 1919–1920, p. 4–5; 1921, p. 6.
- Saussure, Ferdinand de (1969). *Cours de linguistique générale*. París: Payot.
- Saussure, René (1985). *La vort-strukturo en Esperanto*. Brasília: Laborgrupo "Antaŭen".
- Schor, Esther (2010). "L. L. Zamenhof and the Shadow People." *Language Problems and Language Planning* 34 (2): 183–192. doi:10.1075/lplp.34.2.05sch.
- Schubert, Klaus (red.) (1989a). *Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages*. Berlín, Nova York: Mouton de Gruyter.
- (1989b). "Interlinguistics — its Aims, its Achievements, and its Place in Language Science". Dins: Schubert, Klaus (red.). *Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages*. Berlín, Nova York: Mouton de Gruyter, p. 7–44.
- (red.) (2001). *Planned Languages: from Concept to Reality*. Bruselĥes: Hogeschool voor Wetenschap en Kunst.
- Schuchardt, Hugo E. (1888). *Auf Anlass des Volapüks*. Berlín, Estrasburg: Oppenheim/Trübner.
- (1904). "Bericht über dies auf Schaffung einer künstlichen internationalen Hilfsprache gerichtete Bewegung". *Almanach der Akademie der Wissenschaften* 54, p. 281–297. (Reimprès a: Hauptenthal, Reinhard (ed.) (1976). *Plansprachen: Beiträge zur Interlingvistik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, p. 46–58.)
- (1976). *Hugo Schuchardt-Brevier. Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sebba, Mark (1997). *Contact Languages: Pidgins and Creoles*. Nova York: St. Martin Press.
- Sikosek, Ziko Marcus (2003). *Esperanto sen mitoj*. Antvèrpija: Flandra Esperanto-Ligo.
- Solé i Camardons, Jordi (1998). *Políglotisme i raó. El discurs ecoidiomàtic de Delfi Dalmau*. Lleida: Pagès Editors.
- "Springboard... to Languages." 2015. *Springboard... to Languages*. [En línia: <<http://www.springboard2languages.org/>>; consulta: 13 maig 2015]
- Stocker, Frank (1996). *Wer spricht Esperanto? Kiu parolas Esperanton?* Munich, Newcastle: Lincom Europa.
- Szerdahelyi, István (1976). "La esperanta morfemaro". *Esperantologiaj kajeroj* 1, p. 61–121.
- Tonkin, Humphrey (2000). "The Role of Literary Language in Esperanto". *Interface. Journal of Applied Linguistics / Tijdschrift voor Toegepaste Linguïstiek*, 15.1, p. 11–35.
- (2006). *Lingvo kaj popolo*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Tuson, Jesús (1990). *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics*. Barcelona: Empúries.
- (2000) (dir.). *Diccionari de lingüística*. Barcelona: VOX.
- Valén, Antonio (2004). *El esperanto: lengua y cultura*. Saragossa: MGA.
- Van Parijs, Philippe (2011). *Linguistic Justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Waringhien, Gaston (1989). *Lingvo kaj vivo*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Wood, Richard (1979). "A Voluntary Non-Ethnic, Non-Territorial Speech Community". Dins: Mackey, William Francis; Olsten, Jacob. *Sociolinguistic Studies in Language Contact*. Berlín, Nova York: Mouton de Gruyter, p. 433–450.
- Żelazny, Walter (2012). *Ludwik Zamenhof. Życie i dzieło. Recepcja i reminiscencje. Wybór pism i listów*. Cracòvia: Nomos.

CANVI I CONTINUÏTAT DE LA LLENGUA GREGA: DEL GREC POSTCLÀSSIC A LA REVOLUCIÓ DE 1821

Saioa Escobar Calzada*

L'any 1974, amb l'establiment de la *dimotiki* com a llengua oficial, es posà fi a la situació de diglòssia que es donava en l'àmbit grec des del segle XIX, en la qual coexistien dues variants de la mateixa llengua, cadascuna relegada als seus propis àmbits. D'una banda, la *katharevousa* era fins llavors la llengua culta, oficial, de la ciència, de l'escola i de la premsa; d'altra, la *dimotiki* era la llengua del carrer, tot i que aquesta també havia arribat a ser llengua literària. Diferents factors conflueixen en la resolució de l'anomenada "Qüestió de la llengua", "τό Γλωσσικό Ζήτημα": entre d'altres, l'adveniment del sistema democràtic, l'augment de les classes mitjanes, l'ingrés a la

Unió Europea (en aquell moment Comunitat Econòmica Europea), l'extensió dels mitjans de comunicació o l'augment de la mobilitat dels ciutadans de les diverses regions del país.

Es tracta, així, d'un objecte d'estudi que ha interessat molts estudiosos i acadèmics en els darrers anys.¹ Ara bé, més enllà dels debats sobre la "Qüestió de la llengua" durant els segles XIX i XX, i de la seva resolució, ens sembla adient preguntar-nos: Com hem arribat fins aquí? És a dir, quins han estat els principals esdeveniments en el desenvolupament de la llengua grega? Com ha anat canviat la llengua en els diferents períodes? En aquest

¹ Vegeu, per exemple Liakos (2011) o Mackridge (2009).

L'establiment de la *dimotiki* com a llengua oficial posà fi a la situació de diglòssia que es donava en l'àmbit grec des del segle XIX

* Saioa Escobar Calzada és llicenciada en Història per la UB (2008) i té un grau en Filologia Clàssica, també per la UB (2014). El present article està basat en el seu treball de fi de grau. Actualment és professora de llatí i cultura clàssica en una escola d'ensenyament secundari.

L'autora agraeix els comentaris i suggeriments a una versió prèvia d'aquest text de Xavier Alcalde, Hèctor Alòs, Francesca Mestres i Montserrat Franquesa.

RESUM

Quins han estat els principals esdeveniments en el desenvolupament de la llengua grega? Per respondre aquesta pregunta el present treball analitza d'una forma sistemàtica l'evolució de la llengua grega des de l'època hellenística fins a la guerra d'independència, passant per l'Imperi Romà, l'època bizantina, l'Imperi Otomà i la Il·lustració. Així, en primer lloc, es presenten els fets històrics més importants de cada etapa. A més, en cadascun dels moments històrics s'expliquen els principals elements de canvi i de continuïtat de la llengua. A partir d'aquesta anàlisi, les conclusions del treball apunten a la desconexió de la diglòssia grega respecte d'altres processos similars en períodes precedents. Per tant, tot sembla indicar que l'anomenada "Qüestió de la llengua" va tenir un vessant polític i social consubstancial al moment històric en què es va donar i no és, doncs, l'evolució d'una situació diglòssica hereva d'etapes anteriors.

RESUMO

Kiuj estis la ĉefaj okazaĵoj en la disvolviĝo de la greka lingvo? Por respondi tiun demandon la jena laboraĵo sisteme analizas la evoluon de la greka lingvo ekde la helenisma epoko ĝis la milito de sendependeco tra la Romia Imperio, la bizanca epoko, la Otomana Imperio kaj la Klerismo. Krome, en ĉiu el la historiaj momentoj oni klarigas la precipajn elementojn de ŝanĝo kaj kontinueco en la lingvo. Surbaze de tiu analizo la konkludoj de la esploro sugestas la mankon de rilato de la greka diglosio kun aliaj similaj procezoj en antaŭaj periodoj. Tial, ĉio ŝajnas indiki, ke la tiel nomata "lingva demando" havis politikan kaj socian flankon nedisigeblan de la historia periodo, en kiu ĝi stariĝis, kaj sekve ne estas la pluevoluo de diglosio heredita de antaŭaj tempoj.

sentit, el treball analitza d'una forma sistemàtica l'evolució de la llengua grega des de l'època hel·lenística fins a la guerra d'independència.

L'inici és, doncs, l'època hel·lenística, perquè és llavors quan es donen els primers moviments puristes/arcaïtzants, i hi ha un primer intent d'estandardització de la llengua i de creació d'una llengua comuna universal en el món grec, la koiné. Després, durant l'Imperi Romà, el grec serà substituït pel llatí com a llengua internacional, que influenciarà així les diverses llengües (inclosa la grega). Com veurem, l'època bizantina pot ser caracteritzada pel pas d'una concepció d'imperi multiètnic i multilingüe a una de suposada homogeneïtat cultural i lingüística, símbol de prestigi i d'identitat col·lectiva. Posteriorment, durant l'Imperi Otomà, el grec deixarà de ser llengua oficial i quedarà confinat a la vida quotidiana i a l'església ortodoxa, que aglutinarà els diversos elements de la llengua i cultura grega. La Il·lustració portarà una nova manera de pensar, noves idees i noves paraules i serà precisament en l'àmbit de la filosofia en què s'iniciarà la "Qüestió de la llengua". Finalment, després de la Revolució de 1821 i la Guerra d'Independència, s'haurà de decidir quina és la llengua oficial del nou estat-nació. La resolució d'aquests debats, que duraran més de dos segles, posarà fi a una llarga i convulsa etapa de la llengua grega.

Per tal d'entendre aquest procés, presentarem breument els fets històrics més importants de cada etapa, explicant en cada moment històric els elements de canvi i de continuïtat de la llengua. En l'apartat de conclusions, el treball apunta a la desconnexió de la diglòssia grega respecte a d'altres processos similars en períodes històrics precedents. Alhora, es fa èmfasi en la necessitat de realitzar investigacions comparades per veure fins a quin punt els resultats d'aquesta recerca són exclusius de la llengua grega o són generalitzables a d'altres casos.

1. ÈPOCA HEL·LENÍSTICA. LA KOINÉ

Al segle IV aC Filip II adoptà el dialecte àtic-jònic, pel seu prestigi, com a llengua oficial de l'Imperi Macedoni, i el convertí en una llengua internacional, ἡ κοινή διάλεκτος, element clau en el procés d'hellenització dels nous territoris con-

querits pel seu fill Alexandre. Els grecs que hi emigraven per a ocupar els llocs administratius conservaven allà on anaven la seva manera de viure, la seva llengua, religió i cultura. S'instal·laven a les ciutats, les quals esdevingueren el signe distintiu de l'hellenisme i l'instrument d'aculturació i control polític i econòmic sobre les poblacions nadiues. Aquest sistema necessitava una llengua comuna uniformitzadora a tot el territori conquerit, que fos la llengua de l'Estat, la diplomàcia, el comerç, l'administració, l'exèrcit, la literatura i la ciència. Havia de ser, alhora, una llengua que incorporés elements de totes les regions dominades. Aquesta κοινότης τῆς φωνῆς, "universalitat de la llengua" (Isoc. XV, 295), encarna l'esperit de l'època i l'expansió del panhellenisme del moment. És en aquesta època que es crea un corpus clàssic, es funden les grans biblioteques i la filologia esdevé una disciplina indispensable: es plantegen qüestions com la transmissió, l'edició i la preservació dels textos, així com la correcció lingüística en el manteniment d'aquest llegat.

Així doncs, la koiné, variant parlada de l'àtic clàssic, esdevingué un estàndard i passà a ser indispensable per a treballar a qualsevol dels àmbits esmentats anteriorment, i s'imposà no només sobre la llengua dels nadius, sinó també sobre la variant de la llengua segons el lloc d'origen dels mateixos grecs immigrants. Podem suposar que la majoria dels grecs varen adoptar el registre informal de la koiné com a llengua pròpia, després d'un període de convivència amb els dialectes, a causa del seu prestigi de llengua internacional (Horrocks 1997: 37) i com a descendent de l'àtic culte de les tragèdies i la prosa jònica. D'aquí que, per exemple, trobem nombrosos mots d'ús corrent a la koiné d'origen literari (ἀλέκτωρ, ἄμωμος, βρέχει, διαλαλέω, ὀδηγέω). Tot i l'acceptació progressiva de la koiné per part dels parlants dels diferents dialectes, cal pensar que, pel que fa a la llengua parlada, la suposada uniformitat es trencaria per nombroses interferències. D'altra banda, un cop establerta entre la població, la koiné inicià el seu propi procés natural d'evolució, produint les seves pròpies variants locals i socials, que serien la base dels dialectes del grec modern que apareixerien al final de l'edat mitjana.

1.1. ATICISME

Com a reacció a l'expansió de l'ús de la koiné, sorgiren moviments com l'asianisme i

l'aticisme, els quals tenien com a referent únicament la llengua i els gèneres clàssics (amb les seves variants dialectals). Poetes hel·lenístics com Calímac, Apolloni i Teòcrit refusaren la koiné per ser una llengua administrativa i poc literària. Gramàtics i retòrics també rebutjaren la koiné seguint la premissa que la llengua no pot canviar ni evolucionar, perquè tot canvi és decadència. Per a ells, l'únic grec correcte era el grec àtic. A més d'una tendència arcaïtzant, n'hi trobem una altra de purista, que s'oposava a la introducció en el grec de mots procedents del llatí i d'altres llengües.

En aquest punt no hi ha consens entre els especialistes. D'una banda, R. Browning (1969: 49) considera que, per primer cop, ens trobariem davant del fenomen de la diglòssia en grec, i n'identifica les possibles causes: la diferència creixent entre la llengua parlada i els textos literaris, cosa que suposava un problema per als professors; certa nostàlgia de la Grècia lliure que recreaven els textos clàssics; i la divisió de la societat en classes i la necessitat de les classes altes cultivades de marcar el seu estatus social amb la llengua. A. López Eire (1986), però, afirma que no podem parlar de dues llengües diferents, sinó de diferents nivells (la koiné literària, la de l'Estat i la del carrer) de la mateixa llengua, que són el reflex de la diferenciació social i que s'influeixen mútuament. Horrocks (1997: 81) encara va més enllà i assenyalava que aquests nivells o registres no estaven completament delimitats. Així, el corpus clàssic no estava clarament definit, de manera que els aticistes (com Llucià, Herodes Àtic, Flavi Arrià, Longus, Dió Chrisòstom, Pausànies o Dió Cassi) feien servir una koiné estàndard escrita arcaïtzant amb combinacions diferents d'elements àtics amb elements de la koiné escrita estàndard. Per exemple, Plutarc segueix models aticistes en general, però és obert a la parla del carrer, sobretot pel que fa al lèxic. D'altra banda, en l'àmbit de la literatura hi trobem tant unes formes més refinades en llengua classicista, com poesia i literatura didàctica, com unes formes més populars com hagiografies o cròniques, en la koiné. Xenofont, per exemple, fa servir una llengua molt propera a la koiné, amb construccions que en són característiques, com per exemple ἴνα amb subjuntiu en lloc d'imperatiu i la intransitivització de verbs transitius (López Eire 1986). En aquest sentit, cal subratllar que els aticistes intentaven reproduir un llenguatge que no coneixien prou bé i això es posa de manifest en nombroses

INGO MEHLING

Pèrgam. Les ciutats van ser un element clau en el procés d'helenització que s'inicià amb les conquestes d'Alexandre.

hipercorreccions que fan: veus mitjanes que en clàssic són actives, datius i optatius allà on no correspon i incorreccions morfològiques, sovint per analogia.

1.2. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LA KOINÉ

A continuació exposarem breument els canvis més significatius que presenta la koiné respecte del grec clàssic, tant en l'àmbit de la morfologia com en la sintaxi i el lèxic.

En primer lloc, la koiné suposà una simplificació i una regularització de l'antic àtic-jònic, que es concreta en els aspectes següents: (a) Desapareix progressivament el dual; (b) -v esdevé la marca d'acusatiu a totes les declinacions i tots els gèneres, amb la consegüent hipercharacterització de l'acusatiu singular de la tercera declinació; (c) augmenta l'ús dels pronoms díticis; (d) la preposició *συν* substitueix *ξυν*; (e) desapareix l'oposició vocal llarga - vocal curta; (f) el datiu és substituït per

altres construccions (acusatiu i genitiu amb i sense preposició); (g) els adjectius comparatius irregulars són substituïts per d'altres d'analògics (*παλαιότερος* per *παλαίτερος*); (h) els adverbis en -α són substituïts pels que acaben en -ως (*λάθρα* per *λαθραίως*); (i) els datius del plural de la primera i segona declinació no tenen desinències disillábiques (*Αθηναίους* en lloc d'*Αθηναίουςι*); (j) desapareixen les contraccions (*όστέον* en lloc d'*όστούν*); (k) i alguns grups consonàntics pateixen canvis: -γν- simplifica en -ν- i -σσ- i -ρσ- prenen el lloc de -ττ- i -ρρ-.

D'altra banda, té lloc una reestructuració del sistema verbal: (a) Es regularitzen els verbs irregulars; (b) els verbs atemàtics -μι són substituïts pels temàtics -ω, i *εἶμι* per *εἶμαι* i *ἔστί/εἰσί* per *ἔντι*; (c) augmenta la identificació aspecte-temps i els temes queden reduïts a dos, i les altres oposicions aspectuals s'expressen amb perífrasis; (d) el perfet i l'aorist es fusionen i donen lloc als aorists en -κα del grec modern, tot i que l'aorist sigmàtic guanya terreny al no-sigmàtic; (e) per a l'aorist mig les formes en -θην substitueixen les formes en -μην; (f)

La koiné, variant parlada de l'àtic clàssic, s'imposà no només sobre la llengua dels nadius, sinó també sobre la variant de la llengua segons el lloc d'origen dels mateixos grecs

A la seva Vida d'Alexandre, Plutarc narra les gestes d'Alexandre Magne, artífex de l'expansió de l'hellenisme arreu del món conegut.

l'oposició veu passiva — veu mitjana desapareix; (g) la desinència *-σαν* s'estén a terceres persones de plural d'imperfets i aorists radicals temàtics (ἴλθοσαν); (h) l'ús de l'optatiu disminueix fins a la seva desaparició i és substituït pel subjuntiu i formes perifràstiques; (i) el futur també és substituït poc a poc per formes perifràstiques: ἔχω / ὀφείλω / μέλλω / θέλω (en lloc d'ἐθέλω) amb infinitiu; aquesta darrera és la que acabarà donant lloc al futur perifràstic modern (θα γράψω); (j) altres perífrasis substitueixen altres formes que queden desistematitzades, com el perfet, que és substituït per εἶμ amb participi passat i per ἔχω amb participi present actiu; (k) i la preposició ἵνα amb subjuntiu comença a substituir oracions subordinades d'infinitiu.

Pel que fa al lèxic, hi trobem arcaïsmes com *λαός* i *ναός*, dorismes com *λοχαγός*, *ξεναγός*, i *ἄγημα*, i nombrosos préstecs que amplien extensament el vocabulari, juntament amb altres procediments de creació lèxica, com la derivació (determinats procediments de derivació jònics són productius, com la formació de noms neutres en *-μα*). La tradició literària va fer que molts nous mots mantinguessin el significat tradicional, alhora que n'adquirien un de nou.

Finalment, s'han identificat alguns trets de la llengua parlada reflectits en els documents privats (inscripcions i papirs) de la gent no escolaritzada: (a) l'augment de l'ús d'acusatius i construccions d'infinitiu; (b) ἵνα amb subjuntiu en oracions finals;

(c) la substitució del datiu per genitiu i acusatiu i per expressions preposicionals; (d) l'ús de l'acusatiu com a cas preposicional per defecte; (e) la simplificació del sistema morfològic i sintàctic del participi; (f) canvis fonològics com la simplificació de vocals llargues, consonants dobles i diftongs, la fricativització de fonemes, i la simplificació de [dz] en [z]; (g) i la tendència de *-s* i *-n* finals a caure. El grec parlat no prendria forma de llengua escrita fins a la baixa edat mitjana.

Amb aquests canvis, alguns dels quals són un desenvolupament de fenòmens que ja tenien lloc en el grec clàssic, començà el camí cap al grec modern. En tenim coneixement per mitjà de la documentació privada de les classes cultivades, tot i la voluntat d'aquesta elit conservadora de mantenir mots que no es feien servir al carrer; i, posteriorment, pels documents oficials, que havien de tenir una ortografia correcta i seguien les normes ortogràfiques de la llengua clàssica. Aquests dos fets ens impedeixen poder datar amb precisió els canvis en la llengua parlada.

2. IMPERI ROMÀ

A finals del s. III aC Roma intervé per primer cop a les costes gregues de l'Adriàtic, i al llarg dels segles III—I aC els estats grecs hi són annexionats progressivament i administrats com a províncies. Les classes dirigents romanes s'introdueixen en els òrgans i estructures de poder dels diferents estats grecs i, al seu torn, grecs il·lustres passen a formar part de l'administració romana. La classe dominant romana es familiaritzà de seguida amb les manifestacions culturals gregues per mitjà, entre d'altres, dels mestres grecs de retòrica i filosofia que s'assentaven a Roma per treballar per a l'aristocràcia, i aviat va quedar palesa la influència del món grec sobre Roma. Les elits romanes, a causa del prestigi cultural i l'abast internacional del grec, aprenien tant la *koiné* com l'àtic literari.

Pel que fa a la llengua, observem desenvolupaments paral·lels en llatí i en grec. El llatí substituï la *koiné* com a llengua internacional, i el grec quedà limitat a la parla quotidiana. Es donen determinats desenvolupaments sintàctics en les variants parlades de les dues llengües que no sabem si es retroalimenten o si són desenvolupaments naturals paral·lels, i és difícil saber quina llengua influència l'altra (Horrocks 1997: 75). Tal i com conclou

RONNY SIEGEL

Ciutat fortificada de Mystrás: un dels darrers centres de la cultura bizantina.

Horrocks (1997: 78), és possible que la majoria de canvis siguin producte del pas d'una llengua amb un estatus de variant regional a una llengua mundial, i tant el grec com el llatí, les dues llengües de la mateixa família, amb moltes similituds, van experimentar l'esmentat canvi d'estatus.

Així doncs, l'establiment de l'exèrcit romà als territoris grecs, l'assimilació de l'aristocràcia grega al sistema administratiu romà i l'hellenització de Roma van fer que s'introduïssin en la llengua grega calcs i préstecs lingüístics. Aquesta ampliació del lèxic de la koiné mitjançant calcs i manlleus va tenir lloc sobretot en el llenguatge administratiu, més que en el popular o el literari. Es tracta de termes militars i administratius que s'introduïren a través del llenguatge parlat i de la llengua escrita que feien servir mercaders i recaptadors d'impostos. Hi trobem alguns exemples en paraules com *Ιανουάριος*, *δικτάτωρ*, *κολωνία*, *κορτή*, *λεγέων*, *κηνός*, *δηνάριον*; i en alguns sufixos llatins com *-αριος*, *-αριον*, *-ανός*.

La Segona Sofística del segle II dC representa un moviment hellenista amb el qual allò que és grec es posa de moda entre l'aristocràcia romana. Promou el retorn als clàssics i el podem considerar una continuació del moviment aticista.

D'altra banda, podem trobar alguns indicis de la llengua parlada a Epictet, per exemple. I també al Nou Testament i la literatura cristiana, on el registre és més o menys formal, i

més o menys classicista, en funció de l'autor de cada part. La llengua del cristianisme era la popular, atès que en els seus inicis era la religió de les classes més baixes, però quan les classes altes s'hi van començar a interessar, va ser necessari dotar la religió d'una llengua amb prestigi. Els autors cristians, com Eusebi, Orígenes o Climent d'Alexandria, van optar per fer servir una koiné aticista. Així, a finals del S. IV dC, amb el trasllat de la capital a Constantinoble per part de Constantí i la incorporació del cristianisme al sistema romà com a religió oficial, es creà una variant arcaïtzant eclesiàstica per a les classes altes. Aquestes elits controlaven la religió i l'havien allunyat dels seus orígens humils.

3. IMPERI BIZANTÍ

L'Imperi Bizantí va durar més de mil anys, en els quals el seu territori i la composició ètnica de la seva població no van ser sempre els mateixos. Tot i així, en aquest període s'observa el pas d'una concepció d'imperi multiètnic i multilingüe a una concepció d'homogeneïtat cultural i lingüística, en la qual alguns autors reconeixen una consciència d'identitat basada, en d'altres coses, en la llengua (Horrocks 1997: 150). La koiné literària desenvolupada esdevé la variant oficial i acadèmica de l'imperi, símbol de prestigi cultural i d'identitat col·lectiva; a més, l'Església Ortodoxa produeix la seva pròpia variant, mentre es manté alhora la variant tradicional arcaïtzant per a determinats textos. Pel que fa a la llengua parlada, sobretot al final de l'edat mitjana, n'augmenten els

El llatí substituï la koiné com a llengua internacional, i el grec quedà limitat a la parla quotidiana

Es va mantenir una variant estàndard escrita a les ciutats, perquè les classes altes, la burocràcia de l'Estat Bizantí i l'Església Ortodoxa es van preocupar de difondre les formes conservadores d'escriure

elements en la llengua escrita. És llavors quan fa l'aparició la primera literatura en llengua vernacle.

3.1. DEL SEGLE VI AL SEGLE XII

En època de Justinià, Constantinoble ja havia esdevingut una ciutat cosmopolita amb gent vinguda d'arreu, però la majoria dels seus habitants parlava grec. D'una banda, la majoria de nousvinguts provenia de territoris hellenitzats i romanitzats. D'una altra, el grec era la llengua de l'Estat, l'educació i la cultura. Altres zones de l'imperi, com Egipte o les ciutats de la costa fenícia, eren bilingües. Finalment, pel que fa a la llengua literària, el grec convivia amb llengües com l'armeni o l'arameu.

Tanmateix, l'aristocràcia bizantina aviat va començar a veure els interessos de l'estat romà d'Orient com a propis. Mitjançant l'hellenització cultural i lingüística dels seus territoris, es va esforçar en construir un imperi amb trets diferenciats d'Occident, fusionant en l'imaginari col·lectiu elements clàssics, hellenístics, romans hellenitzats i cristians ortodoxos. Cap al segle X, aquesta tradició continuïsta ja estava ben assentada. Paral·lelament, al llarg dels quatre segles anteriors els nuclis urbans havien disminuït i el nivell cultural, les escoles i l'educació s'havia deteriorat fins al punt que els segles VII i VIII són considerats una època obscura. L'evidència directa que ens ha arribat del canvi lingüístic en aquest període (papers, inscripcions, literatura) és menor i, per tant, el nostre coneixement sobre la llengua d'aquesta època és més reduït.

Com hem dit, el registre escrit de l'Imperi Bizantí és el resultat de l'evolució de la koiné, amb una barreja controlada d'elements arcaics i moderns, generalment una sintaxi moderna amb determinats elements convencionals arcaïtzants (Horrocks 1997: 204). També es desenvoluparen variants més tècniques o acadèmiques per a la filosofia i la ciència, i una llengua més planera per a l'església ortodoxa, ja que cal recordar que la llengua literària arcaïtzant estava directament relacionada amb l'antiguitat pagana i un nou registre era una altra manera de desvincular-se'n. L'església ortodoxa, que acaparava tots els centres culturals i l'activitat intel·lectual, de seguida expandí la seva llengua a altres àmbits, com la política i el comerç. Cal subratllar la importància de les hagiografies (Mosc, Germà),

i del gènere de les cròniques, on convergeixen interessos religiosos i seculars, en una koiné literària propera a la llengua parlada contemporània (Malalàs, Teòfanès). En tots aquests registres és possible observar la influència de les llengües dels Balcans, que també eren administrats per l'Imperi Bizantí.

Hem vist anteriorment que gran part dels canvis fonològics, morfològics i sintàctics del grec antic al grec modern van tenir lloc a l'antiguitat tardana, però la seva consolidació es produeix durant l'edat mitjana. Els fonaments del que havia de ser el grec modern estàndard ja s'havien establert, però la llengua en aquell moment tenia moltes variants diferenciades. A part de les esmentades, el mateix grec escrit arcaïtzant tenia les seves pròpies variants i la llengua vernacle escrita era incipient i inestable: barrejava formes dels registres escrits mitjans i de la llengua culta amb formes orals i regionals. Només hi havia una certa uniformitat en la poesia eròtica, escrita en una mena d'estàndard convencional.

Al final del segle XI, observem el ressorgiment d'un moviment aticista que vol ser una reafirmació de la identitat grega fonamentada en l'antiguitat. Aquests autors (Michael Psellos, per exemple) creaven les seves obres seguint els procediments establerts i respectant les normes clàssiques, centrant-se en la retòrica per sobre de l'originalitat, però no podien evitar alguns mots de la llengua parlada i estructures de la koiné.

3.2. DEL SEGLE XII A LA CAIGUDA DE L'IMPERI BIZANTÍ

Més endavant, l'època d'Anna Comnena (s. XII) i dels Paleòlegs (ss. XIII–XV) representà un renaixement literari que, juntament amb els esdeveniments històrics, tingué repercussions lingüístiques. Entre d'altres coses, a partir d'aquest moment augmenten els testimonis que ens han arribat de la llengua parlada. Tot i els intents de la cort de recuperar el millor dels temps de l'antic imperi, fins i tot les classes dirigents cada cop fan servir més la llengua vernacle.

A l'entorn de la cort s'escriuen romanços en llengua literària, però d'altra banda comencen a aparèixer textos literaris en una llengua molt propera a la parlada. El primer document més o menys extens del que tenim constància és del segle XII, està

escrit en una llengua literària amb nombrosos trets de la llengua parlada, i és el punt de partida del gènere de la poesia vernacle èpico-eròtica, que explicava i lloava la vida de l'heroi. Té nombrosos trets de la literatura oral, com repeticions, parataxis, fórmules o l'eliminació d'hiatus, però també elements arcaïtzants de la tradició escrita. Aquesta nova variant de llengua literària entrà en confrontació amb la llengua arcaïtzant aticista, però finalment la primera s'acabà imposant com a registre idoni per a aquest tipus de literatura. No obstant això, la dominació turca i la consegüent fragmentació política i lingüística va aturar l'extensió d'aquesta variant escrita estàndard basada en el grec parlat contemporani.

Ja en el segle XIV, la Crònica de Morea és atribuïda a un franc hellenitzat, coneixedor del grec però sense contacte amb la tradició continuïsta classicista bizantina. Va escriure com sentia que parlaven al carrer, en la llengua vernacle, i amb nombrosos mots romànics. També hi ha altres textos en llengua mixta (Calímac i Crisoroè, per exemple), on les expressions literàries es combinen amb els trets de la llengua parlada. No podem estar segurs, però, que els autors escrivissin tal i com parlaven.

Amb la presa de Constantinoble el 1204 en el marc de la quarta croada, s'inicià la descentralització de l'Estat Bizantí. La pèrdua de territoris i el principi del declivi de l'Imperi Bizantí posà els fonaments del món grec modern. Quan l'imperi es reduí a Grècia, Tràcia i les costes d'Àsia menor, la majoria de la població, a tots els nivells socials, eren parlants nadius de grec. D'altra banda, en caure l'aparell estatal, que aguantava i fonamentava el prestigi de la llengua literària, va caure també el prestigi d'aquesta llengua literària.

Amb la fragmentació de l'imperi, el grec parlat evolucionà ràpidament i les variants regionals es desenvoluparen sense la barrera d'un estat centralitzat que les frenés, sobretot entre les classes més baixes i analfabetes. Això s'accentuà amb l'aparició de la nova llengua literària i el consegüent trencament amb la tradició escrita arcaïtzant: les variants locals també s'escrivien (a Creta, Xipre i les illes jòniques). Tot i així, malgrat la fragmentació de l'Imperi i l'esmentat desenvolupament de les variants regionals, es va mantenir una variant estàndard escrita a les ciutats, perquè les classes altes, la burocràcia de l'estat bizantí i l'església orto-

Pintura de Teofil Hatzimihail que representa la batalla de Constantinoble del 1453. Constantí XI Paleòleg hi és representat sobre un cavall blanc.

doxa es van preocupar de difondre les formes conservadores d'escriure.

3.3. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LA LLENGUA EN AQUEST PERÍODE

A continuació exposarem els principals canvis que presenta la llengua parlada del moment en relació a les etapes anteriors. Es tracta de desenvolupaments que es donen en diversos moments, i dels quals alguns s'havien començat a gestar en l'antiguitat i d'altres ho faran al llarg de tot l'Imperi Bizantí. Tanmateix, és difícil establir datacions exactes a causa, d'una banda, del període fosc dels segles VII i VIII i, d'una altra, de la voluntat dels autors arcaïtzants d'ocultar el canvi.

L'estructura fonològica es manté igual, però hi ha canvis en la pronunciació: a) la [y] esdevé [i]; b) les consonants dobles es simplifiquen; c) k davant de vocal palatalitzada; d) χτ- i χθ substitueixen χτ, πτ i φθ substitueixen φτ, σθ substitueix στ, i σχ substitueix σκ.

Les vocals àtones a l'inici de paraula cauen, donant lloc a formes característiques del

llenguatge parlat –que és més ràpid– que conviuen amb la forma completa. L'afèresi de la vocal inicial pretònica té diverses conseqüències: a) mots com τὸ ὄσπίτιν, ἡ ἡμέρα, ὀλιγος esdevenen τὸ σπίτιν, ἡ μέρα, λίγος; b) τόν,τήν, τό es converteixen en pronoms de tercera persona a partir d'αὐτόν, αὐτήν, αὐτό; c) desapareix l'augment verbal; d) la preposició εἰς combinada amb l'article produeix formes com στόν,στήν, στός; e) es desenvolupen nous prefixos, de ἐξανα-, ξανά-, de ἐξ-, ξε-; f) formes com ἐμβαίω i ἐκδύω evolucionen a μπαίω i γδύω; g) partícules i conjuncions evolucionen, οὐδέν a δέν, εἰάν a ἄν, ἴνα a να, ὅπως a πως, ὅπου a που, ὡσάν a σαν. Aquesta evolució de les conjuncions i partícules provoca canvis en l'ordre de la frase i es produeix una situació en què determinades conjuncions segueixen un ordre modern i d'altres l'ordre clàssic, havent-hi interferències entre els dos sistemes.

Pel que fa a la morfologia nominal, cal destacar les transformacions següents: a) hi ha canvis de gènere; b) els adjectius s'adapten per a distingir els tres gèneres; c) les sèries de pronoms es reestructuren; d) els paradigmes de declinació es simplifiquen; e) el cas datiu desapareix; i f) la -v final cau (excepte a Xipre), amb els conseqüents canvis en la declinació.

Amb la presa de Constantinoble el 1204 en el marc de la quarta croada, s'inicià la descentralització de l'Estat Bizantí. La pèrdua de territoris i el principi del declivi de l'Imperi Bizantí posà els fonaments del món grec modern

Pel que fa al verb, es constaten les següents modificacions: a) només les formes en indicatiu indiquen temps; l'imperatiu, subjuntiu i infinitiu indiquen aspecte; b) els participis actius (tant d'aorist com de present) són substituïts per la forma adverbial *-οντας*, sense contingut temporal; c) *έχω να* amb subjuntiu esdevé la perífrasi més freqüent per al futur; d) disminueixen les perífrasis amb participi; e) es produeix la fusió de temps, gèneres i casos en infinitius i participis (que tenen sobretot valor circumstancial); f) hi ha una pluralitat de terminacions personals (algunes terminacions clàssiques van sobreviure en alguns llocs).

A més, sintàcticament, totes les preposicions van amb acusatiu.

Finalment, quant a l'ampliació del vocabulari, la composició és un procediment de formació de lèxic molt productiu (*αριστόδειπνον, τοποτηρέω*), juntament amb la derivació (augmenten, per exemple, els verbs en *-εύω, -ίζω, -άζω, -όω*, els adjectius en *-άτος*, els substantius femenins en *-ισσα* i els diminutius en *-ιον, -άριον, -άκιον* i *-ίκιον*). També es produeixen canvis semàntics i préstecs lingüístics, que el grec adapta als seus propis patrons. Fins al segle XII, els manlleus provindran sobretot del llatí. A partir del segle XII, a causa de la presència de croats, mercaders i comerciants occidentals, els manlleus són principalment de l'italià (en l'àmbit del comerç), del francès (en l'àmbit de la cultura) i del turc (en l'àmbit de la vida quotidiana), i no substitueixen mots grecs. Per exemple, *φλισιλίνα* (piscina) o *εξόμπλιον* (exemple). També observem en aquest període la introducció dels primers manlleus eslaus i àrabs.

4. IMPERI OTOMÀ

Amb la conquesta de la Grècia continental molts dels territoris grecoparlants són incorporats progressivament a l'estat turc. Finalment, el 1453 té lloc la caiguda de Constantinoble. En un procés que té lloc de forma progressiva, gran part dels habitants dels territoris conquerits van decidir adoptar la llengua dominant, però d'altres van preferir mantenir la seva religió i la seva llengua. L'església ortodoxa, que va constituir un dels *millets* (minories religioses) de l'Imperi Otomà i que com a tal va adquirir certs privilegis (l'administració de justícia, l'organització de l'educació o la recollida d'impostos), representava l'antic Impe-

ri Bizantí, i va esdevenir l'element que aglutinava la identitat grega, preservant rituals, litúrgies, institucions, la cultura i l'educació. La seva influència sobre la població analfabeta i el control que exercia sobre l'educació mantenien la llengua estàndard en el seu ús com a llengua culta i contribuïen a reduir el desenvolupament dels dialectes locals que, malgrat tot, van continuar la seva evolució natural.

Tot i que el grec es va continuar parlant, va perdre –després de 1200 anys– el seu estatus de llengua oficial escrita. A més, hi va haver moviments de població produïts arran de la conquesta turca, però no va canviar les condicions en què el grec era fet servir i es va continuar produint literatura en la llengua culta. La llengua parlada, que no s'ensenyava a l'escola, va quedar tangencialment reflectida a la poesia d'alguns poetes cultes.

Pel que fa a la llengua culta, els intel·lectuals grecs que ocupaven càrrecs administratius al govern turc feien servir la llengua culta tradicional hereva de la *koinè*, mentre que els intel·lectuals de províncies –majoritàriament religiosos–, en sentir-se hereus de l'Imperi Bizantí, usaven una variant més classicista. Tot i així, cal destacar que la diferència entre la llengua parlada i la llengua arcaïtzant era menor que la diferència entre el llatí i les llengües romàniques. A partir del s. XVII, els fanariotes, que eren l'elit grega més relacionada amb el patriarcat ortodox, van començar a adquirir poder i influència a l'estat turc, i alguns fins i tot van assumir funcions importants dins l'administració. Els fanariotes van posar especial atenció a l'educació i van arribar a controlar les acadèmies del patriarcat a diverses ciutats.

En l'àmbit de la literatura, trobem importants centres de literatura vernacle fora de l'Imperi Otomà, ja que a les zones turques l'alfabetització era menor. Fins al segle XVI van ser rellevants Xipre i Rodas, i Creta fins al segle XVII, quan deixa de ser veneciana i s'acaba el renaixement literari. Allà hi trobem una escola de drama (Chortatzis, Kornaros) amb un procés de planificació de la llengua literària. Un altre centre literari important fins al segle XVI van ser les Illes Jòniques, també venecianes i on la llengua de comunicació era el venecià.

Quant a la llengua parlada, cal destacar l'intent de Sofianós al segle XVI de fer

una descripció de la llengua parlada contemporània, per tal de dotar-la del mateix estatus que la llengua escrita. És el primer esforç, tot i que no sistematitzat, per estudiar i analitzar la llengua del poble. La morfologia que ens descriu Sofianós està ja allunyada de l'estàndard escrit del moment, però encara és molt conservadora.

En aquest període comencen a aparèixer els factors que portaran a la revolució de 1821 i la Guerra d'Independència.² I és que els fonaments culturals i lingüístics sobre els que es recolzarà el moviment nacionalista grec es van assentar precisament quan l'Imperi Otomà començava a decaure. La formació i creixement d'una classe comerciant burgesa durant el segle XVIII va alimentar aquest moviment nacionalista, perquè consideraven que el govern turc no afavoria prou el comerç.

Aquesta classe comerciant burgesa estava formada en bona part per grecs, jueus i armenis que, exempts del servei militar, s'havien acabat dedicant a l'artesania i al comerç. Molts d'aquests comerciants, així com nombrosos religiosos i intel·lectuals, es trobaven a fora de l'Imperi Otomà i, per tant, van tenir accés a les idees occidentals de la Revolució Francesa. En concret, en aquest moment són importants les comunitats gregues d'Esmirna, Constantinoble, Tessalònica, Viena, París, el sud de França, el Mar Negre (Odessa), i a Itàlia, sobretot Venècia, on es van publicar la majoria dels llibres en grec del segle XIX.

D'altra banda, el procés de secularització de la població grega alfabetitzada, així com l'interès creixent pel món clàssic per part d'Occident, van afavorir que els intel·lectuals comencessin a sentir-se els hereus dels antics grecs. I és llavors quan es comença a obrir el debat sobre una possible llengua nacional. Cal recordar, però, que aquesta mena de discursos es limitaven als cercles d'intel·lectuals, que com hem dit eren molts d'ells fora dels territoris grecs, i que la majoria de la població era analfabeta i estava sota el control de l'Església.

² En aquest sentit, Browning (1969) assenyala que des del segle XV fins a l'inici de la Revolució el 1821 trobem tres aspectes que seran decisius en la futura "Qüestió de la llengua": l'estandardització del dialecte cretenc literari, l'estandardització de la llengua literària de les illes jòniques i l'estandardització de la incipient *dimotiki* glossa.

JEANHOUSEN

Nafplio va ser la primera capital del nou estat modern.

4.1. CARACTERÍSTIQUES GENERALS DE LA LLENGUA EN AQUEST PERÍODE

Pel que fa a la fonologia, observem dos sistemes fonològics, fet que indica una tendència a la diglòssia: entre d'altres coses, la llengua escrita fa servir $\kappa\tau$, $\chi\theta$, $\pi\tau$, $\phi\theta$ mentre que la llengua parlada hi fa servir $\chi\tau$ i $\phi\tau$.

Pel que fa al sistema verbal, tenen lloc els següents canvis: a) $\theta\alpha$ amb subjuntiu substitueix la resta de perífrasis que expressen el futur; b) dues perífrasis expressen el perfet: $\acute{\epsilon}\chi\omega$ amb infinitiu d'aorist i $\epsilon\chi\omega$ amb participi passat en $-\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$; c) les clàusules condicionals s'expressen amb $\theta\alpha$ amb imperfet o aorist.

Igual que en les etapes anteriors, els paradigmes es regularitzen i la sintaxi presenta influències del turc i de l'italià sobre alguns dialectes, depenent de la zona.

El lèxic s'amplia, de la mateixa manera que en períodes anteriors, per composició, deri-

vació i préstecs lingüístics. Els manlleus són sobretot turcs, la majoria substantius i de l'àmbit rural. Aquests manlleus, així com expressions i frases fetes senceres, s'adapten als paradigmes i a la fonologia grega.³ El procés de normalització lingüística dels anys posteriors a la independència –tant pel que fa a la desturquització de la llengua com a l'extensió dels usos del grec en l'administració– farà que moltes d'aquestes paraules i expressions caiguin en desús o quedin restringides als registres més col·loquials. També s'adapten mots grecs ja existents, tant en la llengua literària com en la parlada, per tal de cobrir determinats conceptes designats per mots estrangers. Finalment, es constaten interferències entre el lèxic de la llengua i les diverses variants geogràfiques reflectides als textos literaris en llengua vernacla.

***Tot i que el grec
es va continuar
parlant, va perdre
–després
de 1200 anys–
el seu estatus
de llengua oficial
escrita***

³ Per exemple, $\kappa\alpha\lambda\acute{\omega}\varsigma$ ἦρθατε (hoş geldiniz) o $\kappa\alpha\lambda\acute{\omega}\varsigma$ σας βρήκαμε (hoş bulduk) (Horrocks 1997: 299).

Erotokritos i Aretousa: L'Erotókritos de Kornaros (s.XVII) és l'obra més paradigmàtica del renaixement cretenc.

5. IL·LUSTRACIÓ

En els segles XVII i XVIII es van fundar arreu d'Europa acadèmies que buscaven la normativització i estandardització de les diferents llengües vernacles.⁴ Per tal que una llengua assolís el prestigi del llatí havia de ser estable i s'havia de sistematitzar. Així, se'n publicaven nombroses gramàtiques per assegurar-ne la continuïtat geogràfica i també la continuïtat en el temps. En aquest procés de donar un estatus més elevat a les llengües vernacles va ser cabdal la contribució de la impremta.

Pel que fa al grec, les elits s'anaven distanciant de la cultura culta i de l'Església, així com de la cultura popular i dialectal. I és que els intel·lectuals s'havien adonat de la importància de tenir una llengua comuna *modernitzada* de cara a l'educació,⁵

4 Una conseqüència negativa de la normalització i l'estandardització van ser els moviments puristes, que rebutjaven molts mots, formes sintàctiques i fonològiques. El model dels puristes del s. XIX eren els humanistes que havien estudiat la degeneració del grec clàssic àtic en esdevenir koiné i haver entrat en contacte amb altres llengües, en el seu procés expansiu i com a element aculturador (Burke 2006: 161–162).

5 De fet, la gramàtica de Sofianós tenia aquest propòsit.

i també per als nous camps semàntics en economia, geografia i altres àrees de la ciència. Cal recordar que als inicis del segle XIX, la burgesia mercantil, progressista i influenciada per les idees del món occidental, estava prenent el lideratge de l'església ortodoxa en àmbits com l'educació o la cultura.⁶ Una església ortodoxa que sentia, cada cop més, la necessitat de comptar amb textos accessibles per als fidels.

La Il·lustració va suposar una nova manera de pensar, amb noves idees i noves paraules. Per exemple, van ser reintroduïts compostos estrangers d'origen grec, així com nombrosos calcs lingüístics (ἐκφρασις, εγκυκλοπαιδεία). A més, va portar a Grècia la *querella entre els antics i els moderns*. Pel que fa a l'àmbit lingüístic, hi havia partidaris de la llengua clàssica i de la llengua moderna, tot i que encara no es parlava de quina varietat de llengua moderna. Mackridge (2009) situa l'inici de la "Qüestió de la llengua" al 1766, quan Voulgaris publica *I Logiki*, on criticava els qui escrivien filosofia moderna en llengua vulgar, en comptes de fer servir el grec clàssic dels filòsofs antics. La "Qüestió de la llengua", doncs, s'iniciarà en l'àmbit de la filosofia, vinculant els grecs a les idees il·lustrades.

Abans de 1750 s'hi podien distingir tres corrents de pensament: arcaïstes, puristes i partidaris de la llengua vernacle.⁷ Tanmateix, el prestigi del grec antic seguia sent important en la filosofia i en la ciència. Era la llengua del Nou Testament, encarnava la llibertat enfront del domini

6 Signe d'això és que, al llarg del segle anterior, aquests burgesos comerciants apareixen com a nova classe lectora i augmenta la producció de llibres seculars (Mackridge 2009: 70).

7 Entre els *arcaïstes*, podem mencionar Voulgaris, il·lustrat i primer traductor de Voltaire al grec. Trobava el grec modern vulgar, lleig i poc expressiu per a idees abstractes; pel que fa als *partidaris de la llengua vernacle*, Katartzís, també il·lustrat, volia fer una enciclopèdia a la grega i coneixia bé les llengües vernacles europees. Volia sistematitzar la llengua amb normes fonètiques i morfològiques del grec parlat, de "l'estil domèstic de Constantinoble"; quant als puristes, molts d'ells clergues i mestres, volien una versió purificada del grec escrit, tot i que el percentatge de purificació variava segons les diferents propostes. Per exemple, Moisiódax, autor d'un influent tractat sobre l'educació, era partidari d'un grec molt purificat.

turc i era admirada per un Occident que redescobria la cultura clàssica.

Quant a les divisions a dins les elits, el distanciament d'alguns intel·lectuals de l'església ortodoxa i dels Fanariotes va crear una certa polarització entre revolucionaris i liberals, d'una banda, i els partidaris del patriarcat conservador, que veien en perill la seva hegemonia cultural, d'una altra. Ara bé, la correlació entre conservadorisme o progressisme amb allò lingüístic i social no sempre es donava.⁸

6. CONCLUSIONS

Com hem vist, la llarga evolució del grec modern s'inicia amb la koiné, una llengua estandarditzada i internacional que, entre d'altres coses, regularitzava i simplificava els paradigmes (amb la desaparició del dual i del datiu, per exemple) i el sistema verbal (amb la desaparició de l'optatiu i l'expansió de l'ús de les perífrasis). La influència del llatí amb l'arribada de l'Imperi Romà aportà la introducció de nou lèxic mitjançant calcs i manlleus. Els principals canvis que obren el camí cap al grec modern es produeixen, doncs, a l'antiguitat tardana, però és al llarg de l'edat mitjana quan es consoliden. Segueixen la seva evolució juntament amb l'aparició de noves modificacions pròpies d'aquest període, com la reestructuració dels pronoms o l'afèresi de la vocal inicial pretònica, que té diverses conseqüències sintàctiques i morfològiques. Pel que fa al verb, sobretot infinitius i participis pateixen diversos canvis, com la substitució dels participis per la forma adverbial *-οντας*. Quant al lèxic, és en aquest període que s'introdueixen manlleus de les llengües romàniques. En la darrera etapa que hem estudiat, l'Imperi Turc, el grec perd l'estatus de llengua oficial que havia tingut en els segles anteriors i s'introdueixen en la llengua préstecs lingüístics del turc.

La creació del nou Estat-nació al segle XIX, la necessitat d'una llengua oficial per a la nova entitat, i la conseqüent recerca de la llengua pròpia, van portar a diferents processos i propostes de normalització i estandardització de la llengua. Diverses polítiques lingüístiques sovint oposades s'aniran substituint successivament i, especialment durant el segle XX, la llengua

8 En aquest sentit, Korais representa la compatibilitat de les dues tendències (Mackridge 2009: 76). És a dir, fa una proposta conciliadora (μησηόδοζ)

ANDREW AND ANNEMARIE

esdevindrà protagonista en l'esfera política i objecte d'interessos polítics i socials. En aquell moment el debat es polaritza entre els partidaris de la *dimotiki* i els de la *katharevousa*⁹. Aquestes dues variants competien per tenir el seu lloc a l'administració, a la premsa, a la ciència, a la literatura i a l'educació, i la qüestió girava entorn del dubte de si la llen-

gua parlada era apta per a aquests àmbits. La *katharevousa*, però, no és la tradicional *koiné* aticista de l'Imperi Bizantí, sinó que es va crear mitjançant la progressiva purificació de la llengua demòtica, amb la introducció d'elements de la llengua culta, com falsos arcaïsmes o hipercorreccions. Després de la independència de Grècia, l'estat grec va rebutjar

La creació del nou Estat-nació al segle XIX, la necessitat d'una llengua oficial per a la nova entitat, i la consegüent recerca de la llengua pròpia, van portar a diferents processos i propostes de normalització i estandardització de la llengua

9 Tot i que les interferències entre les dues variants de la llengua eren constants (Mirambel identifica fins i tot tres variants intermèdies), hi ha tot un seguit de característiques generals que ens permeten identificar sistemàticament la *katharevousa* i la *dimotiki*. Browning (1969: 116–118) proposa les següents: a) caiguda de la -v final en la *dimotiki*, mentre que la *katharevousa* la manté (terminació de l'acusatiu, dels neutres singulars, d'algunes formes verbals, etc); b) ells grups consonàntics *κτ, πτ, χθ φθ* de la *katharevousa* són *χτ, φτ* en la *dimotiki*; c) la *dimotiki* fa servir contraccions del tipus *στόν* per a *εἰς τόν*; d) el genitiu plural enclíctic és *των* a la *katharevousa* i *τους* a la *dimotiki*; e) la *dimotiki* té les terminacions *-σιμο, -σίματος* per als noms verbals, i fa el gerundi en *-οντας*, en lloc de declinar els participis com la *katharevousa*; f) les formes verbals com *-όμεθα, -θην, -θης*, en la *dimotiki* són *-όμαστε, -θηκα, -θηκες*, etc; g) la *dimotiki* fa els adverbis en *-α*, i la *katharevousa* en *-ως*; h) alguns sufixes derivatius força productius en la *katharevousa* són *-τήριος, -τέο*, i a la *dimotiki* *-ένιος, -ούλης, -ούτσικος, -άκι, -άδα*; i) la *katharevousa* fa compostos amb mots com *εὐ-, δυσ-, ἰσο-, παν-, φιλο-*, i la *dimotiki* té compostos del tipus *ἀνοικογένειω, τρωγοπίνω*; j) *ἀπό* en la *katharevousa* regeix genitiu, mentre que en *dimotiki*, acusatiu; k) finalment, les diferències lèxiques queden ben paleses en els mots d'ús habitual: *εἰς, μέγας, ἰχθύς, κύων, πύρ, διότι* o *ὀφθαλμός* a la *katharevousa*, són *ένας, μεγάλος, ψάρι, σκύλος, φωτιά, γιατί* i *μάτι* a la *dimotiki*.

la llengua parlada com a llengua nacional. D'una banda, perquè no hi havia clàssics en llengua vernacle, en un moment en què Europa tornava a mirar cap al món clàssic (Horrocks 1997: 333); d'una altra, perquè el moviment independentista grec emfasitzava la purificació lingüística com a fet diferencial enfront dels ocupants turcs.

L'anomenada "Qüestió de la llengua" té, doncs, un vessant polític i social consubstancial al moment històric en què es va donar, i no és l'evolució d'una situació diglòssica hereva d'etapes anteriors¹⁰. Així, s'observen unes dinàmiques determinades entre les diferents ideologies polítiques i la varietat lingüística en què s'expressen. A trets generals, els defensors de la *katharevousa* eren de tendència conservadora, mentre que els qui optaven per la *dimotiki* eren més progressistes, tot i que no sempre hi havia una relació directa en aquest sentit.

SIMON JENKINS

Després de l'anàlisi de l'evolució de la llengua grega podem concloure que, tal i com deixa palès Mackridge a la introducció de *Language and National Identity in Greece, 1766-1976* (2009), la idea d'una unitat lingüística sincrònica és sobretot una qüestió ideològica¹¹. De la mateixa manera, els intel·lectuals grecs hereus de la Il·lustració van voler identificar la Grècia contemporània amb el passat clàssic, imaginant una sola llengua que havia sobreviscut des de l'Antiguitat. La idea de continuïtat, el prestigi del grec clàssic i del grec de la Bíblia, van facilitar la creació d'una llengua escrita que havia de reflectir l'estreta relació amb la llengua antiga (Mackridge 2009: 71). Vist en el seu conjunt, el cas del grec modern és un procés que mostra les complexitats i les dificultats de la normalització i estandardització de les llengües.

BIBLIOGRAFIA

- Beaton, R. (1999). *Introduction to Modern Greek Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Browning, R. (1969). *Medieval and Modern Greek*. Londres: Hutchinson University Library.
- Burke, P. (2006). *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*. Madrid: Akal.
- Christidis, A. F. (2007). *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fergusson, Ch. (1959). "Diglossia". *Word* 15, 325–340.
- Georgakopoulou, A.; Silk, M. (2009). *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*. Londres: King's College London.
- Horrocks, G. (1997). *A History of the Language and its Speakers*. Londres, Nova York: Longman.
- Isòcrates (1999). "Antidosis (XV)". Dins: *Discursos II*. Madrid: Editorial Gredos. Colecció Biblioteca Clàssica Gredos 29.
- Kazazis, K. (2001). "Dismantling Modern Greek Diglossia: the Aftermath", *Lingua e Stile* 36, 291–298.
- Liakos, A. (2008). "Hellenism and the Making of Modern Greece: Time, Language, Space". Dins: Zacharia, Katerina (ed.). *Hellenisms. Culture, Identity and ethnicity from Antiquity to Modernity*. Aldershot: Ashgate, 201–236. [En línia: <http://antonisliakos.files.wordpress.com/2011/04/hellenisms.pdf>, consultat el 18 de maig de 2014].
- Liakos, A. (2006). "Γλώσσα και Έθνος στη Νεότερη Ελλάδα". *Pylí*. [En línia: <http://antonisliakos.files.wordpress.com/2011/04/ceb3cebbcf8ecf83cf83ceb1-cebaceb1ceb9-ceadceb8cebdccebfcf82.pdf>, consultat el 18 de maig de 2014].
- López-Eire, A. (1986). "Fundamentos sociolingüísticos del origen de la Koiné". Dins: *Estudios de lingüística, dialectología e historia de la lengua griega*, 401–431.
- Mackridge, P. (2009). *Language and National Identity in Greece, 1766–1976*. Oxford: Oxford University Press.
- Swain, S. (1996). *Hellenism and Empire: Language, Classicism and Power in the Greek World, AD 50–250*. Oxford: Oxford University Press.
- Toufexis, N. (2008). "Diglossia and Register Variation in Medieval Greek". *Byzantine and Modern Greek Studies* 32, 203–217.

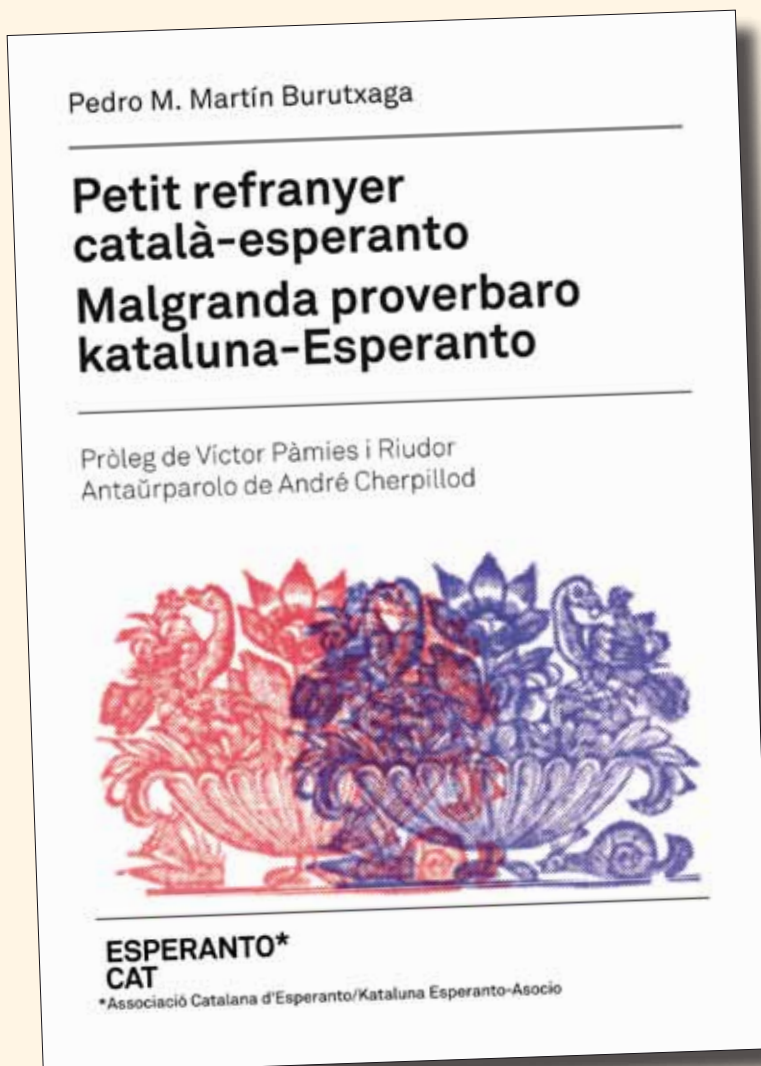
¹⁰ Fergusson (1959: 325–340) defineix la diglòssia com la situació relativament estable en la qual, a més dels dialectes d'una llengua, hi trobem un varietat superposada molt diferent, molt codificada i més complexa gramaticalment. Gran part de la literatura s'escriu en aquesta variant i, o bé procedeix d'un període anterior, o bé és una modalitat parlada en una altra comunitat que s'aprèn a l'escola i es fa servir sobretot com a llengua escrita, però no la fa servir ningú com a llengua quotidiana.

¹¹ També Horrocks (1997: 326)

Pedro M. Martín Burutxaga

Petit refranyer català-esperanto Malgranda proverbaro kataluna-Esperanto

Pròleg de Víctor Pàmies i Riudor
Antaŭparolo de André Cherpillod

Els refranys són una de les manifestacions més interessants de la cultura popular. A través d'ells ens arriba fins avui l'experiència acumulada per generacions passades. Les seves frases curtes i contundents condensen en poques paraules els coneixements pràctics de segles.

En aquest recull trobareu un bon nombre de refranys catalans, els podreu comparar amb els seus equivalents en la llengua internacional esperanto i veureu com aquestes petites perles de saviesa tenen una base universal comuna.

Proverboj estas unu el la plej interesaj elmontroj de popola kulturo. Tra ili ni ricevas hodiaŭ la spertojn akumulitajn de antaŭaj generacioj. Iliaj mallongaj kaj trafaj frazoj resumas en malmultaj vortoj la konojn de jarcentoj.

En ĉi tiu kolekto vi trovos grandan nombron da esperantaj proverboj, vi povos ilin kompari kun iliaj ekvivalentoj en la kataluna kaj vi vidos kiel tiuj etaj perloj de saĝeco havas komunan universalan bazon.

ESPERANTO* CAT

*Associació Catalana d'Esperanto/Kataluna Esperanto-Asocio

L'Associació Catalana d'Esperanto aplega els esperantistes dels Països Catalans. Va ser fundada el 1980, com a continuadora de la Federació Esperantista Catalana d'abans de la guerra. És membre de la Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes i la seva secció juvenil, la Joventut Catalana d'Esperanto, és membre de l'Organització Mundial de la Joventut Esperantista.

Les seves activitats bàsiques són donar a conèixer els problemes de desigualtat lingüística i l'esperanto a casa nostra, i facilitar l'aprenentatge i la pràctica de la llengua internacional. En aquest sentit ha editat un cert nombre de llibres i organitza regularment trobades, seminaris i congressos.

L'Associació Catalana d'Esperanto és el moviment social dels Països Catalans per a la democràcia lingüística.

- Treballem per què es garanteixin els drets lingüístics i la diversitat lingüística
- Treballem pel dret a la comunicació plena entre persones de llengües diferents, com a mitjà de superació dels prejudicis vers la cultura de la pau
- Promovem l'ús del català als Països Catalans i difonem la cultura catalana arreu del món i el coneixement d'altres cultures per mitjà de l'esperanto.

**I per a tot això necessitem la teva col·laboració.
Fes-te'n soci**

---

www.esperanto.cat